

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Generační rozdíly v pohledu Japonek na roli ženy ve společnosti
Generation Differences in Understanding of Role of Japanese Woman in Society

OLOMOUC 2014 Kristýna Němcová

vedoucí diplomové práce: Mgr. Ivona Barešová, Ph.D.

Podklad kvalifikační práce:

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2013/2014

Studijní program: Filologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Anglická filologie - Japonská filologie (AF-JA)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. NĚMCOVÁ Kristýna	Nad Hliništem 1057, Chotěboř	F111027

TÉMA ČESKY:

Generační rozdíly v pohledu Japonek na roli ženy ve společnosti

NÁZEV ANGLICKY:

Generation differences in understanding of role of Japanese woman in society

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Ivona Barešová, Ph.D. - ASJ

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Diplomová práce se bude zabývat odlišným postojem různých generací japonských žen k postavení a roli ženy ve společnosti. Starší generace se domnívá, že mladé japonské ženy jsou dnes až příliš emancipované a ambiciózní, a hledí na tento fakt negativně, protože role, kterou v rodině žena tradičně zastávala, se postupně vytrácí. Tato práce se bude snažit ukázat, že starší generace Japonek nebyla pouze generací žen v domácnosti bez ambicí a cílů, ale generací, jejichž očekávání se příliš nelišila od představ generace současných japonských vysokoškolaček.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Bernstein, Gail L. "Recreating Japanese Women: 1600 - 1945". University of California Press, 1991.
Fujimura-Fanselow, Kumiko. "Japanese women: new feminist perspectives on the past, present, and future". Feminist Press at CUNY, 1995.
Lebra, Takie S., Japanese Women: "Constraint and Fulfilment", University of Hawaii Press, 1985.
Sato, Barbara. "The New Japanese Woman: Modernity, Media, and Women in Interwar Japan". Duke University Press, 2003.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Generační rozdíly v pohledu Japonek na roli ženy ve společnosti* vypracovala samostatně a uvedla veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne Podpis

Anotace

Jméno a příjmení autora:	Kristýna Němcová
Název práce:	Generační rozdíly v pohledu Japonek na roli ženy ve společnosti
Fakulta a katedra:	Filozofická fakulta, Katedra asijských studií
Vedoucí práce:	Mgr. Ivona Barešová, PhD.
Počet znaků:	185937
Počet stran:	80
Počet použitých pramenů a literatury:	82
Klíčová slova:	Japonsko, gender, generace, generační rozdíly, stereotypy, role, zákony, několikagenerační rodiny, role ženy ve společnosti,

Diplomová práce pojednává o odlišnostech mezi několika generacemi japonských žen, které vyrůstaly v druhé polovině 20. století a činily různá životní rozhodnutí dle chápání role ženy ve společnosti a možností doby. Práce vychází z tematiky genderu, stereotypu a feminismu. Popisuje rovněž japonské zákony, které byly podstatné pro přehodnocení role ženy ve společnosti, a jejich vliv na množství možností, které se japonským ženám po druhé světové válce otevřely. Dále si práce všímá, jak byly názory a různé akce žen prezentovány veřejnosti v médiích, a popisuje změnu rodinného a společenského života japonských žen. V neposlední řadě práce analyzuje životy japonských žen, na kterých se pokusí ukázat, do jaké míry se změnily priority, způsob života a přístup různých generací k tradiční představě o roli ženy ve společnosti.

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí práce Mgr. Ivoně Barešové, Ph.D. za její ochotu, cenné rady a čas, který věnovala mé práci.

Obsah

Podklad kvalifikační práce:	2
Anotace	4
Ediční poznámka	7
Úvod a cíl práce	8
1. Gender a stereotypy	11
1.1 Vliv genderu na postavení japonské ženy v minulosti	11
1.2 Proměna genderových rolí	12
1.3 Stereotypní rozdělení genderů	13
1.4 Vliv stereotypu na pracovní příležitosti	14
2. Předávání genderových rolí a stereotypů	15
2.1 Předávání rodinných hodnot napříč generacemi	15
2.2 Vliv společenských změn na formování hodnot	16
3. Zákony upravující postavení žen	20
3.1 Ústava a občanský zákoník	20
3.2 Základní zákon o vzdělání	22
3.3 Základní zákon o práci	24
3.4 Cesta k ratifikaci Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace vůči ženám	26
3.5 Zákon o rovných pracovních příležitostech	28
3.6 Zákon o rodinné a rodičovské péči	30
4. Hlasy japonských žen a společenský vývoj po druhé světové válce	31
4.1 Pocity žen po druhé světové válce	31
4.2 Vznik Výboru poválečných kroků žen	31
4.3 Zachycení proměny života žen v novinách a časopisech	32
4.4 Peripetie běžných lidí a vznik Federace žen v domácnosti	33
4.5 Demokracie a romantické pojetí lásky	35
4.6 Repatriace Japonek a problém válečných vdov	36
4.7 Prostituce a snaha o její zákaz	37
4.8 Protesty žen a dívek pracujících v továrnách	39
4.9 Politika opačného kurzu a snahy o úpravu ústavy	40
4.10 Studená válka a morální zodpovědnost matek za budoucnost svých dětí	41
4.11 Zvyšující úroveň života v Japonsku a otázka role ženy ve společnosti	42
4.12 Protesty vůči americké přítomnosti v Japonsku	44
4.13 Utváření stereotypů na pozadí rychlého ekonomického růstu	45
4.14 Fenomén dvoupříjmových manželství	47
4.15 Protest vůči roli „dobré manželky a moudré matky“	48
4.16 Pracující ženy a jejich boj vůči diskriminaci	50
4.17 Nerovné rozdělení domácích prací a nízká porodnost	51
4.18 Shrnutí	53
5. Porovnání tří generací japonských žen: babička – matka - dcera	55
5.1 Studentka Asami Hajaki a její rodina	55
5.2 Studentka Aoki Jui a její rodina	57
5.3 Studentka Motegi Mariko a její rodina	59
5.4 Studentka Tadžima Suzuko a její rodina	62
5.5 Studentka Watanabe Jurie a její rodina	65
5.6 Studentka Hošino Maki a její rodina	66
5.7 Studentka Takeučí Jú a její rodina	68
5.8 Shrnutí	70
6. Závěr	72
Summary	74
Seznam literatury	75

Ediční poznámka

Všechny japonské výrazy a jména jsou přepisovány v české transkripci, pouze v bibliografii a u odkazů v textu na zdroj je u anglických i japonských zdrojů jednotně ponechána anglická transkripce. U japonských jmen je zachováno japonské pořadí, tedy příjmení následované jménem. Příjmení u žen nejsou přechylována. Japonské výrazy jsou pro lepší odlišení v textu psané kurzívou a jejich český překlad je uveden v uvozovkách. Jedná-li se o překlad citace z japonského zdroje, je v textu uveden i původní text v české transkripci japonštiny. Pokud není uvedeno jinak, jsou citace a japonské výrazy přeloženy do češtiny autorkou této práce.

Úvod a cíl práce

Vlivem prodlužující se délky života se v Japonsku střetává několik generací žen, které zastávají odlišné postoje k tradiční roli ženy ve společnosti. Tyto postoje reflektují priority a hodnoty jednotlivých generací japonských žen, které od konce druhé světové války zažily poměrně velké společenské změny. Na jedné straně činily starší generace japonských žen různá životní rozhodnutí s ohledem na přání a budoucnost rodiny. Kupříkladu jejich rodina (*džikka*¹) určovala, zda by měly pracovat či studovat, kdy by se měly vdát a za koho se vdát. Rodina jim sňatek rovněž domluvila (*omiaie kekkon*), načež ženy, které měly zaměstnání, podaly v práci výpověď (*kekkon taišoku*), aby se staly ženami v domácnosti (*sengjó šufu*), které měly za cíl zasvětit svůj život roli „dobré manželky a moudré matky“ (*ryósai kenbo*). Na druhé straně však stojí mladší generace japonských žen, které postupně potřebu „klást rodinu na první místo“ přestávají pociťovat a soustřeďují se spíše na svoji seberealizaci a osobní rozvoj. Projevem této tendence byl zprvu nárůst sňatků z lásky na základě vlastního rozhodnutí (*ren'ai kekkon*) a později prodlužující se délka studia žen, jejich vyšší dosažené vzdělání, rozšiřující se zájmové aktivity, lepší pracovní uplatnění, pozdější věk uzavření manželství a zvyšující se procento vdaných žen, které zůstaly či znovu začaly pracovat i po své svatbě atd.

Obecně se dá podotknout, že nová doba přinesla ženám více možností, jak definovat svoji roli ve společnosti. Manželství a z něho vyplývající mateřství tak přestalo být jediným posláním žen ve společnosti, ale nebylo by se tomu tak stalo, kdyby se nezměnily zákony a ženy by nezačaly cítit zodpovědnost za svůj život a svá rozhodnutí. První fáze proměny postavení japonských žen tak přišla s vlnou demokratizace společnosti po druhé světové válce. Vznikla nová ústava, která ženám zaručovala rovnoprávné postavení, a s ní byl upraven také občanský zákoník a další zákony týkající se například vzdělání a zaměstnání žen. Dále se začalo měnit i demografické rozmístění obyvatelstva, které se stěhovalo za prací do měst, čímž místo „vesnických“ několikageneračních rodin (*ie*) začaly postupně v populaci převládat rodiny nukleární (*kaku kazoku*). Druhá fáze souvisela s vysokým hospodářským růstem, které Japonsko zažívalo od druhé poloviny 50. let až do 70. let. Ačkoli zákonodárci v tomto období nevěnovali ženám přílišnou pozornost a soustřeďovali se spíše na ekonomické zájmy, ozývaly se hlasy Japonek, které cítily svou občanskou zodpovědnost

1 V japonštině existuje několik pojmů, které nesou význam „rodina“. Japonské ženy například rozlišují rodinu, ve které se narodily (*džikka*); dále nukleární rodinu, kterou tvoří s manželem a dětmi (*kazoku*) a rodinu manžela, do které se přivdaly (*konka*).

upozornit na různé společenské problémy. Třetí fáze zahrnovala 70. a 80. léta, během kterých Japonsko zažilo hnutí za osvobození žen (*úman ribu*) a později přistoupilo k ratifikace Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace vůči ženám, se kterou se pojilo i přijetí zákona o rovných pracovních příležitostech v roce 1985. Došlo tak během období 40 let k výraznému posunu co do oficiálního uznání rovného postavení žen a mužů.

Nicméně japonská společnost se novým hodnotám neuzpůsobovala dostatečně rychle, a proto i dnes existují oblasti, kde japonský muž a žena nestojí vždy na stejné startovní linii rovných příležitostí. Zejména se jedná o sféru politickou, o prosazování se na trhu práce a o sladování rodinného a pracovního života. Množství příležitostí je tak ve skutečnosti omezeno stereotypy a kulturou, kterou jsou japonské ženy obklopeny. Mnoho žen je tak postaveno před volbu vybrat si kariéru nebo manželství a mateřství. Často dochází k odsouvání tohoto rozhodnutí do pozdějšího věku a mezitím se ženy věnují spíše svému zaměstnání a koníčkům. S ohledem na tuto tendenci proto trápí japonskou veřejnost obavy spojené se stárnutím obyvatelstva a nízkou porodností. Téma genderové rovnosti tak na pozadí současných socioekonomických problémů silně rezonuje.

Cílem této diplomové práce je zjistit, do jaké míry se změnily priority, způsob života a přístup různých generací japonských žen k tradiční představě o roli ženy ve společnosti, a na základě metody interpretační analýzy tyto změny demonstrovat na konkrétních životech japonských rodin. Práce by rovněž měla čtenáře seznámit s poválečným vývojem v Japonsku z ženské perspektivy a být případně podnětem pro další studium této problematiky.

Podkladem této diplomové práce se staly převážně informace získané v Japonsku během ročního studia na Dívčí vysoké škole Gakušúin (*Gakušúin džoši daigaku*).² Hlavním zdrojem byly vysokoškolské přednášky a semináře týkající se genderu a problematiky japonských žen, ale práce čerpá i z japonsky či anglicky psané literatury a internetových zdrojů, které byly přístupné jak z univerzitní knihovny Gakušúin,³ tak i z dalších knihoven v České republice. Součástí práce jsou také stručné životopisy tří generací japonských žen (babička – matka – dcera), které zpracovaly a poskytly některé studentky z výše zmíněné vysoké školy. Pro účely magisterské práce bylo ovšem vybráno pouze sedm příkladů, které by měly být dostačující pro utvoření

2 Autorka práce studovala na Dívčí vysoké škole Gakušúin v období září 2011 – září 2012.

3 Pro tuto práci a studium dané problematiky byly potom zejména přínosné novinové články z databáze deníků *Asahi šinbun*, *Jomiuri šinbun* a *Mainiči šinbun*, ke kterým byl v univerzitní knihovně přístup.

představy o životech japonských žen.

Pro usnadnění pochopení problematiky japonských žen bude diplomová práce vycházet z tematiky genderu, stereotypu a předávání hodnot mezi generacemi, což bude blíže vysvětleno a definováno v prvních dvou kapitolách. Na tento teoretický rámec naváže část, která představí a rozebere japonské zákony upravující postavení žen. V následující kapitole poukážeme na názory a aktivity japonských žen, které reagovaly na různé společenské problémy v druhé polovině 20. století. V dalších částech práce se budeme věnovat vlastní analýze zkoumaného materiálu. Budeme tedy rozebírat životy tří generací japonských žen (babička – matka – dcera) v několika rodinách a následně se na nich pokusíme demonstrovat, do jaké míry zapadaly do obecného stereotypu či se mu vymykaly.

1. Gender a stereotypy

1.1 Vliv genderu na postavení japonské ženy v minulosti

V obecné rovině označuje termín gender⁴ kulturně, společensky a historicky vytvořené rozdíly mezi muži a ženami, které často odpovídají biologickému rozdělení pohlaví (angl. sex). Kalnická (2009: 8) definuje gender jako souhrn vlastností, rolí, vzorů chování i společenských pozic připisovaných ženám a mužům v té které společnosti; gender se odlišuje od pojmu pohlaví jako označení pro biologickou rovinu odlišnosti mezi muži a ženami.

V průběhu osobnostního vývoje získává každý jedinec povědomí nejen o svém vlastním já, ale také o své genderové identitě. Ta je formována od narození na základě genderového rozdělení a z něho vyplývající role. Kalnická (ibid.) dále hovoří o genderové roli jakožto o „souboru určitých pravidel (většinou nepsaných, neformálních), které předepisují určité typy chování pouze ženám a jiné pouze mužům.“ Jedinec, který cítí příslušnost k vlastnímu pohlaví, tato pravidla používá jako vodítka usnadňující komunikaci v rámci rodiny, partnerství a společnosti.

Gender je ovšem lidmi vytvořená koncepce, a proto podobu jeho vztahů určuje daná společnost, kultura a doba. V kontextu Japonska bylo chápání genderu ovlivněno společností, jež byla vystavěna na konfuciánském modelu hierarchie, kde každý měl svoji pozici a roli určenou na základě podřízenosti a nadřízenosti. Tento systém odrážely i ty nejmenší soudržné jednotky společnosti. Jednalo se převážně o rodiny žijící pod jednou střechou a živící se zemědělstvím. Jednotlivé členy těchto rodinných uskupení mezi sebou pojily příbuzenské vztahy a jejich postavení bylo vymezeno vůči patriarchovi (*kačó*). Ten byl hlavou několikagenerační rodiny (*ie*) na základě své prvorozenosti v mužské linii. Měl rozhodovací pravomoc, kterou uplatňoval jak vůči podřízeným členům vlastní rodiny, tak i vůči dalším potenciálním členům, kteří byli do rodiny přijati skrz adopci či manželství. Právo rozhodovat měli v omezené míře i další mužští členové rodiny (*čónan*, *džinan*, *sannan*).⁵ Tyto muže musela poslouchat i manželka patriarchy (*šufu*), která řídila celou domácnost a měla slovo, jemuž se musely podříditi zase ostatní ženy v rodině. Nejhorší postavení potom měly snachy (*jome*), které se do rodiny přivdaly a byly v podřízeném vztahu vůči všem ostatním členům.

Právě v několikageneračních rodinách *ie* můžeme hledat původ nízkého

4 V české literatuře se setkáme i s překladem slova gender jako „rod“.

5 *Čónan* byl nejstarším synem patriarchy a dědicem několikagenerační rodiny *ie*. *Džinan* byl v pořadí druhým a *sannan* třetím synem, kteří se v rodině narodili a měli nižší postavení než *čónan*.

postavení žen, ze kterého vyplývaly charakteristické vlastnosti. Byly utužovány výchovou, která byla pro chlapce a dívky oddělená. Došlo tak k vytvoření stereotypických genderových vlastností, které byly posléze uplatněny i v nově vznikajícím vzdělávacím systému v období *Meidži* (1868-1912). Dívky se proto plně socializovaly do rolí žen, jejichž smysl života tkvěl v manželství a mateřství a které oplývaly těmito tradičními ctnostmi: *jawarakasa* (jemnost/flexibilita), *jasašisa* (vlídnost), *karojakasa* (půvabná lehkost/nadnesenost) a *kenkjosa* (skromnost) (Shoji 2013). Tyto vlastnosti určovaly v pozdějším životě snachám jejich roli a usnadňovaly život na venkově ve společenství rodiny manžela, kde zastávaly vůči ostatním příbuzným podřadné postavení. Nízká pozice žen v *ie* byla navíc upevněna náboženstvím, které považovalo ženy za nečisté, a dvěma morálními principy. Ty byly předávány jednotně jako oddanost k císaři (*čú*) a věrnost či loajálnost k rodičům (*kó*) (Kumagai 2014: 47).

Jelikož bylo nízké postavení žen zakotveno v japonské společnosti v několika rovinách, přečkalo různá období, kdy mohlo potenciálně dojít ke zlepšení ženských práv. V novodobé historii patřilo mezi nejslibnější období revoluce *Meidži* a konec první světové války (viz Tomida 2005: 49 - 50). Avšak ani modernizace v období *Meidži*, ani hnutí sufražetek v období kolem první světové války nepřispěly k posílení pozice žen ve společnosti. Tradiční názory naopak upevňovala nacionalistická ideologie, která se Japonců přímo dotýkala v rámci školní výuky. Genderově segregovaný školský systém proto napomáhal utužování povědomí všech jedinců o své patřičné roli ve společnosti. Japonky, jejichž životním cílem nebylo ani studovat ani mít zaměstnání, které by je činilo nezávislými, tak své postavení nemohly nijak změnit.

1.2 Proměna genderových rolí

Skutečný význam pro vývoj genderových rolí měla až druhá polovina dvacátého století. V prvé řadě si muž a žena na základě ústavy začali být rovni a tato rovnost byla vymezena i v dalších oblastech práva. Za druhé tvořila manželka s manželem rovnocenný pár, který se stal základem nukleární rodiny. Za třetí měly ženy právo studovat a pracovat v placeném zaměstnání. Díky těmto změnám došlo i k proměně ženských a mužských rolí v rodině.

Nově se formující nukleární rodiny se ovšem musely nejprve vypořádat s úbytkem počtu členů. Původní rodina *ie* byla díky množství členů ekonomicky soběstačná. Živila se zemědělstvím, kde muži i ženy v produktivním věku spolupracovali na jednotlivých zemědělských činnostech daného ročního období.

Naopak prarodiče a zejména babičky měly na starost péči a výchovu malých dětí (Kanatani 2011: 93). Každý člen měl tak svoji nepostradatelnou specifickou roli. Jakmile však rodinu začal tvořit jen manžel s manželkou, kteří si byli ze zákona rovni, nastal problém. Aby mohla nová rodina existovat, bylo potřeba rozdělit sféry běžného života na základě principu komplementarity (vzájemného doplňování se). Muž získal roli finančního živitele, kdežto žena roli hospodyně, což reflektovalo tradiční chápání rolí mužů a žen rozdělených na *soto* a *uči* („vnějšek a vnitřek“/„veřejnost a soukromí“). Muž proto pracoval a vydělával, kdežto jeho žena se starala o domácnost a vychovávala děti.

Zdánlivě jednoduché rozdělení nicméně vyžadovalo značnou oběť od obou manželů. Pro muže to znamenalo, že musel trávit většinu dne, někdy i týdne, v práci a doma prakticky jenom spal a odpočíval. Pro ženu, které se po válce paradoxně otevřely nůžky příležitostí ke vzdělání a zaměstnání, z takového rozdělení naopak vyplývalo, že se po svatbě vzdá možnosti vydělávat si v zaměstnání a soustředí se na domácnost, úklid, vaření a výchovu dětí. S ohledem na vysoký ekonomický růst Japonska po druhé světové válce se tak společenské postavení Japonek v tomto směru zlepšilo jen málo (Shinohara 2004: 13).

1.3 Stereotypní rozdělení genderů

S rozšiřováním nukleárních rodin začalo být běžné, že muž pracoval a žena byla v domácnosti. Toto rozdělení vyhovovalo tradičnímu i novému smýšlení japonské populace o genderových rolích. Vznikly tak určité stereotypy, jež jsou v podstatě „apriorní (předem stanovené) představy o povahových rysech, způsobech chování a zvycích určité skupiny“ (Janošová 2008: 27). „Základní vlastností stereotypů je, že je nevytváříme na základě osobních zkušeností, ale získáváme je tradováním, verbálním i neverbálním zprostředkováním ostatními příslušníky naší společnosti“ (Martin 1991 in ibidem). Genderové stereotypy a normy, které se utvářely v poválečných letech v Japonsku, tak byly předávány výchovou v rodině i ve škole. Upřednostňovaly roli ženy jakožto *šufu* („hospodyně“), která byla pevně propojena s ideou o *rjósai kenbo* (o „dobré manželce a moudré matce“). Tato role byla v Japonsku vysoce ceněna a díky ní byly ženy v domácnosti viděny jako přínos pro celou společnost (Tamanoi 1990: 19-20), protože zajišťovaly svým manželům domácí zázemí, díky němuž mohli v práci odvádět kvalitní výkon, čímž rostla japonská ekonomika.

Avšak postupně došlo k narušení tohoto modelu rozdělení rolí. Jednak vzrůstalo množství žen, které získávaly vyšší vzdělání, jednak rostly jejich ambice. Jakmile ženy

dosáhly stejného vzdělání jako muži, nehledě na jejich pohlaví, mohly teoreticky obsadit jakékoliv pozice. V tomto ohledu je v 80. letech podporovala Úmluva o zrušení všech forem diskriminace vůči ženám a zákon o rovných pracovních příležitostech. Bohužel se tomu tak nedělo, protože v některých odvětvích zaměstnanosti nadále převládal genderový stereotyp, podle kterého by se měla typická Japonka žijící ve městě a pocházející ze střední třídy stát ženou v domácnosti (ibid.).

1.4 Vliv stereotypu na pracovní příležitosti

Všeobecně platí, že čím vyšší vzdělání či prestižnější vysoká škola, tím jsou šance na získání dobrého zaměstnání vyšší. Avšak toto pravidlo neplatí v Japonsku vždycky, neboť ač mají uchazeči stejné vzdělání a zkušenosti, bývá japonská žena v nevýhodě. Jedná-li se o standardní práci na dobu neurčitou, je pro firmu zajímavější přijmout muže. Investice do zaškolení a dalšího vzdělávání se u ženy totiž nemusí vrátit zpět, protože dle obecného očekávání (stereotypu) podávají Japonky po 8,6 letech od přijetí do zaměstnání výpověď, aby se vdaly a měly děti (Kanatani 2011: 194).

Zaměstnavatelé s touto tendencí počítají a nabízejí proto ženám a mužům dva druhy pracovních pozic, které od implementace zákona o rovných pracovních příležitostech nesou genderově neutrální názvy: jednou z nich je *sógóšoku* (manažerská/řídící dráha) a druhou z nich je *ippanšoku* (úřednická/kancelářská dráha) (Shinohara 2004: 16). Typickým příkladem první skupiny je pozice *sararíman* (angl. salary man; „kancelářský úředník“) a skupiny druhé je *OL* (angl. office lady; „sekretářka“). Absolventky škol jsou tedy přijímány na pozici *ippanšoku*, neboť zaměstnavatelé s vysokou pravděpodobností počítají, že svobodné ženy do několika let s prací skončí.

Náklady, které firma takto ztratí, si proto kompenzuje několika způsoby: 1) platy žen porostou od začátku méně, než je tomu u mužů; 2) ženy nebudou přeřazeny do jiných poboček, aby získaly další zkušenosti; 3) ženy nebudou výrazně rychle postupovat ani na kariérním žebříčku. To vše bývá pro ženy po letech⁶ značně demotivující, a proto jakmile se objeví komplikace spojené se založením vlastní rodiny, jsou ochotnější práci opustit. Stručně řečeno, jedná se v podstatě o začarovaný kruh.

⁶ Podle Kanatani (2011: s. 194) ztrácí mladé Japonky motivaci pracovat po prvních 5 letech od nástupu do zaměstnání.

2. Předávání genderových rolí a stereotypů

2.1 Předávání rodinných hodnot napříč generacemi

Rodina je odjakživa klíčovou institucí, která je zodpovědná za to, že se budoucí generace naučí společenským hodnotám, normám a zvykům (Rindfuss 1992: 812). Rodiče působí jako konzervativní prvek, který vštěpuje svým potomkům úctu k tradicím a předává vzor rozdělení genderových rolí (ibid.). Proces socializace, kdy jedinci přijímají základní společenské normy od svých rodičů, začíná v dětství. Hodnoty a stereotypy, které rodiče předávají, se však mohou lišit na základě ekonomické situace, původu rodiny či prostředí, kde rodina žije. Všeobecně se předpokládá, že venkovská populace má konzervativnější názory na roli ženy ve společnosti než populace ve městech. Konzervativní rovněž budou i rodiny, které dbají na svůj původ či se žijí tradičními japonskými uměními (hra na *koto*, *šamisen* či divadlo *nó* atd.). Naopak některé ekonomicky slabší rodiny mohou zase svým dětem poskytnout alternativní pohled na model rodiny.

Proces předávání rodinných hodnot si lze ukázat na dvou teoretických příkladech. 1) Pokud v rodině pracují oba rodiče, předávají tento vzor i své dceři, pro kterou bude v dospělém životě přijatelné být pracující matkou. 2) Obdobně je-li matka celý svůj život ženou v domácnosti a otec pracuje, bude patrně i jejich dcera aplikovat podobný model na svoji rodinu a za manžela si bude chtít vzít muže, který bude živitelem rodiny. Dá se však namítnout, že role matky na utváření dceřiny představy o vlastní rodině může mít i opačný efekt. Například matka, která je nadměru zaneprázdňena prací tak, že výchovu a péči o své děti zanedbává, nebude pro dceru velmi pravděpodobně nejlepším vzorem a podobně bude působit i matka, která si bude před dcerou stěžovat, že jako žena v domácnosti obětovala svůj život pro rodinu a manžela.

Ačkoli rodina nese svůj díl na předávání hodnot, pro utváření názorů mladé generace je také podstatná výchova v pozdějším věku, která pokračuje formou vzdělání ve školách. Dosažené vzdělání a jeho druh mohou totiž opět významněji ovlivnit vnímání genderových rolí. Například Japonky s vyšším vzděláním, zejména univerzitním, se spíše než ženy s nižším vzděláním snaží pokračovat v kariéře (Shinohara 2004: 5) a mají proto méně tradiční přístup k genderovým rolím. Zároveň určitý rozdíl lze dnes možná spatřit i u studentek v tradičně vnímaných ženských (sociologie, umění, design atd.) a mužských oborech (práva, medicína, inženýrství atd.).

Absolventky z první skupiny směřují na administrativní pozice ve velké firmě (typicky *OL*, práce na recepci atd.), které po svatbě často opouští, kdežto absolventky druhé skupiny si musí vybudovat vlastní profesní dráhu a je proto možné, že budou k otázkám rodiny přistupovat méně konzervativním způsobem.

2.2 Vliv společenských změn na formování hodnot

Lze obecně podotknout, že každá generace je ovlivněna jiným společenským pozadím a dá se tudíž předpokládat, že se rodinné hodnoty u různých generací mohou lišit, poněvadž pokud celá společnost přijímá nové hodnoty, formování názorů a přizpůsobování se těmto hodnotám se liší na základě věku (viz Stewart 1989). Ryder (1965) poukazuje, že v období společenských změn je k přijímání nových hodnot a názorů nejnáchylnější mladá generace. Kdežto přizpůsobení se novým zvyklostem a změna názorů je u starší generace pomalejší (Rindfuss 1992: 820). Z toho vyplývá, že i přes výchovu v konzervativní rodině nemusí za určitých okolností dojít k přijetí stejných norem u generace potomků.

V Japonsku toto platilo zejména v obdobích, kdy společnost procházela událostmi, jež měnily pohled na základní hodnoty. Tyto události vždy vyústily tím, že bylo vydáno zákonné či formální nařízení shora, které bylo dále globálně prosazováno. Navíc díky kolektivní sounáležitosti Japonců a všeobecné poslušnosti k zákonům byla jeho účinnost (zejména u mladé generace) poměrně vysoká a nebylo tak obtížné v krátkém časovém období prosadit v celé společnosti i výrazné změny. Mezi období, kdy se tomu takto dělo, patřilo zejména rané období po druhé světové válce,⁷ prosazení zákonů o rovném přístupu a zacházení v 80. letech a zavedení vzdělávací politiky tzv. *jutori kjóiku* („vzdělání beze stresu“) po roce 2000. V tomto kontextu se hovoří o několika generacích: *jakeato sedai* („válečná generace“ narozená před koncem druhé světové války ve 30. a 40. letech) (viz Claremont 2010: 81), *dankai no sedai* („generace poválečného baby boomu“ narozená v prvních poválečných letech) (ibid.: 79), v 50. a 60. letech *širake sedai* („lhostejná generace“ narozená v období vysokého ekonomického růstu) (viz White 2004), *baburu sedai* („generace bublinové ekonomiky“ narozená koncem 60. let) (viz Takaguchi 2013), *ušinawareta sedai*⁸ („ztracená generace“ narozená v 70. a 80. letech tak, že v rané dospělosti zažila začátek ekonomické krize v 90. letech) (viz Henseler 2012: 121) a *jutori sedai*⁹ („generace ze

7 Jednalo se o uznání volebního práva pro ženy (1946), přijetí poválečné ústavy a s ní zrovnoprávnění žen (1947) a dále zavedení koedukace (1947).

8 Označována také za *hjógaki sedai* („generace doby ledové“).

9 Označována také za *satori sedai* („rezignovaná generace“).

škol beze stresu“ narozená v letech 1987-1996) (viz Hsieh 2013: 136).

Dnes se jednotlivé generace, díky japonskému prvenství v dlouhověkosti, střetávají a porovnávají se. Starší generace si myslí, že mladší je *omajari ga nai* („bezohledná“), *džiko čúšin* („sebestředná“) a *wagamama* („sobecká“), a naopak mladší generace si myslí, že starší je *furui* („staremodní“), *katai* („upjatá“) a *džúnansei ga nai* („nepružná“) (White 2006). Každá z těchto generací nicméně činila trochu jiné životní volby, které byly ovlivněny jak politickými, ekonomickými, tak společenskými událostmi v dané době. Abychom mohli tyto vlivy lépe zkoumat, využijeme následující tabulku (tab. č. 1), která vychází jednak z klasifikace životních období, kterou sestavil Duncan (2000), jednak z klasifikace vlivu historických změn na japonské ženy, kterou použila Ui (2007). Tato tabulka se pokusí zaměřit na různé věkové skupiny Japonek a jejich životní etapy, ve kterých byly ovlivněny zásadními událostmi v druhé polovině 20. století:

Životní období:	Společenské události podle věkové skupiny a životního období					
	Věkové skupiny: 20+	30+	40+	50+	60+	70+
Dětství 0-16 let	(90. léta -) Ekonomická stagnace a politika “vzdělání bez stresu”		(50. - 70. léta) Období ekonomického růstu (70.léta) Ženská hnutí		(1939-1945) Druhá světová válka (1946~) Volební právo, Koedukace (50. - 70. léta) Období ekonomického růstu	
Raná dospělost 17-32 let	(2007) Novela zákona o rovných pracovních příležitostech (2011) Zemětřesení v <i>Tóhoku</i>		(1985) Zákon o rovných příležitostech a zacházení		(50. - 70. léta) Období ekonomického růstu (70.léta) Ženská hnutí	
Střední dospělost 33-42 let	(2007) Novela zákona o rovných pracovních příležitostech (2011) Zemětřesení v <i>Tóhoku</i>		(90. léta -) Ekonomická stagnace	(1985) Zákon o rovných příležitostech a zacházení	(1985) Zákon o rovných příležitostech	(70.léta) Ženská hnutí
Pozdní dospělost 43-52		(2011) Zemětřesení v <i>Tóhoku</i>		(2007) Novela zákona o rovných prac. příležitostech	(90. léta -) Ekonomická stagnace	(1985) Zákon o rovných příležitostech
Rané stáří 53-62			(2011) Zemětřesení v <i>Tóhoku</i>		(2007) Novela zákona o rovných prac. příležitostech	(90. léta -) Ekonomická stagnace
				Důchod 62		(2011) Zemětřesení v <i>Tóhoku</i>

Tabulka č. 1: Společenské události podle věkové skupiny a životního období

Zaměříme-li se nejprve na generaci **šedesátiletých** a **sedmdesátiletých žen**, můžeme očekávat, že hodnoty těchto žen prošly největší proměnou. Jejich životy razantně ovlivnila jak válka, tak i poválečná demokratizace a s ní spojené socioekonomické změny. Zákony těmto ženám poprvé zaručovaly rovná práva a ony tak mohly na základě své vlastní volby např. studovat, pracovat či vdát se. Přesto byla mnohá jejich rozhodnutí stále ovlivněna rodinou rodičů či rodinou manžela. Instituce domluvených svateb (*omiai kekkon*) tak byla nadále běžně využívanou formou, jak se dva lidé seznámili a vzali. Až na výjimky se po svatbě většina těchto žen stala ženami v domácnosti (*sengjó šufu*), které plnily roli *rjósai kenbo*, již společnost podporovala. Čas pro sebe a své zájmové aktivity se jim uvolnil až v pozdní dospělosti, když už byly jejich děti víceméně dospělé. Dnes tvoří konzervativní část populace žen, která je zdrojem tradic a hodnot.

Další významné události, které ovlivnily japonské ženy, probíhaly v 70. letech. Svůj boom zažila zejména ženská otázka a feminismus. Činnosti ženských hnutí potom v dětství nejvíce zasáhly dnešní **padesátileté** a částečně i **čtyřicetileté ženy**, které víceméně následovaly vzor svých matek a staly se ženami v domácnosti až na to, že se kromě domácnosti začaly také zajímat o nevládní sektor, občanské společnosti či jiné podobné aktivity. Typickým příkladem aktivit, které tyto ženy v domácnosti provozují, jsou tudíž tzv. *čiiki kacudó* („komunitní činnost“). Jedná se hlavně o veřejně prospěšnou činnost v místě bydliště, ke které patří: pomoc při organizaci kulturních akcí, úklid ulic a parků, prevence trestné činnosti či patroly v ulicích, aktivity zaměřené na bezpečnost během zemětřesení, péče o staré lidi apod. (Chiiki katsudō to wa? 2010).

Podíváme-li se dále na generaci **třicetiletých** i **čtyřicetiletých žen**, zjistíme, že v dětství tyto ženy zažily prosazení zákonů o rovném přístupu a zacházení. V dospělosti byly proto touto změnou ovlivněny ve větší míře než generace jejich matek. Pro více žen v této generaci tak začalo být například přirozenější pracovat i po svatbě.¹⁰ Fenoménem se také staly svobodné, bezdětné třicetileté i čtyřicetileté ženy, což naznačuje, že zůstat svobodný po třicítce v této době přestalo být stigmatem.

U nejmladší generace **dvacetiletých žen** můžeme očekávat, že jejich dětství a raná dospělost byly propojeny s ekonomickou nestabilitou. Jejich cílem bylo proto se za prvé dostat na vysokou školu a za druhé získat pracovní pozici na stálý pracovní úvazek (nejlépe ve velké firmě a s dobrým platovým ohodnocením). V obou případech se generace dvacetiletých žen snažila uspět ve vysoké konkurenci vrstevníků, což se

¹⁰ Správněji řečeno pracovat na částečný úvazek.

ovšem nepodařilo vždy všem a některé Japonky se proto musely spokojit se školami či zaměstnáním, o které se původně neucházely. Mnoho dvacetiletých žen tak své první zaměstnání za několik let opouští kvůli studiu či lepší práci. Jenomže v některých případech¹¹ ženy z generace *jutori sedai* nemají motivaci hledat si další práci. Existují případy mladých Japonek, které se buď před světem uzavírají do svých pokojů (*hikikomori*), anebo žijí na náklady svých rodičů (*parasaito šinguru*) či řeší svoji finanční situaci střídáním různých brigád (*freeter*). Není proto překvapivé, že se o stejné generaci hovoří jako o „rezignované generaci“ (*satori sedai*).

¹¹ Například setkají-li se v předchozím zaměstnání se sexuálním obtěžováním, šikanou atd.

3. Zákony upravující postavení žen

3.1 Ústava a občanský zákoník

Raná poválečná léta byla ve znamení zrovnoprávnění žen. Vliv Ameriky byl v tomto případě nesporný, neboť rovnoprávnost v Japonsku byla zaváděna shora okupačními a politickými orgány. Samotný generál Mac Arthur si uvědomoval, že se změnou a demokratizací společenského systému je vázána i změna společenského postavení ženy, a proto se stavěl k tématu emancipace žen otevřeně, čímž podporoval i zrovnoprávnění žen (Beauchamp 1998: 426; Kelsky 2001: 55). Už v říjnu 1945 předložil japonské vládě pět požadavků (*godai kaikaku jókjú*),¹² mezi nimiž byl i požadavek, aby japonské ženy získaly volební právo. Výsledkem byl návrh nového volebního zákona, který byl v prosinci 1945 představen japonskému parlamentu a následně schválen.

Další události směřovaly k přijetí nové Japonské ústavy (*Nihonkoku kenpó*), která byla uzákoněna 3. května 1947. Mezi tři nejdůležitější body, které nová ústava přinášela, patřily suverenita lidí (*šuken zaimin*), zřeknutí se války (*sensó hókin*) a garance základních lidských práv (*kihonteki džinken*) (Kano 2004: 184-185). Nová ústava zaručovala mužům a ženám **článkem č. 14** rovnost v rovině politické, ekonomické i sociální následně: *Všichni lidé jsou si rovni podle zákona a nesmí být diskriminováni v politických, ekonomických a společenských vztazích z důvodu rasy, přesvědčení, pohlaví, společenského statusu či rodinného původu*. Dále ústava garantovala japonským občanům rovnoprávnost a **článkem č. 44** uznávala volební právo ženám: *Podmínky pro členy obou komor (dolní a horní komora) a jejich voliče budou stanoveny zákonem. Nicméně nikdo nesmí být diskriminován z důvodu rasy, přesvědčení, pohlaví, společenského statusu, rodinného původu, vzdělání, majetku nebo příjmu*. Důležitý byl rovněž i ústavní **článek č. 24**, který určoval, že rodina je tvořena pouze rovnocenným manželským párem, čímž přestala být tradiční rodina *ie* pilířem státu: *Manželství bude založeno pouze na vzájemném souhlasu obou pohlaví a bude zachováno skrze vzájemnou spolupráci, s rovnými právy manžela a manželky jakožto základem*.

Ústavu přijala japonská vláda, která byla první vládou zvolenou v demokratických volbách s účastí žen. Tyto volby se konaly v dubnu 1946, během nichž

¹² Mac Arthur dále vyzývá 2) k urychlení vzniku odborů, 3) k osvobození školního vzdělávacího systému od vlivu propagandy, 4) k vytvoření systému spravedlnosti a zákazu všech institucí, které využívaly tajného vyšetřování, ba i týrání k zastrašování japonských občanů a nakonec 5) k demokratizaci ekonomiky a kontroly průmyslovým odvětví (Mason 2013: 38).

volební účast žen dosahovala 66,97 procent a mužů 78,52 procent (ibidem: 183). Velkým pokrokem bylo i zvolení prvních 39 japonských poslankyň, což však z celkového počtu 466 poslanců činilo přibližně pouze 8 procent.¹³

V roce 1947, po oznámení článku č. 24 nové ústavy, byly téměř celkově přepracovány i zákony týkající se dědictví a příbuzenských vztahů, což bylo v roce 1948 shrnuto v novele **občanského zákoníku** (*minpó*). Koyama (ibid.: 20) shrnuje důležité demokratizační body upravující postavení žen v občanském zákoníku následovně:

1. Jsou vyloučeny vyhrazené podmínky, které se týkají ztráty nároku manželky; manželka není nyní ze zákonného hlediska méně způsobilá než manžel.
2. Dospělý muž a žena nebo manžel a manželka nepotřebují žádný další souhlas pro své manželství či rozvod.
3. Soudní záležitosti rozvodu se týkají rovnocenně manžela a manželky.
4. Rovné právo vůči dědictví majetku je uznáno bez diskriminace na základě pohlaví

Základním kamenem systému *ie* bylo dědění veškerého rodinného majetku pouze nejstarším synem, protože se s ním vázalo i předání postavení patriarchy a jeho pravomoci. Majetek, který byl v rukou jednoho držitele, potom pojil celou rodinu dohromady. Nové zákony však tuto potřebu neuznávaly, a tak byl přinejmenším formálně, pokud ne skutečně, zrušen tradiční patrilineární kolektivisticky orientovaný rodinný systém (ibid.). Jeho formální zrušení mělo dále pro válkou oslabené několikagenerační rodiny fatální význam, poněvadž zákony uznávaly jen rodiny tvořené manželským párem a jejich dětmi.

Pro ženu tak svatba začala znamenat něco jiného, než přivdat se do rodiny manžela v roli *jome*. Tato role například nepřímou určovala, že *jome* nesmí večeřet u stejného rodinného stolu s výše postavenými členy *ie* či to, že *jome* vstávala jako první z rodiny a chodila spát jako poslední z rodiny. Většinou také dojíždala zbytky jídla z předchozího dne či se koupala ve vaně až jako poslední (už ve studené vodě). Koyama (ibidem: 71) potvrzuje, že činnosti denní rutiny jako vstávání, uléhání do postele, koupání se ve vaně podléhalo až rituálnímu pořadí, které bylo dle etikety určeno na základě statusu člena rodiny. Se zrušením systému *ie* spolu s ústavou, která zaručovala všem rovnoprávné postavení, tak ženy jakožto manželky získaly stejné postavení a práva jako jejich manželé a nemusely se tudíž řídit pravidly vymezenými vůči jiným

¹³ V porovnání se současnou situací se poměr zastoupení žen v japonském parlamentě příliš neliší. Po volbách v roce 2012 je v dolní sněmovně japonského parlamentu ze 480 poslanců jen 39 žen (8,1%). Situace v České republice je po volbách v roce 2013 o něco málo lepší: z 200 poslanců 39 žen (19,5%). Spojené státy jsou na tom po volbách v roce 2012 podobně: z 432 poslanců 79 žen (18,3%). Tradičně lépe je na tom Švédsko, kdy po volbách v roce 2010 bylo zvoleno z 349 poslanců 157 žen (45,0%), ale i Německo: v roce 2013 z 631 poslanců zvoleno 230 žen (36,5%) (Women in national parliaments 2014).

příbuzným.

3.2 Základní zákon o vzdělání

Spolu s novou ústavou se pozornost Američanů také soustředovala na demokratizaci vzdělání, které mělo pomoci rozšířit myšlenku o rovnosti pohlaví do povědomí široké populace. Zpráva edukační mise Spojených států z roku 1946 určovala základní americkou politiku vůči vzdělávacímu systému v Japonsku, která byla podstatná pro možnosti žen dále se vzdělávat. Spojené státy v ní zmiňují:

„Ženy musí rozumět, že aby byly 'dobrou' matkou, musí být dobré; a aby byly 'moudré' matky, musí být moudré[...] Doporučujeme, aby se po základní škole na další tři roky zřídila nižší střední škola pro všechny chlapce a dívky, poskytující základně stejný typ osnov pro všechny [...], a aby byla docházka do nižší střední školy povinná po tři roky nebo po věk 16let. [...] Po nižší střední škole doporučujeme zřídit tříletou vyšší střední školu, osvobozenou od školného a otevřenou pro všechny, kteří si ji přejí navštěvovat. Zde opět koedukace[...] by pomohla zřídit rovnost mezi oběma pohlavími.[...] Mladí muži a ženy v Japonsku by měli mít ve své podstatě svobodný přístup ke všem úrovním vyššího vzdělávání“ (přev. z Koyama 1961: 19).

V roce 1947 byl proto přijat **základní zákon o vzdělání** (*kjóiku kihonhó*) a koedukace, neboli smíšená výuka, byla jedním z jeho bodů. Mimoto byl prosazen i systém navazující školní docházky 6-3-3-4 let (*šógakkó, čúgakkó, kótógakkó a daigaku*)¹⁴ podle amerického vzoru.

Článek č. 3 základního zákona o vzdělání vysvětloval princip rovnocenného vzdělání a zaručoval rovnost všech příležitostí ve vzdělání: *Všichni lidé získají rovné příležitosti pro získání vzdělání podle svých dovedností a nebudou objektem diskriminace ve vzdělání na základě rasy, přesvědčení, pohlaví, společenského statusu, ekonomického postavení či rodinného původu.* Ženám se tak pootevřely dveře do vyššího vzdělání, což znamenalo i možnost získání kvalifikované práce např. ve vládních úřadech, ve firmách a v jiných organizacích. Dále **článek č. 5** vyzýval ke společné školní výuce chlapců a dívek, která byla předtím oddělená: *Muž a žena se musí vzájemně respektovat a musí spolu spolupracovat. Koedukace musí být uznána.*

Ačkoli byl systém společného vzdělávání chlapců a dívek formálně zaveden na všech úrovních vzdělávání, Koyama (ibidem: 26-27) připouští, že se výsledek neztotožňoval s vůlí většiny japonských lidí. Vůči systému společného vzdělávání chlapců a dívek se ozývaly hlasy, které namítaly, že byl politicky prosazen z vnějšku, a tudíž se přičítá tradičním japonským hodnotám (ibid.). V raném poválečném období bylo proto běžnou praxí interpretovat si společnou výuku jako výuku chlapců a dívek pod

¹⁴ tj. základní škola, nižší střední škola, vyšší střední škola a vysoká škola.

jednou střechou, ale s oddělenými dívčími a chlapeckými třídami.

V roce 1954 provádělo ministerstvo školství systematický průzkum ohledně názorů studentů, učitelů a žáků na koedukaci. Následující tabulka č. 2 zobrazuje postoje studentů, učitelů a rodičů ke smíšené výuce ve školách:

<i>Kategorie</i>	<i>Souhlas</i>	<i>Nesouhlas</i>	<i>Neví</i>
Nižší střední škola			
Žáci	22	70	8
Učitelé	93	4	3
Rodiče	51	18	31
Vyšší střední škola (denní studium)			
Žáci	42	51	7
Učitelé	83	10	7
Rodiče	41	35	24
Vyšší střední škola (dálkové studium)			
Žáci	72	17	11
Učitelé	89	6	5
Rodiče	43	21	36

Tabulka č. 2: Postoj vůči koedukaci

(Ministerstvo školství 1954 in Koyama 1961: 27)

Výsledky lze posuzovat tak, že největšími zastánci koedukace byli učitelé a díky nim také společná výuka na školách uspěla. Za povšimnutí stojí také mladší žáci, kteří s koedukací nesouhlasili. Číslo 70 procent mohlo buď odrážet skutečnost, že studenti nižší střední školy zatím neměli na koedukaci svůj vlastní názor, a proto pouze tlumočili tradiční názory rodiny a komunity (ibid.: 28), anebo odrážet všeobecnou tendenci, kdy se studenti na nižších středních školách chtějí spíše družít s vrstevníky stejného pohlaví. Nicméně oproti tomu studenti vyšší střední školy, kteří se účastnili dálkového studia, už s koedukací souhlasili.

Problematická byla i výuka některých předmětů. Zvláště předmět *kateika* („hospodaření v domácnosti“) byl nosíkem ideologie nerovného postavení mužů a žen v minulém režimu. Američané proto chtěli, aby na výuku tohoto povinného předmětu chodili i chlapci, čímž by se docílilo, že domácnost nebude doménou pouze žen. Nicméně vzdělávací politika Japonska, které aspirovalo na pozici stát se ekonomickou velmocí, se záhy změnila. Pro dobytí ekonomického trhu potřebovala země kvalitní technologie a s nimi někoho, kdo by je dokázal vyvíjet, používat a prodat. V roce 1958 proto došlo k úpravě osnov pro nižší a vyšší střední školy tak, že se chlapci místo domácím pracím začali učit technickým dovednostem na předmětu *gidžucu* („pracovní

činnosti“). Navíc vzhledem k tomu, že generace mužů, která chodila na předmět *kateika* pouze dva roky na základní škole, nebyla ani vlastními rodiči podporována ve vykonávání domácích prací,¹⁵ tak snaha o přeformování starého modelu *otoko wa šigoto, onna wa katei* („muž pracuje v zaměstnání a žena zabezpečuje domácnost“) ve výsledku neuspěla a nedošlo tak k adekvátnějšímu rozdělení prací v domácnosti mezi mužem a ženou.¹⁶

3.3 Základní zákon o práci

Jelikož se japonským ženám během druhé světové války a po ní otevřel pracovní trh, začala nová japonská vláda připravovat zákonná opatření, která by pracující ženy chránila. Již před válkou sice existovaly zákony, které měly chránit zdraví zaměstnaných žen, měly ovšem mnoho nedostatků, a proto byl v roce 1947 vydán **základní zákon o práci** (*ródó kidžunhó*). Byl založen na mezinárodních pracovních úmluvách, na pracovní chartě a upevňoval standardní pracovní podmínky zaměstnanců tak, že například pracovní doba byla oproti předválečné praxi ustanovena z deseti na osm hodin denně (Koyama 1961: 115). Nejdůležitější však bylo, že zákon dával všem japonským občanům právo na práci, která znamenala ekonomickou nezávislost a soběstačnost. Přijetí základního zákona o práci bylo proto pro Japonky jednou z nejdůležitějších změn v poválečné historii (Kanatani 2011). Podstatný byl **článek č. 3**, který říkal: *Zaměstnavatel nesmí diskriminovat, co se týká platu, pracovní doby a jiných pracovních podmínek, na základě národnosti, vyznání a společenského postavení zaměstnance*. Důležitý byl i **článek č. 4**, který stanovoval rovné platové ohodnocení mužů a žen: *Zaměstnavatel nesmí platově diskriminovat pracovníka z důvodu, že je ženou*. Základní zákon o práci dále zvažoval i obtíže, které mohou ženy v pracovním životě potkat:

„**Článek 67** stanovuje menstruační dovolenou; **článek 62** zakazuje práci v noci; **článek 63** omezuje práci žen v nebezpečných či jedovatých prostředích; **článek 64** zakazuje ženám pracovat v dolech; **článek 65** se snaží chránit mateřství a stanovuje mateřskou dovolenou a **článek 66** dává ženám nárok na volno, aby se mohly starat o dítě“ (Koyama 1961: 20).

Ačkoli zákon ženám otevíral cestu do zaměstnání, japonskou společnost ještě v

15 Rodiče byli spíše odhodláni prosadit své syny na university, a proto je místo úklidu posílali učit se na přijímací zkoušky.

16 Až ke konci osmdesátých let pocítila japonská společnost opět nutnost tento přístup změnit. Na základě politiky týkající se rovných příležitostí bylo rozhodnuto, že chlapci na školách budou společně s dívkami znovu chodit na předmět *kateika* celých osm let. Statistiky ukazují, že takto vychovaní muži, kterým je v současnosti přibližně kolem 20 a 30 lety, v porovnání s předchozími generacemi spíše sdílejí domácí práce s ženami či se umí sami o sebe lépe postarat (Gordenker 2001).

padesátých letech rozdělovaly rozpolcené názory ohledně toho, jestli mají vdané ženy pracovat. Následující průzkum (tab. č. 3) z roku 1952, který provedl Národní výzkumný institut veřejného mínění, tyto názory ilustruje:

Názor	Muž	Žena	Dohromady
	%	%	%
Schvaluji, když má manželka práci mimo domov	25	22	23
Neschvaluji, když má manželka práci mimo domov	27	23	25
Záleží na okolnostech	24	25	25
Nevím	24	30	27

Tab. č. 3: Názory ohledně vdaných žen pracujících mimo domov (převz. z ibidem: 64)

Respondenti na otázku, zda souhlasí s tím, aby vdaná žena měla zaměstnání, jen v necelé jedné čtvrtině případů reagovali pozitivně; jedna čtvrtina stále nesouhlasila a další čtvrtina dotázaných vnímala pracující ženy jako nutné zlo, které přinášela doba a okolnosti (ibid.). Tento postoj přetrvával vlivem tradičního smýšlení o rolích mužů a žen a až postupem času se tolerance společnosti k pracujícím vdaným ženám zvýšila.

Vrátíme-li se zpátky k základnímu zákonu o práci a zhodnotíme-li dále jeho přínos, musíme podotknout, že většina nařízení, které zákon ustanovoval, se týkala spíše ochrany pracujících žen než zajištění rovného přístupu k pracovním příležitostem. Podobně jako předválečný zákon o továrnách (*kódžóhó*) se i základní zákon o práci snažil zabránit tomu, aby ženy pracovaly v rizikových pracovních podmínkách. Většina ustanovení vytvářela vůči ženám ochrannou politiku, která regulovala například jejich pracovní dobu a přesčas. Na ženy bylo neustále nahlíženo jako na matky a tato jejich přirozenost byla tudíž zákony a zvláštním zacházením chráněna. Základní zákon o práci proto ženám například umožňoval, aby si vyžádaly dvakrát denně půlhodinovou pauzu pro kojení novorozence (ibidem: 120). Množství vdaných žen, které by však tohoto využívalo, bylo od počátku nízké. Jiným typickým příkladem byla *seiri kjúka* („menstruační propustka“), kterou si mohly vyžádat ženy, které trpěly během svých dnů gynekologickými obtížemi (Cherry 1987: 94). Koyama (1961: 118) zmiňuje, že průměrný počet menstruačních propustek na ženu za rok byl jedna až dvě propustky v roce 1948, avšak v roce 1957 vzrostl až na pět propustek za rok. Tyto specifické propustky, které byly v padesátých letech všemi Japonkami hojně využívány, se ale časem staly terčem vtipů a posměchu mužů, kteří nemohli stejnou výhodu využívat. Japonky tak postupně menstruační propustky přestaly využívat a samotná ochranná podstata jejich existence byla vnímána jako zbytečná. Ochranná opatření tak pouze

znemožňovala zaměstnavatelům přistupovat k ženám stejně jako k mužům, čím byl položen předpoklad pro genderovou diskriminaci.

Přestože základní zákon o práci zdánlivě diskriminaci neopomínal, výše zmiňovaný článek č. 3 ve výčtu druhů diskriminace nejmenoval „diskriminaci na základě pohlaví“ a článek č. 4 se zakládal na interpretaci, že důvod diskriminace je „bytí ženou“ (Kanatani 2011: 49-50). Bylo tak velmi obtížné prokázat, že žena byla skutečně obětí platové diskriminace, protože zaměstnavatelé mnohdy argumentovali tím, že žena měla nižší plat než muž, protože v náplni její práce byly odlišné zodpovědnosti. Základní zákon o práci se také bohužel dále nezabýval jinými druhy diskriminace, než byla diskriminace platová, a tak otázky ukončení pracovního poměru z různých důvodů (manželství, mateřství, péče o příbuzné atd.) neměly v zákoně pevnou oporu. Pokud se Japonky rozhodly soudit, musely se spolehnout pouze na ústavu (článek 14) a občanský zákoník (článek 90)¹⁷(ibidem: 51). Jelikož bylo soudní řízení finančně i časově nákladné, mohly si dovolit vystoupit proti diskriminujícímu chování zaměstnavatele jen naprosté výjimky.

3.4 Cesta k ratifikaci Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace vůči ženám

V 50. a 60. letech docházelo spíše k upevnění stávajících demokratických změn než k dalším krokům ke zlepšení postavení japonských žen. Prioritou vlády byl zejména hospodářský růst a otázky, které se ekonomiky přímo nedotýkaly, se v podstatě zanedbávaly. Mezi tyto otázky patřilo i odstranění diskriminace žen v zaměstnání a rovné příležitosti. V tomto ohledu Japonsko zaostávalo i za ostatními západními zeměmi, protože například k Úmluvě o rovném odměňování, kterou Mezinárodní organizace práce přijala již v roce 1951, přistoupilo až v roce 1967 (ibidem: 57).

Politická snaha zabývat se problematikou žen se v Japonsku objevila až koncem 60. let, kdy s propuknutím hnutí za osvobození žen začal sílit mezinárodní tlak na přehodnocení obecného postoje k ženám. V této době se japonské ženy v domácnosti, které chtěly po letech strávených péčí o rodinu začít znovu pracovat, setkávaly s problémem, kdy jim chyběly potřebné pracovní kvalifikace. V roce 1969 proto japonská vláda schválila zákon o podpoře rozvoje odborných dovedností, který říkal: *Stát a prefektury uznávají nezávislou snahu zaměstnavatelů [...] a prosazují zřízení veřejných rekvalifikačních školení, které budou zaměřené na zaměstnance středních podniků; na osoby, které ztratily práci či si našli práci jinou a na absolventy škol* (převz.z ibid.).

¹⁷ Článek č. 90 občanského zákoníku doslova říká: „Právní úkon provedený v rozporu s veřejným pořádkem či dobrou morálkou je neplatný“ (Mínpo 2014).

Bohužel tento zákon ve svém důsledku spíše uznával právo zaměstnavatelů školit si své zaměstnance než to, že by řešil problém žen v domácnosti, které chtěly začít znovu pracovat a nemohly. Ženy v domácnosti tak byly v situaci, která neměla snadné řešení.

Nicméně o otázku, jak znovu zapojit vdané nepracující ženy do pracovního trhu, se začala zajímat i Organizace spojených národů. Vyhlásila proto rok 1975 za Mezinárodní rok žen a v rámci něho se v létě konala konference v Mexiku, které se účastnilo na 133 zemí včetně Japonska (Kano 2004: 246). Výsledkem konference bylo prosazení světového akčního plánu a schválení Mexické deklarace, jejichž cílem byla podpora rovnosti mezi muži a ženami. Organizace spojených národů tak zahájila tzv. „desetiletí žen“, během něhož mělo dojít v jednotlivých členských zemích k implementaci konkrétních akcí na podporu rovnosti mužů a žen (Berkovitch 1999: 164).

Během tohoto „desetiletí žen“ začala i japonská vláda pracovat na zlepšení svých politik vůči ženám. Výsledkem bylo zřízení Ústředí pro plánování a podporu politik ve vztahu k ženám v roce 1975 a dále v roce 1977 zřízení Rady pro ženské záležitosti a Národního vzdělávacího centra pro ženy (Shinohara 2008: 40). Japonská vláda se také zavázala k vypracování dílčích akčních plánů na podporu rovného přístupu k ženám a mužům. Akční plány byly připraveny v roce 1977, ale ozývaly se vůči nim kritické hlasy feministek, které tvrdily, že nepřinesou slibované účinky, protože jsou poměrně vágní – zejména co se týká základních lidských práv a zapojení žen do společnosti (Kano 2004: 245).

Následně v roce 1979 přijala Organizace spojených národů **Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace vůči ženám**, ke které Japonsko přistoupilo v roce 1980. Kanatani (2011: 49) zmiňuje, že k její ratifikaci však vedlo dalších pět let, během kterých musely být splněny tři základní podmínky: 1) vytvoření zákona o rovných pracovních příležitostech mužů a žen;¹⁸ 2) novelizace zákona o občanství, díky které mohlo být japonské občanství uděleno dítěti japonské matky, aniž by musel jeho otec být Japoncem;¹⁹ 3) úprava předmětu „hospodaření v domácnosti“, který měl být povinný i pro chlapce na nižších a vyšších středních školách. Tyto podmínky Japonsko postupně splnilo a v roce 1985 ratifikovalo Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace vůči ženám, čímž se mělo postavení pracujících žen zlepšit.

18 Zákon o rovných pracovních příležitostech byl přijat v roce 1985 a implementován v dubnu 1986.

19 K novelizaci došlo v roce 1985 a novela dále garantuje stejné podmínky pro získání občanství bez ohledu na pohlaví cizincům, kteří uzavřeli sňatek s Japoncem.

3.5 Zákon o rovných pracovních příležitostech

Nejdůležitějším počinem spojeným s ratifikací výše zmíněné úmluvy bylo v roce 1985 přijetí **zákona o rovných pracovních příležitostech mužů a žen** (*dandžo kojó kikai kintóhó*; dále zákon o rovných příležitostech). Zákon o rovných příležitostech vděčí za svůj vznik jednak mezinárodnímu tlaku, jednak příznivé situaci japonského hospodářství v 80. letech, kdy byla vysoká poptávka po pracovní síle (Shinohara 2004: 1). Stát mohl v té době svým občanům garantovat rovný přístup v zaměstnání a zároveň podporovat pracující vdané ženy i přes statistiky, které začaly hovořit o poklesu porodnosti s dalekosáhlými následky pro celou společnost.

Jednalo se o konkrétní zákon, který se opíral o 14. článek ústavy, zakazoval diskriminaci v zaměstnání na základě pohlaví a uznával skutečnost, že ženy mohou být matkami a zároveň pracovat (Kanatani 2011: 46). Garantoval povinnost firem dodržovat rovný přístup k mužům a ženám během přijímacího pohovoru, nástupu do zaměstnání, povýšení a přesunu na jiné pozice. Dále se zabýval i oblastmi, jako je školení, sociální dávky, odchod do důchodu a propuštění, ve kterých nesměly být ženy vůči mužům diskriminovány. Aby mohly ženy zůstat pracovat i při dětech, zákon zajišťoval systém mateřské (6 týdnů před a 8 týdnů po porodu) a rodičovské dovolené (12 měsíců) a zaručoval opětovné přijetí do práce po uplynutí doby trvání dovolené s garancí zvláštního přístupu.

Ve spojitosti s tímto zákonem byl i rok 1986 vyhlášen za počáteční rok rovnosti mužů a žen, což bylo dále aktivně propagováno v médiích (ibid.). Brzy se ukázalo, že v souvislosti se zákonem o rovných příležitostech přibylo pracujících žen, jejich ambice vzrostly, pole působnosti se rozšířilo a mladé vzdělané ženy pojalý očekávání, že jim zákon otevírá dveře k novým příležitostem (Gelb 2000: 402). Výzkum veřejného mínění z roku 1987 tyto názory dokazuje. Téměř pětina svobodných Japonek (18,3 procent) byla totiž příznivě nakloněna představě, že je ideální nepřetržitě pracovat i po svatbě, a více než dvě pětiny (42,2 procent) považovaly za vhodné, aby si žena po svatbě znovu našla práci (Mikon josei no risō to yotei no raifukōsu 1997). Dá se proto říct, že z psychologického hlediska měl zákon na mladé Japonky důležitý vliv, protože se přestaly bát mít pracovní ambice.

Bohužel zákon o rovných příležitostech byl v dubnu 1986 implementován ve formě bez trestních postihů, což znamenalo, že byl spíše symbolický. Přístup firem k ženám se tak prakticky nezměnil. Aby se stal zákon skutečně účinným, bylo ho třeba několikrát novelizovat. K první novelizaci došlo v roce 1999 a zahrnovala zákaz

diskriminace, který byl zaměstnavatel povinný dodržovat v oblastech hledání, přijímání, převedení zaměstnance na jinou pozici či jeho povýšení (Kanatani 2011: 47). Dále novela zakazovala pozitivní diskriminaci žen, kterou bylo například přijímání pouze žen na určité pozice (ibid.). Nejdůležitějším bodem byly však peněžité trestní postihy, které novela zaváděla. Například na základě této novelizace musela v roce 2005 společnost *Sumitomo Metal Industries (Sumitomo Kinzoku)* zaplatit čtyřem zaměstnankyním, které platově a kariéerně diskriminovala, 63 milionů jenů (okolo 12 milionů korun) (Starich 2007: 555). Novela z roku 1999 také neopomněla zmínit ani problematiku pozitivních akcí či sexuálního obtěžování, které se stalo novým tématem společenské diskuze, a došlo i k úpravě základního zákona o práci v části, která zakazovala ženám pracovat v noci a omezovala práci přesčas či ve dnech státního svátku.

Zákon o rovných příležitostech bylo však třeba novelizovat podruhé v roce 2007. Tato novela se zaměřila na sexuální obtěžování a diskriminaci mužů; také specifikovala rozdíl mezi přímou a nepřímou diskriminací a začala se zabývat i feminizací tzv. nepravidelné práce.²⁰ Hlavní změny, o kterých poslední novela zákona o rovných pracovních příležitostech hovoří, shrnuje Kanatani (2011: 47-48) následovně:

1. Zákaz diskriminace mužů platí ve stejných oblastech, kde existuje zákaz diskriminace žen. Muži mohou také využívat služeb porady a vyjednávání, co se týká jejich práv.
2. Zákaz diskriminace byl zpřesněn a vyjasněn – byly přidány jakékoliv změny zaměstnaneckého stavu vůči situaci při přijetí do zaměstnání (přeložení na nižší pozici, změna druhu práce, změna pracovního úvazku z plného na částečný atd.), podpora při odchodu do důchodu, ukončení pracovní činnosti.
3. Zákaz nepřímé diskriminace – neexistuje-li racionální důvod, je zakázáno hledat a přijímat zaměstnance na základě výšky, váhy či síly; klást podmínky jako nutnost přestěhování se do místa převelení za účelem získání práce typu *sógóšoku*; udělit povýšení na základě toho, že byl zaměstnanec převelen na jiné pobočce (v zahraničí) apod.
4. Rozvázání pracovního poměru v případě, že je žena těhotná nebo po porodu, je neplatné. Jiné znevýhodňující zacházení je zakázáno.
5. Firmy musí učinit přímé protipatření vůči sexuálnímu obtěžování (zahrnuje i variantu, kdy žena sexuálně obtěžuje muže). Pokud se tomu tak nestane, bude jméno firmy ve spojitosti se sexuálním obtěžováním oficiálně zveřejněno.
6. Povinnost poskytnout zdravotní péči matkám.
7. Posílení pozitivních akcí.
8. Systém sankcí

20 Jedná se o všechny druhy pracovního úvazku, které nejsou označeny za standardní typ *seišain*: práce na částečný úvazek, brigáda, práce přes agenturu atd.

3.6 Zákon o rodinné a rodičovské péči

S nástupem ekonomické recese v 90. letech se začaly prohlubovat obavy ze stárnutí populace a nízké porodnosti a bylo jasné, že je třeba prosadit celý soubor legislativních opatření, která by zajistila, že pracující ženy budou chtít mít jednu děti. Vláda proto přijala **zákon o rodinné a rodičovské péči** (*ikudži kaigo kjúgóhó*), který začal platit v roce 1992 a který poprvé v historii umožňoval jít na rodičovskou dovolenou otcům, kteří pracovali ve velkých firmách (Shinohara 2004: 14). Zákon stanovoval délku rodičovské dovolené na 12 měsíců (v komplikovaných případech na 18 měsíců) a délku dovolené za účelem péče o rodinného příslušníka na 93 dnů, během které osoba pečující dostávala státní podporu ve výši 30 procent svého měsíčního platu (Ishii-Kuntz 2008). Rodičům předškolních dětí, kteří nevyužili rodičovské dovolené a místo toho pracovali, zákon dále garantoval maximální množství přesčasů, které bylo 24 hodin za měsíc, a flexibilní pracovní dobu v případě, že se starají o dítě mladší 12 měsíců (ibid.). Zákon o rodinné a rodičovské péči měl za cíl poskytnout pracujícím ženám možnost stát se matkou a nepřijít přitom o své zaměstnání. Avšak v době, kdy zákon vstoupil v platnost, byla veřejná podpora pracujících matek nízká. Z průzkumu veřejného mínění Ministerstva zdravotnictví, práce a sociálních věcí z roku 1992 vyplynulo, že pouhých 23,4 procent populace souhlasilo s představou pracujících matek (Josei no katsuyaku suishin ni kansuru seronchōsa 2014). Třebaže od té doby veřejná podpora pracujícím matkám vzrůstá a v roce 2014 dosáhla 44,8 procent, nadále si větší část japonské společnosti myslí, že by matky neměly pracovat, dokud jejich děti nevyrostou (ibid.).

Stejně jako zákon o rovných příležitostech byl i zákon o rodinné a rodičovské péči v roce 1999 novelizován, díky čemuž mohli všichni otcové nehledě na svého zaměstnavatele požádat o rodičovskou dovolenou. Ten samý rok navíc začal platit i **základní zákon pro genderově rovnou společnost** (*dandžo kjódó sankaku šakai kihonhó*), který měl například podpořit rovné rozdělení zodpovědností mezi mužem a ženou v domácnosti (Ishii-Kuntz 2008). Ačkoli byl tento zákon prosazen s cílem vytvoření genderově rovné společnosti, nestanovoval zatím konkrétní způsob, jak toho dosáhnout (ibid.).

4. Hlasy japonských žen a společenský vývoj po druhé světové válce

4.1 Pocity žen po druhé světové válce

15. srpna 1945 zazněl rozhlasem hlas císaře oznamující japonskou kapitulaci. Toto prohlášení znamenalo jak konec druhé světové války, tak potažmo i uzavření jedné kapitoly v dějinách Japonska, během které byly japonské ženy přehlíženy do té nejvyšší míry, jak to jen umožňoval koncept *fukoku kjóhei* („bohatá země – silná armáda“). V Japonsku obecně panovalo povědomí, že žena má v životě hlavní poslání rodit děti, což je její biologická funkce, a dále v ostatních ohledech poslouchat manžela či jiné rodinné autority. Toho využívala propaganda během druhé světové války, která začala hlásat slogan *Umejo, fujasejo* („Porod' a navyš populaci“), čímž roli ženy ještě více omezila a vymezila pouze v oblasti mateřství a reprodukce. Během války se tak ženy v podstatě vdávaly za vlast, které měly dát bojeschopné syny, což byl jediný způsob, jak mohly být své zemi užitečné. Nicméně pro mnohé z nich válka neznamovala nic jiného než jen obavy o svůj život a životy svých blízkých. Proto ačkoli Japonsko kapitulovalo, přinesla kapitulace mnoha ženám hlavně úlevu, že válka skončila. Ztělesněním pocitů zmaru žen, které přežily válku, se stala retrospektivní báseň *Wataši ga ičiban kirei datta toki*, kterou napsala **Ibaraki Noriko** a jejíž úryvek si představíme:

Wataši ga ičiban kirei datta toki/ wataši no kuni wa sensó de maketa/ sonna baka na koto tte aru mono ka/ [...] wataši wa totemo fušiwase/ wataši wa totemo tončinkan/ wataši wa meppó sabišikatta (Takanashi 1983a).

„Když jsem byla nejkrásnější/ moje země prohrála válku/ jak by tady mohla být taková hloupá věc? /[...] byla jsem velmi nešťastná/ vůbec na mě nezáleželo/ byla jsem obrovsky osamělá“

Pro svoji autentičnost byla tato báseň také zařazena do školních čítanek a ve známost vešla i mezinárodně, když byla v USA během války ve Vietnamu přeložena a nazpívána do angličtiny jako „When I Was Most Beautiful“ s melodií, kterou v roce 1967 složil Pete Seeger (Vanderbilt 2011).

4.2 Vznik Výboru poválečných kroků žen

Již deset dní po vyhlášení kapitulace se začaly ozývat hlasy žen, které se dožadovaly svých občanských a politických práv. Impulzem bylo rádiové hlášení informující o přijetí Potsdamské deklarace 25. srpna 1945. Ten samý den se 72 žen z různých částí Japonska odvážilo sejít a podepsat ustanovující listinu, kterou byl vytvořen Výbor poválečných kroků žen (*Sengo taisaku fudžin iinkai*) (Kano 2004: 182).

Cílem výboru bylo komunikovat s vládními autoritami o politických požadavcích japonských žen a dále navrhnout plán kroků, jak jich docílit. Hlavním programovým bodem bylo prosazení volebního práva žen. Od něho se pak odvíjely další požadavky jako svoboda shromažďování či možnost politicky se angažovanost ve stranách, státní správě i ve vládě (Fujin sansei-ken 1945). Samotný výbor se brzy rozdělil na různé podvýbory, které se zabývaly konkrétními oblastmi (např. práce, mravy, vzdělání, život, pomoc, kultura a politika).

U zrodu výboru stála japonská esejistka, feministka a politička **Ičikawa Fusae**, která výbor dlouhá léta vedla a zaštiťovala činnost jeho podvýborů. Výbor i podvýbory se prvotně zaměřovaly na prosazení volebního práva žen, ale postupně přibýly i další aktivity, kterými se členky výboru snažily informovat a obecně vzdělávat ženy ohledně jejich občanských a politických práv. V rámci podpůrných činností se také tiskly propagační materiály s různou tematikou a organizovaly se přednášky. Hlavní cíl výboru byl dosažen, jakmile japonský parlament přijal zákon o všeobecném volebním právu (17. prosince 1945) a výbor se přetransformoval na organizaci s názvem Liga nových japonských žen (*Šinnihon fudžin dómei*), která je dnes považována za první poválečnou ženskou organizaci. Liga nových japonských žen pokračovala v politické osvětě a zlepšení postavení Japonek ve společnosti.

4.3 Zachycení proměny života žen v novinách a časopisech

S prvními všeobecnými volbami a následně s přijetím nové ústavy (viz kap. 3.1) se začal život japonských žen proměňovat. **Hasegawa Mačiko** se pokusila vývoj této proměny zachytit v komiksovém seriálu s názvem *Sazae-san* (Kano 2004: 180). Jeho první vydání se objevilo již necelý rok od konce války ve večerníku *Fukuniči*, ale později komiks vycházel v novinách *Asahi šinbun* jako seriál téměř třicet let (tj. až do roku 1974). Byl také převeden do animované podoby, která se těší velké oblibě japonských diváků i v současné době. Hlavní postavou byla mladá *Sazae*, která byla typickou Japonkou a která se postupem svého života zabývala různými tématy, jako byl postoj ke konzervatismu či ženská hnutí, kterých byla sama členkou.

Ačkoli se komiks *Sazae-san* snažil zachytit reálnou podobu běžné japonské ženy a jejího života, v *Asahi šinbun* také vycházel japonské realitě vzdálený americký komiks *Blondie* (ibid.), jehož autorem byl **Chic Young**. Název *Blondie* je odvozen ze jména jeho blondřaté hrdinky, o jejímž pohodlném americkém životě začaly japonské čtenářky snít. Komiks byl sice vydáván jen omezenou dobu (v období od 1. ledna 1949 do 15.

dubna 1951), zanechal nicméně v ženách zidealizovanou představu o životě Američanek (ibid.).

Dále v roce 1948 vznikl ojedinělý nezávislý časopis zaměřený na mladé japonské ženy. Nazýval se *Kuraši no tečó* („Zápisník života“) a pojednával o konceptu *kuraši* („denní život“) na pozadí konce druhé světové války a demokratizace japonské společnosti (Schuknecht 2014). Nadaným editorem a ilustrátorem časopisu byl **Hanamori Jasudži**, který ve spolupráci s **Ójaši Šizuko**, ředitelkou a vydavatelkou časopisu, připravoval jednotlivá čísla, která byla postavena na myšlence, že muži jsou zodpovědní za válku, a proto je teď třeba podat pomocnou ruku ženám (Kano 2004: 206). Časopis představoval západní styl bydlení, ale zabýval se také testy výrobků či psal o různých tématech (vaření, oblékání atd.), které měly za cíl zlepšit život běžných lidí (Schuknecht 2014). Kupříkladu časopis nesl částečně i podíl na tom, že se místo tradiční místnosti *zašiki* (japonský pokoj s *tatami*), která byla úzce spjata s pozicí patriarchy, začalo hovořit o západním typu obývacího pokoje (*ima*) a kuchyně (*daidokoro*) (Kano 2004: 206).

Kromě časopisu *Kuraši no tečó* se v poválečném období stal významným i sloupek *Hitotoki* („Moment“), který začal vycházet koncem roku 1951. Oproti tradičním novinovým článkům, které psali hlavně muži, byl sloupek *Hitotoki* známým okénkem, kam přispívaly běžné japonské ženy (Avenell 2010: 51) úvahami o životě typu „když peru prádlo...“ (*sentaku šinagara...*), ale později i o sociálních a politických problémech, které je trápily (Kano 2004: 209). Některé příspěvky byly natolik zdařilé, že se ozývaly hlasy, které nevěřily, že jejich autorem byla skutečně žena (ibid.). Sloupek *Hitotoki* se tak stal mezi ženami oblíbeným způsobem, jak svými názory oslovit širokou veřejnost.

4.4 Peripetie běžných lidí a vznik Federace žen v domácnosti

Po konci druhé světové války došlo vlivem velkých válečných ztrát k hyperinflaci. Ceny zboží se zvýšily až patnáctkrát, kdežto platy vzrostly jen dvanáctkrát, což znamenalo, že příjem domácností pokrýval pouze šedesát procent svých provozních nákladů (Koyama 1961: 100). Většina japonského obyvatelstva tak byla nucena žít v chudobě a nepomáhala ani humanitární pomoc Američanů, kteří, aby zabránili hladomoru, uvolnili ze svých fondů v období 1946 - 1952 kolem 1,19 miliardy dolarů na distribuci potravin a zemědělského náčiní (Serafino 2006: 9). Po celém Japonsku tak fungoval černý trh, který byl nelegálním, avšak často jediným způsobem, jak se daly věci denní potřeby sehnat (Kano 2004: 187). Mnoho rodin ve městech se také muselo

uchýlit k obživě typu *takenoko seikacu* (dosl. život bambusových výhonků),²¹ kdy výměnou za jídlo museli rozprodávat své osobní věci - zejména oblečení (Dower 1999: 93-95). Japonsko se tak potýkalo s chudobou, která vedla nespokojené obyvatelstvo k protestům a rýžovým bouřím. Běžní Japonci se tak zajímali spíše o své primární životní potřeby (tj. aby měli co jíst) než o počátek demokracie ve společnosti. Kritiku role okupující armády tlumočila v říjnu 1946 v novinách *Asahi šinbun* esejistka **Koniši Sumie**:

Atarašii kenpó no tandžó, nan to iu jorokobašii koto dešó. Sono akarui hi ni osake ja tabako no tokuhai mo taihen kekkó desu. Ikaga dešóka? Mó hitocu tokuhai ni daizóšú no imo o okuwae kudasattara. Sore koso daijorokobi desu (převz.z Kano 2004: 186).

„Vznikla nová ústava – taková radostná věc! V tento šťastný den se ve velkém množství přiděloval jak alkohol, tak cigarety. Nedali byste si? Ještě kdyby došlo ke zvýšení přidělu brambor. Za to bychom byli rádi ze všeho nejvíc.“

Na pozadí těchto těžkostí se také ozývaly hlasy žen, které byly nespokojené s drobnými, zdánlivě malichernými životními problémy. Špatně škrtaující sirky byly jedním z problémů, který v září 1948 postupně Japonky podnítil k uspořádání sjezdu (*furjó mačči taidži šufu taikai*) za účelem odstranění vadných sirek ze spotřebitelského trhu (Furyō matchi taiji 1948). Tento protest byl v tomtéž roce podnětem pro zformování Federace žen v domácnosti (*Šufu rengokai; Šufuren*) (Komori 2006: 28), což byla organizace spotřebitelek v čele se zakladatelkou a političkou **Oku Mumeo** (Eto 2008: 8).

Od prosince 1948 federace vydává oficiální časopis Zpravodaj Šufurenu (*Šufuren tajori*). Mezi první činnosti, na které se organizace zaměřila, bylo hodnocení obchodů na základě hygieny a kvality výrobků. V roce 1949 tak vznikl první seznam vybraných obchodů s osvědčením „obchod ženy v domácnosti“ (*šufu no mise*) (Sōsenkyo ijō? no kanshin 1949). V září 1951 si federace za svůj symbol určuje vařečku na rýži (*šamodži*), kterou ženy nosily jako transparent, kdykoli šly proti něčemu protestovat (Shufu machi ni sakebu 1952). Nelíbilo se jim např. zvýšení jízdného v městských hromadných prostředcích nebo poplatků za elektřinu či cen vstupu do veřejných lázní (ibid.). Jedním z cílů této spotřebitelské organizace byla také dostupnost mléčných výrobků. Federace žen v domácnosti zahájila v prosinci 1954 v rámci své spolupráce s mléčnými farmami iniciativu „mléko za 10 jenů“ (*džúen gjúnjú undó*) (Chokubaisho mo mōkeru 1956). Federace žen v domácnosti se tak soustředila zejména na veřejně prospěšné činnosti.

21 Lidé postupně rozprodávaly vrstvy svého oblečení (zejména kimona) výměnou za jídlo, což připomínalo postupné odkrajování jednotlivých vrstev jedlých bambusových výhonků.

4.5 *Demokracie a romantické pojetí lásky*

V padesátých letech bylo manželství stále propojeno s tradicí několikageneračních rodin. O vhodnosti manželů rozhodovali vždy otcové rodin (tj. patriarchové) a milenecká láska byla proto tabuizovaným tématem. Láska byla potřebou spíše primární (sexuální) než sekundární (emoční) a zejména pro ženy znamenala neslušný až obscénní cit (Kano 2004: 190). Zamilovat se totiž odporovalo dobrým mravům, které předávala rodina. Postavit se proti vůli rodiny proto znamenalo zradu nejen své rodiny, ale v podstatě i celé země, protože to odráželo individualismus, který byl nejaponský (ibid.). Z tohoto důvodu byla většina manželství domluvených (*omiai kekkon*).

Dívčákům bylo proto výchovou vštěpováno heslo *ojome ni juku* (příp. *jome ni iku*; dosl. „odejít jako nevěsta/snacha“), neboli že se na základě rodinného rozhodnutí přivdávají do rodiny vybraného ženicha a nebudou se tomu protivit. Citový vztah a sympatie mezi manželem a manželkou nebyly podmínkou manželství a jakékoliv projevy citu mezi nimi byly navíc na veřejnosti eliminovány (Masuoka 1962: 2). Zvyk dokonce pravil, že pokud spolu manželé někam šli, manželka kráčela až několik metrů za svým mužem, a páry, které se chovaly jinak, byly zesměšňovány. Toto vše systém domluvených svateb dobře upevňovalo.

Nicméně poválečné zrovnoprávnění japonských žen s sebou přineslo změnu tohoto chování a mladí Japonci se mohli romanticky zamilovat, aniž by je společnost odsoudila. Aby nebyla láska chápána jako něco neslušného a nemravného, snažila se proto okupační vláda romantický koncept lásky prosadit globálně. Podobu romantického citu bylo ovšem třeba nějak demonstrovat, a tudíž se efektivním a zároveň populárním způsobem staly Hollywoodské romantické filmy (McLelland 2010), kde byl koncept „svobodné lásky“ (*džijú no ren'ai*) výstižně ilustrován a mladou japonskou populaci začal fascinovat. Chození do kina se tak stalo oblíbenou kratochvílí jak přečkat období americké okupace.

O otázku nových vztahů mezi mladými Japonci se zajímala historička **Murakami Nobuhiko**, která aktivně psala na téma sexuálních zvyků (*fúzoku*) z historické perspektivy. Nesouhlasila s některými japonskými antropology (např. Janagita Kumo) v otázce, že se v 19. století mohly vesnické ženy svobodně rozhodovat, koho si vezmou atd. (Tamanoi 1990: 23-34). O období, kdy se zamilovaný pár nemohl pro přílišné překážky vzít, hovořila jako o „období mileneckých sebevražd“ (*džóši džidai*), protože tímto způsobem řešilo mnoho mladých lidí svoji bezvýchodnou situaci

(Kano 2004: 192). Současně také objektivně popisovala, jak se měnil postoj běžných žen k novému konceptu lásky po druhé světové válce. Situace byla zejména obtížná pro mladé ženy, které žily v dohodnutých manželstvích, ale začaly toužit po láskyplném vztahu. Murakami například popisuje případ své vdané sousedky, která po zhlédnutí jednoho melodramatu z městského prostředí řekla: „I kdybych měla jíst jen jednou za den, chtěla bych tak zkusit žít!“ (*Gohan o ičiniči ičido ni šitemo, anna seikacu ga šite mitai!*) (převzato z ibidem: 191).

Spolu s oficiálním zrušením systému *ie* se povědomí, že manželství mohou vzniknout z lásky, rozšiřovalo a manželství postavené na vzájemném citu obou manželů se stalo základem nukleárních rodin. Role nevěsty *jome* tak zbyla pouze ve formálních ceremoniích jako je svatební obřad (*kekkonšiki*) či svatební oslava (*hiróen*).

4.6 Repatriace Japonek a problém válečných vdov

Mezi lety 1945 - 1949 došlo k hlavní vlně repatriace civilních Japonců (*hikiageša*) (Watt 2010: 135), kteří se během japonské invaze přestěhovali do Mandžuska. Obzvláště obtížné chvíle v té době zažívaly zejména ženy, které se odtud vracely do Japonska bez manžela či jiného příbuzného muže. V mnoha případech se musely samy s dětmi komplikovaným způsobem dopravit do nástupních míst v Koreji, odkud je lodě přeplavily z pevniny domů. Některé z nich musely během chaotických přesunů v Číně dokonce své děti opustit a vrátit se bez nich. V Číně tak zůstalo mnoho japonských válečných sirotek, kterým bylo umožněno shledat se s vlastními rodinami až v 80. letech (ibid.: 171).

Japonky, které se vrátily do Japonska, byly potom zadrženy v regionálních centrech pro repatrianty. Zde se podrobily kontrole osobních věcí a celkové desinfekci, která měla zabránit přenosu potenciálních chorob, a pokud byla jejich repatriace přijata, získaly lístek na vlak a mohly se vrátit do místa bydliště svých původních rodin (ibid.: 70-72). Avšak v mnohých případech se setkaly repatriované ženy s pohrdáním a diskriminací od svého okolí, které je odsuzovalo na základě předsudku, že všechny Japonky vracející se z Mandžuska byly znásilněné sovětskými vojáky (ibid.: 113).

Na téma repatriace Japonek byla napsána v Japonsku známá kniha „Padající hvězda žije“ (*Nagareru hoši wa ikite iru*). Její autorkou byla **Fudžiwara Tei**, která v roce 1949 svůj osobní zážitek z repatriace popsala. V roce 1943 začala žít v hlavním městě Mandžuska, ale s koncem války a příchodem sovětských vojsk ho byla nucena opustit (Depaz 2014). S třemi dětmi nejprve putovala sama do Severní Koreji, odkud se dostala překročením 38. rovnoběžky do uprchlického tábora v Jižní Koreji a později

byla repatriována do Japonska. Její cesta se stala pro ženy, které potkal podobný osud, symbolem odvahy a síly (ibid.).

Dalším dědictvím války byly válečné vdovy (*sensó mibódžin*). Jejich situaci během války sice kompenzoval vojenský důchod po padlém manželovi, avšak s japonskou válečnou prohrou o něj přišly. Obzvláště ohrožené byly v tomto případě ovdovělé matky s nezaopatřenými dětmi. Koyama (1961: 129) zmiňuje: “sčítání lidu v Japonsku v roce 1955 ukázalo, že 5 270 000 žen přišlo o manžela a ve čtvrtině případů padl manžel ve válce. [...] Ministerstvo sociálního zabezpečení odhaduje, že osamocených matek (včetně rozvedených), bylo 1 150 000.“ Vdovy nicméně často zůstávaly buď v rodině manžela, nebo se vracely k rodinám svých rodičů, které je mohly, ale nemusely přijmout zpět. Mnoho z nich se tak muselo uchýlit k prostituci, která jim poskytovala prakticky jediný možný zdroj příjmu.

Kolem roku 1950 byl prosazen zákon na pomoc válečným vdovám a přeživším příbuzným obětí války (ibid.). Zejména část zákona týkající se půjček vdovám částečně pomáhala, protože si díky ní mohly zařídit živnost, koupit pracovní oblečení a začít pracovat; anebo jim tyto peníze pomohly opravit dům či zaplatit náklady spojené se studiem jejich dětí (ibid.). Přesto většinu vdov nadále ohrožovala chudoba. V Japonsku totiž nebylo běžným zvykem, aby se vdova s dětmi podruhé vdala. Mimoto i když se ovdovělá matka snažila pracovat, byl její plat poměrně nízký a nestačil pokrýt rodinné výdaje. Situace válečných vdov tak nenabízela snadné a účinné řešení.

4.7 Prostituce a snaha o její zákaz

Prostituce byla považována za legální řemeslo v Japonsku už od středověku, kdy podléhala oficiální kontrole úředníků a danění. Živily se jí již mladé dívky, které byly v dětství svými chudými či zadluženými rodinami prodány do vykřičených podniků. Avšak s koncem druhé světové války se k prostituci začaly z existenčních důvodů uchýlovat i dospělé ženy zejména v souvislosti s příchodem okupační armády, jejíž vrchní velitelství zastávalo k prostituci dvojí postoj (Mackie 2003: 136). Na jedné straně ji svým požadavkem, aby Japonci zřídili pro americké vojáky vykřičené domy s prostitutkami, podporovalo (ibid.), ale zároveň na straně druhé tlumočilo oficiální stanovisko, podle kterého ji bylo třeba učinit ilegální. Vedly ho k tomu zřejmě i problémy týkající se zdravotního stavu amerických vojáků, mezi kterými se šířily různé pohlavní nemoci (Kano 2004: 220). Za těchto okolností bylo v lednu 1946 vydáno oficiální vládní memorandum, které odsuzovalo licencovanou prostituci jako akt vůči lidské důstojnosti, který odporuje duchu demokracie, čímž žádalo její zrušení (Mackie

2003: 136-137). Memorandum brzy následovalo i císařského nařízení, na základě kterého měl být potrestán každý člověk, který by k prostituci ženu nutil (ibid.). Nařízení tak mělo pozitivně ovlivnit životy téměř sta tisíců prostitutek, které působily na přibližně 1600 místech v prosperujících městských čtvrtích, v lázních, a také v blízkosti základen spojeneckých sil (Koyama 1961: 131).

Třebaže došlo do určité míry k oficiálnímu zrušení těchto míst, v praxi se však situace nezměnila a ve vykřičených čtvrtích, v okolí barů se prostitutky, kterou cizincům poskytovaly tzv. pan-pan girls, dále provozovala. Nad otázkou pan-pan girls se zamýšlela i **Ičikawa Fusae**, která v roce 1952 napsala do časopisu *Tójo Keizai* názor, podle kterého by se vláda měla snažit co nejvíce pan-pan girls provdat za americké vojáky a poslat je s nimi do USA (Kovner 2012: 71). Takovéto řešení v podstatě odpovídalo dobovému trendu, kdy se tzv. válečné nevěsty (*sensó hanajome*) vdávaly za americké vojáky, aby s nimi mohly začít nový život v USA. Jednalo se však hlavně o mladé japonské ženy, které po válce hledaly větší autonomii, než by jim přinesl život v tradičních rodinách. Bohužel existovalo také mnoho žen (viz válečné vdovy kap. 4.6), které se stýkaly s cizinci z jiných důvodů než byla touha po sňatku, a v případě, že otěhotněly, ocitaly se ve vážné situaci, kdy je tížilo stigma nelegitimního početí. Uchylovaly se proto ke krajním řešením – od potratu až po zabití či opuštění novorozence. Během raného poválečného období se tak v součtu narodilo přibližně na sto tisíc rasově míšených sirotek (*konkeudži*)²² a kritická situace potom byla v oblasti Kanagawa, kde sídlila americká základna (Kano 2004: 202). Problémy s prostitucí tak byly komplexnější a netýkaly se pouze samotných prostitutek.

Vláda nicméně přijala kroky na ochranu ohrožených žen a v 16 oblastech po celé zemi financovala zřízení speciálních záchranných zařízení (Kano 2004: 221). Mezi hlavní občanské organizace, které tyto zařízení provozovaly, byla Armáda spásy a Společnost pro reformu mravů (*Kjófúkai*) (ibid.). Druhá jmenovaná požadovala úplné zrušení prostituce zákonem a do jejího čela se postavila presbyteriánská duchovní **Uemura Tamaki**, která předala generálovi Ridgewayovi petici na zákaz vykřičených domů a společně s dalšími ženami vytvořila skupinu, jejíž cílem bylo prosadit v parlamentu zákon, který by prostituci zakázal (Kovner 2012: 110). Zákon o prevenci prostituce (*baišun bóši-hó*) byl schválen v roce 1956 a v roce 1958 novelizován s

²² Na oficiální úrovni bohužel chyběla jakákoliv pomoc, a tak záviseli *konkeudži* na pomoci a solidaritě běžných lidí. Známý je příběh o Sawadě Miki, která v přeplněném dopravním prostředku objevila zavěšený ranec s mrtvým novorozencem afro-asijského původu. Tento zážitek, který vnímala jako boží vnuknutí, ji natolik zasáhl, že založila v roce 1947 útočiště zvané Elizabeth Saunders Home, kterým postupně prošlo na dva tisíce dětí míšeného původu (Kano 2004: 202).

právními postihy vůči osobám, které by ženu nutily k prostituci.

Nicméně ani novelizovaný zákon zakazující prostituci nebyl dostatečně účinný, protože se jeho regule nevztahovaly na okupované území Japonska. Byl proto pejorativně označován za *zaru-hó* („zákon s mnoha trhlinami“), protože na *Okinawě*, jež byla americkou základnou, byla prostituce dále legálně provozována (Kano 2004: 223). Skutečný zákaz prostituce v celém Japonsku začal platit až s vrácením *Okinawy* do japonských rukou v roce 1972 (ibid.).

4.8 Protesty žen a dívek pracujících v továrnách

S koncem druhé světové války byla zavedena zákonná opatření na ochranu pracujících žen (viz základní zákon o práci, kap. 3.3), nicméně pracující ženy²³ nadále vykonávaly v továrnách hlavně nekvalifikované úkony, které byly i hůře platově ohodnocené. Vysvětlení zaměstnavatelů se zakládalo například na důvodu, podle kterého ženám chyběla stejná pracovní morálka jako měli muži, protože svým platem neživily celou rodinu (Koyama 1961: 109). Pro zaměstnavatele tak ženy nepředstavovaly cílovou skupinu zaměstnanců a podmínky, ve kterých pracovaly, se nelepšily velmi rychle. Například **Mijamoto Micuko**, která po dokončení střední školy začala pracovat ve městě *Takamacu* v textilní továrně, píše o své negativní zkušenosti v květnu 1955 v *Asahi šinbun* ve sloupku *Hitotoki* (převz. z Kano, 2004: 199-200) následovně:

Kono jo no naka wa wataši ga gakkó džidai ni kangaete ita jó na mono de wa nai to iu koto ga gakkó o dete kara ičinen tatta kono goro jójaku wakarimašita[...]. Wataši wa asa šičidži kara šičidži goro made hatarasare, cuki ni jasumi ga cuitači ka fucuka šika arimasen [...]. Wataši no jó na mazušii ie no šódžo wa donna ni rippa na ningen ni naró to omotte mo narenai ši, benkjó šijó to omotte mo dekinai ši, madžime ni hatarajte mo mukuwaremasen.

„Rok poté, co jsem vyšla ze školy, jsem konečně pochopila, že svět není takový, jak jsem si myslela[...]. Jsem nucena od rána od sedmi do sedmi večer pracovat s tím, že za měsíc mám jen jeden či dva dny volno. [...] Dívka z chudé rodiny, jako jsem já, se může sebevíc snažit o to stát se vznešenou ženou, ale nestane se jí; může se snažit studovat, ale nebude moct; může se snažit pilně pracovat, ale její snaha nebude oceněna.“

Nevyhovující pracovní podmínky v této době rovněž přerostly v dlouhodobou stávkou švadlen z Ósaky, které vydržely v roce 1954 stávkovat proti továrně na textil *Ómi kenši* 106 dní. Demonstrantky žádaly například uznání svých odborů či ustanovení pracovních podmínek. Mimoto vyjádřily i svůj nesouhlas s podporou buddhismu či s domluvenými manželstvími (Wakai jokō-san-ra no mezame 1954) a poukazovaly na stále špatné

²³ Jednalo se zejména o svobodné dívky, které svým platem do své svatby vypomáhaly rodičům.

podmínky, které panovaly v textilních továrnách už od industrializace v 19. století.²⁴ Účastnice stávky během protestů dokonce zpívaly píseň známou jako *Ganbaró* („Vytrvejme“), jejíž autorkou byla **Morita Jaeko** (*Ōmi kenshi suto* 1954). Tato píseň byla natolik populární, že se stala i japonskou písní práce s následujícím textem:²⁵

*Ganbaró/ cukiageru sora ni/ kurogane no otoko no cubuši ga aru/
moeagaru onna no kobuši ga aru/ tatakai wa koko kara tatakai wa ima kara
(převz. z Kano 2004: 200)*

„Vytrvejme/ až k vzrůstajícímu nebi/ železní muži mají pěsti/
rozhněné ženy mají pěsti/ boj je odtud boj je od teď“

Nicméně problém nevyhovujících pracovních podmínek a zacházení neskončil pouze se stávkou v továrně *Ōmi kenshi*. Poněvadž mnoho žen po celém Japonsku stále pracovalo v obdobně špatných podmínkách, rozhodly se pracovnice z *Ōmi kenshi* navštívit další továrny a besedovat tam s místními ženami o problémech a jejich řešeních (*Ōmi kenshi no jokō-san-ra 90-mei jōkyō* 1954). Povědomí obyvatel o nevyhovujících pracovních podmínkách mladých žen tak v Japonsku vzrůstalo.

Za těchto okolností začala i japonská vláda hledat protiopatření pro zklidnění celé situace a podporovala tak aktivity Úřadu pro ženy a mladistvé (*Fudžin šónen kjoku*), který vznikl při ministerstvu práce již v roce 1947. Mimo jiné se snažila o zlepšení fungování odborů s účastí žen, kterou zaručoval zákon o odborech z roku 1945. Zastoupení žen v odborech bylo kupodivu poměrně vysoké. Například v roce 1949 bylo 51 procent pracujících žen v odborech (Koyama 1961: 121), ale toto číslo však reflektovalo spíše zájem žen se družit ve skupině spolupracovnic než skutečnou snahu o řešení pracovní problematiky. Ke zlepšení pracovních podmínek žen v továrnách tak docházelo jen pozvolna.

4.9 Politika opačného kurzu a snahy o úpravu ústavy

Padesátá léta v Japonsku se stala léty ekonomického růstu. Díky válce v Koreji musely totiž Spojené státy vůči hospodářsky zdevastovanému Japonsku upravit svoji politiku a obecně se o tomto kroku hovoří jako o „politice opačného kurzu“ (*gjaku kōsu seisaku*). Japonsko tak získalo různé obchodní zakázky, což nabudilo nejen jeho ekonomiku, ale i snahu Japonců postavit svoji zemi opět na nohy. V roce 1955 se japonské hospodářství dostalo na nejlepší předválečnou úroveň z roku 1939 (Kano

²⁴ Protestující ženy odkazovaly na známou reportáž zvanou *Džokó aiši* (angl. *The Tragic History of Female Factory Workers*), která vyprávěla o nevyhovujících pracovních podmínkách v textilních továrnách ve 20. letech 20. století.

²⁵ Píseň v pozměněné formě opět ožila v době, kdy mnoho rodin přišlo o své domovy po velkém zemětřesení v *Tóhoku* v roce 2011.

2004: 210-211). Následující rok se začíná hovořit o ekonomickém zlepšení, které se zapsalo do povědomí Japonců jako *Mohaja sengo de wa nai* („Už není poválečné období“) (ibid.).

S politikou opačného kurzu se však rozpoutala ožehavá diskuze na téma zrušení ústavního článku č. 9, protože si Američané přáli, aby po jejich boku v Asii stál spojenec, který by vlastnil vojenskou sílu. Americký zrak se tak zaměřil na Japonsko a to zejména poté, co se Čína, která bývala tradičním spojencem Spojených států, politicky připojila na stranu SSSR. Možnost změny problematického článku, který měl za úkol původně znemožnit Japoncům stát se znovu vojenskou velmocí, se tak zdála odůvodnitelná. Jakmile se začalo diskutovat o změně ústavy, ozvaly se další hlasy, které chtěly změnit také článek ústavní č. 24 (Kano 2004: 205). Touha oživit tradiční několikagenerační rodiny totiž ani po několika letech od vzniku nové ústavy neutichala a v konzervativních kruzích převládal strach z negativních důsledků rozpadu tradičních rodin a z rozšiřování rodin nukleárních (ibid.).

Avšak tyto názory vyvolaly odpor veřejnosti a například politička **Kató Šizue** proti nebezpečí názorů, které chtěly navrátit armádu a rodiny *ie*, varovala (Hopper 2004: 140). Podle ní se jednalo o „bývalou politiku bohatého státu a silné armády“ (*mukaši no fukoku kjóhei saku*) (převz. z Kano 2004: 205). K její kritice se přidala i právnička **Watanabe Mičiko**, která tyto zpátečnické názory přirovnává k utlačování žen prohlášením *futatabi onna wa sangai ni ie naši* („žena opět nemá domov, kde by mohla žít bez starostí“) (převz. z ibid.). Jelikož se vzedmuly silné protesty veřejnosti, nepodařilo se úpravy prosadit. Japonsko tak nadále zůstalo zemí, která neměla armádu.

4.10 Studená válka a morální zodpovědnost matek za budoucnost svých dětí

Dědictvím druhé světové války bylo pro Japonsko uvědomění si, jaké negativní dopady na společnost válka má. Japonská veřejnost začala být také zvláště citlivá na otázku jaderných zbraní a jejich možného použití během studené války, což se projevilo v březnu 1954 během incidentu *Daigo fukuryú maru* (angl. Lucky dragon no. 5). Název byl odvozen od jména japonské rybářské lodi, která byla na moři zasažena radioaktivním prachem. Jednalo se o radioaktivní spad, který pocházel z atomového testu, který provedly Spojené státy v Tichomoří v blízkosti Marshalových ostrovů. Nejen, že rybáři trpěli akutním radiačním syndromem, ale radiací byly navíc kontaminovány i mořské ryby, které byly v té době uloveny a prodány obchodům.²⁶ Tyto

²⁶ Tato událost inspirovala japonské tvůrce filmu *Godžira* (angl. Godzilla), který byl natočen v roce 1954 a vyprávěl příběh o netvorovi, který se vynořil z moře, protože ho ze spánku probudil výbuch atomové zbraně (Maddock 2010: s.94).

okolnosti velmi pobouřily japonskou veřejnost a vyvolaly paniku (Hewlett 1989: 176).

V reakci vznikala protijaderná hnutí, mezi která se řadila i skupina žen v domácnosti ze čtvrti Suginami (Tokio), která začala sbírat podpisy proti vodíkové pumě a vedla kampaň s cílem nedopustit, aby jejich děti někdy zažily tragédie jako Hirošima a Nagasaki (Eto 2008: 18). Ke kritice atomových zbraní se rovněž připojila i **Hiracuka Raičó** a **Ičikawa Fusae**, které v rámci Mezinárodní demokratické ligy žen hovořily o problému atomových zbraní a rovněž vyzývaly k jejich zákazu (Kano 2004: 215).

Za těchto okolností byl v Tokiu uspořádán sjezd japonských matek (*Nihon hahaoja taikai*), který se konal 7. června 1955 pod vedením **Ičikawy Fusae**. Akce se zúčastnilo asi na dva tisíce japonských žen, které jakožto matky odmítaly válku, ve které by měly ztrácet své syny (ibid.: 216-217). Za svůj hlavní slogan si zvolily motto: *Inoči o umidasu hahaoja wa inoči o sodate inoči o mamoru koto o nozomimasu* („Matka, co dává vzniknout životu, si přeje život rozvíjet a chránit“) (ibid.). Toto motto bylo následně znovu připomínáno na dalších ročnících *Nihon hahaoja taikai*,²⁷ na něž zazněly další slogany jako: „Tolik předškolních zařízení co je pošť“ (*Posuto no kazu hodo hoikudžo o*) či „Změní-li se matky, změní se společnost“ (*Hahaoja ga kawareba šakai ga kawaru*) (ibidem: 219).

4.11 Zvyšující úroveň života v Japonsku a otázka role ženy ve společnosti

S politikou opačného kurzu a bez výdajů na zbrojení či armádu bylo japonské hospodářství nasměrováno tím správným směrem. Byla také prosazena „politika dvojnásobného příjmu“ (*šotokubaizó seisaku*), která měla za cíl za krátkou dobu zvýšit hrubý národní produkt a ustanovit Japonsko světovou velmocí (ibid.). Oživení japonské ekonomiky tak bylo citelné i na životní úrovni japonských domácností. Pro japonské hospodyně to znamenalo hlavně dvě věci. Za prvé se jednalo o elektrické spotřebiče, které ušetřily ženám většinu domácích činností, kde byla potřeba manuální práce. Prodejní kampaň týkající se praček například hlásala: *Sentaku šinagara hon ga jomeru* („Při praní prádla si můžu číst knihu“); prodej vařičů na rýži odstartoval tvrzením *Zenkoku no šufu o nen ni 52hibun jokei ni nemurasetai!* („Chci, aby si ženy v celém Japonsku přispaly ročně o 52 dní navíc!²⁸“) (Kano 2004: 211). Za druhé přibýlo také externích služeb, jako například samoobslužné prádelny či obchody s prodejem již připraveného jídla, díky kterým žena nemusela doma prát nebo každý den vařit (Maki 1996: 6). Japonským ženám v domácnosti se tak uvolnil čas navíc a přibýla otázka, jak s

²⁷ I v současnosti se každoročně konají sjezdy japonských matek. Mezi hlavní témata v poslední době patří např. otázka nehody v jaderné elektrárně ve Fukušimě atd.

²⁸ Vařič na rýži měl ušetřit japonským ženám každý den přibližně jednu hodinu.

ním naložit.

Debatu ohledně skutečné role ženy ve společnosti rozpoutala již v únoru 1955 novinářka **Išigaki Ajako**. Její příspěvky v časopise Argument manželky (*Fudžin kóron*) zdůrazňovaly, že být *šufu* je pro ženu v podstatě druhé zaměstnání. Išigaki kritizovala, že tehdejší způsob života vyžadoval, aby žena byla *šufu* za cenu ukončení práce v zaměstnání: „Stává se, že ženy ze svého prvního zaměstnání na pracovišti utíkají, protože mají neustále na mysli své druhé zaměstnání zvané „žena se stane ženou v domácnosti“ (*Onna wa šufu ni naru to iu daini no šokugjó ga, icudemo atama no naka ni aru kara, daiiči no šokugjó de aru šokuba kara nigegoši ni natte iru*) (převz. z Kano 2004: 213). Dále se zamýšlela i nad skutečností, proč by ženy nemohly pracovat, když přece mají tolik domácích pomocníků, a vyčítala jim jejich pohodlnost: „Ačkoli se břemeno domácích prací zmenšuje [...], neměly bychom samy sebe příliš rozmazlovat“ (*Kadži ródó no fudan wa, sukunaku natte iru noni[...], amari ni mo, džibun o amajakašisugite wa inai de aró ka*) (převz. z ibid.).

Tématem úlohy ženy ve společnosti se dále zabývá v 50. až 70. letech „diskuze o zapojení žen do pracovního trhu“ (*šufu no šokuba šinšucuron*) či „debata o ženách v domácnosti“ (*šufu ronsó*), které probíhaly zejména v ženských časopisech a v novinách (Tamanoi 1990: 20). Ženy se v těchto debatách snažily oponovat tvrzení, že je pro ženu důležitá jen domácnost, a zdůrazňovaly, že je zbytečné, aby byla manželka považována jen za uklízečku (Kano 2004: 212-213). Mezi hesla, která se začala skrze tuto diskuzi šířit, patří například: „Čas, který se uvolnil, dobrovolnickým aktivitám!“ (*Džijú ni natta džikan o, borantia kacudó ni!*) nebo „Domácí práce je placená či neplacená?“ (*Kadži ródó wa júsó ka mušó ka?*) (převz. z ibid.).

Jelikož byly ženy v domácnosti v první řadě spotřebitelkami, zajímala je nejvíce kvalita a dostupnost produktů. Dobrovolně se proto zajímaly o různé problémy a některé z nich, jak již bylo výše zmíněno (kap. 4.4), se proto organizovaly v Lize žen v domácnosti (*Šufuren*). Jiné se zase snažily pomáhat místní komunitě organizováním různých společenských akcí a objevily se i průkopnice, které si našly práci na částečný úvazek. Některé Japonky však pocítily svou spotřebitelskou zodpovědnost za životní prostředí. Zejména v letech, kdy společností rezonovaly pojmy jako například *Minamatabjó* (onemocnění *Minamata*), začaly upozorňovat na výskyt znečištění a onemocnění z něho způsobených. Objevila se protestní hnutí, která se ptala: *Gendai no bumei to wa, ittai nani ka?* („Současná civilizace - copak to je?“) (Kano 2004: 227). Mezi dvě nejzvučnější jména v tomto kontextu potom patřila **Išimure Mičiko** a **Arijoši**

Sawako.

Spisovatelka **Išimure Mičiko** v roce 1968 zřídila Komisi občanů pro nemoc Minamata (*Minamatabjō šimin kaigi*). Díky rozhovorům a spolupráci s osobami postiženými tímto onemocněním vydává v roce 1968 sbírku esejí *Kukai džódo waga Minamata* (angl. Pure Land Poisoned Sea), která na jedné straně popisuje dopady nemoci na lidi a na straně druhé praktiky firmy Čisso a politiků (Išimure 2012). Zato **Arijoši Sawako** se začala zabývat vlivem pesticidů na přírodu a lidské tělo. V roce 1974 napsala knihu *Fukugō osen* („Kombinované znečištění“), která vycházela jako seriál v *Asahi šinbun* a popisovala škodlivé účinky pesticidů, čímž vyvolala reakci běžných lidí, kteří se začali ptát: *watašitači wa nani o tabetara joi no dešó ka* („Co vlastně můžeme jíst?“) (Fukugō osen 1975). Díky takovýmto investigativním přístupům jednotlivých žen se otázka bezpečnosti potravin stala součástí veřejné diskuze.

4.12 Protesty vůči americké přítomnosti v Japonsku

Vztahy Spojených států a Japonska směřovaly k uzavření Nové Japonsko-americké bezpečnostní smlouvy (*Šin ničibei anpo džójaku*), se kterou však běžní lidé v zásadě nesouhlasili. Již během padesátých let se tak ozývaly hlasy, které americkou přítomnost v Japonsku neschvalovaly. Příkladem toho byly i protesty žen z vesnice *Učinada*, které v letech 1952 - 1953 odmítaly výstavbu americké základny v prefektuře *Išikawa* (Urbain 2010). Protestující ženy začaly nejprve proti zamýšlené konfiskaci půdy sbírat petiční podpisy (Kano 2004: 224), ale později se radikálnějším způsobem snažily zabránit americkým vojákům ve výcviku na pobřeží, čímž se situace natolik vyhrotila, že vůči nim musela ostře zasáhnout policie (Urbain 2010). Jejich nesouhlas s americkou přítomností se tak v následujícím desetiletí stal symbolem nesouhlasu s Japonsko-americkou bezpečnostní smlouvou. Spisovatel **Icuki Hirojuki** vylíčil okolnosti protestů v románu „Ženy v Učinadě“ (*Učinada fudžin*), který vycházel jako seriál v *Tókjó šinbun* od roku 1968.

K negativnímu vnímání americké přítomnosti v Japonsku přispěly i případy násilí, kterých se dopustili američtí vojáci. Zejména na *Okinawě* eskalovala situace tragickým případem šestileté *Jumiko*, která byla v roce 1955 znásilněna a zabita americkým vojákem. Americký voják byl za tento čin námořním soudem v Japonsku uznán vinným a odsouzen k trestu smrti, ale místo popravky byl repatriován, o čemž nebyla japonská veřejnost zprvu informována (Tanji 2007: 71). Tento případ rozpoutal diskuzi ohledně přítomnosti amerických okupačních vojsk a japonská veřejnost v reakci uspořádala masové protesty, během nichž požadovala potrestání viníka i odchod

amerických okupačních vojsk. Násilí jako v případě *Jumiko* bylo navíc vnímáno jako symbol ponížení všech Okinawanů v poválečné historii (ibid.). Názory komunity shrnul v knize *Okinawadžin ni totteno sengo* („Poválečné období pro Okinawany“) **Irei Takaši** následovně:

V slzách jsem se já a moji přátelé na univerzitě bavili, že takovéto případy jsou důkazem rasové urážky. Byl jsem přesvědčen, že tyto zločiny by nikdy nezmizely, pokud bychom my (Okinawané) nezískaly zpět svá lidská práva jako Japonci, která nám zaručovala ústava (Irei 1983 in ibidem).

Rozporuplné stanovisko japonské veřejnosti však nezabránilo tomu, aby byla Japonsko-americká bezpečnostní smlouva v lednu 1960 podepsána. Skupiny demonstrantů proto na protest obklíčily parlament a požadovaly úpravu bezpečnostní smlouvy, ke které nakonec japonská vláda přistoupila (Kano 2004: 214). Během bouřlivých protestů a střetů s policií však přišla o život studentka z Tokijské univerzity **Kanba Mičiko**. Její smrt se stala pro Japonce symbolem protestu vůči přítomnosti cizí armády, který lze přirovnat ke smrti Jana Palacha v šedesátých letech v Československu. Další výraznou osobností protestů vůči bezpečnostní smlouvě se stala malířka a žena v domácnosti **Komura Tomi**. Během demonstrace v červnu 1960 kráčela směrem k parlamentu s transparentem hlásajícím: *DareDEMO ireru na koe naki koe no kai* („Společnost mlčících hlasů – nepusť nikoho dovnitř“) a postupně se k ní spontánně přidávaly stovky lidí (Koe naki koe no kai 1962 in Mouer 2002). Její heslo znamenalo, že pokud se obyčejní lidé nebudou snažit něco změnit, bude o jejich zemi a životech rozhodovat jen úzká skupina politiků. Komura potom založila hnutí *Koe naki koe no kai* (angl. Society of the Voiceless Voices), v rámci kterého protestovala například vůči válce ve Vietnamu (Ogawa 2010: 151). Hnutí ve svém pamfletu z roku 1962 například říkalo:

Dobrý den. Všichni z vás, občane, pojďme spolu všichni kráčet. I kdyby to bylo jen na pět minut či na sto metrů, pojďme spolu kráčet. Nebudeme se držet žádných určitých politických myšlenek, ani nebudeme nahlas uplatňovat své nároky. Ale i „mlčící hlasy“ mohou rozeznat, co je dobré a špatné, a my chceme opravdu protestovat vůči politice. Tak pojďme spolu kráčet a potichu ukázat náš odpor vůči politice (Koe Naki Koe no Kai 1962 in ibidem).

4.13 Utváření stereotypů na pozadí rychlého ekonomického růstu

Ačkoli politické spojenectví Japonska se Spojenými státy mělo svá úskalí, nelze nezmínit, že bylo pro obě země klíčové. Spojené státy získaly možnost mít na japonském území své základny a Japonsko záruku, že je bezpečnostně chrání jaderná velmoc. Stabilita, kterou toto spojenectví přineslo, se nejvíce projevovala na ekonomickém růstu japonského hospodářství. Tomu se nebývale dařilo a Japonsko se v roce 1968 stalo druhou nejsilnější ekonomikou na světě, hned po USA (Kano 2004:

225). O tomto období se s oblibou hovoří jako o *supido džidai* („rychlé období“), protože za pár let bylo Japonsko zemí, kde například jezdily rychlovlaky *šinkansen*, létalo velké množství mezinárodních leteckých linek a obrovský odbyt měly i osobní automobily (ibidem: 226).

Japonská prosperita se na domácí půdě projevovala také územním plánováním a výstavbou, zejména městských oblastí. Díky urbanizaci vyrostly nejen nové čtvrti, obchodní domy, ale i mrakodrapy, které daly městům moderní vzhled. Důležitým bodem rozvoje měst byla také dopravní infrastruktura. Investovalo se nejen do silnic a dálnic, ale také do železničních spojů. Díky snadné dopravní obslužnosti, široké škále zboží a obchodů, možnosti zaměstnání ve firmách a vlastního bydlení přitahovala města mnohé Japonce, kteří odcházeli z rodného venkova. Japonská populace se jinými slovy začala soustřeďovat do měst a japonský venkov začal mezitím čelit novému problému. Jelikož přicházel hlavně o mladé lidi, jeho obyvatelstvo stárlo. V tomto kontextu se hovoří v šedesátých letech o tzv. *sančan nógjó* („zemědělství, kde pracují jen matky, babičky a dědečkové“) (Lebra 1978: 43). Zprvu si totiž šli do měst hledat práci muži a na venkově nechali své ženy (*ká-čan*) a rodiče (*dži-čan* a *bá-čan*), kteří se dále živili zemědělstvím. Později se za sezónními pracemi do měst vydávaly i manželky, aby společně s manželem financovali rodinné hospodářství na venkově, které se nezadržitelně stávalo prodělečným. Mladé rodiny se však mnohdy ve městech natrvalo usadily a zvykly si na pohodlný městský životní styl, který s sebou přinášela nová doba.

Velké proměny se tudíž dočkala zejména podoba práce, kterou ve městech získali muži. Otvírala se jim totiž možnost mít stabilní práci ve firmě na celý život (*šúšin kojó*) a navíc i s perspektivou dobrého platového růstu. V tomto případě zažila rozvoj hlavně administrativa a byznys, kde se typickou administrativní pozicí stala pozice *saríman*. Administrativa zároveň nabízela uplatnění i svobodným ženám na pozici *OL*, kterou však vykonávaly pouze do doby, než se vdaly a staly ženami v domácnosti. Pokud existovaly ženy, které i po svatbě dále pracovaly, jednalo se o naprosté výjimky, které měly například vlastní matku či jiného příbuzného, který byl schopen se postarat o jejich děti. Toto však s ohledem na mobilitu obyvatelstva do měst přestávalo být ve většině případech možné.

V této době se tak utvořil stereotyp, že manžel pracuje ve firmě jako *sararíman* a jeho manželka se stará o domácnost jako *sengjó šufu* (dosl. „výhradním zaměstnáním žena v domácnosti“). Vdaná žena, která se stala *sengjó šufu*, si tak spolu s manželem přála pořídit si brzy vlastní domov a rodinu. Idealizovanou představou o krásném

domově bylo anglické slovní spojení *my home*, které se stalo zároveň symbolem nukleárních rodin (De Zepetnek 1997: 196). Mnoho Japonců se totiž snažilo pořídit si svůj vlastní moderní domek, ve kterém by žili, měli auto, piano, elektrické spotřebiče a mohli tam vychovávat své děti. Tato představa byla únikem od strastí a chudoby, kterou rodiny po několik let překonávaly, a pro ženy, které po svatbě ze začátku často bydlely u manžellovy rodiny, to obzvláště znamenalo pocit autonomie ve vlastním domově (Kano 2004: 234).

4.14 Fenomén dvoupříjmových manželství

Vysoký ekonomický růst a prosperita v 60. letech ovšem napomohly také velkému rozvoji práce na částečný úvazek, která se postupně stala doménou vdaných žen (Broadbent 2012: 5). Tento jev se začal projevovat na křivce procentuální zaměstnanosti žen na základě jejich věku. Ta začala kopírovat tvar písmene M a na více než padesát let se stala charakteristickým ukazatelem ženské práce v Japonsku. První vrcholek ukazuje nejvyšší zaměstnanost svobodných žen (tj. v práci na plných pracovních úvazcích), který s vhodným věkem na uzavření manželství začne rapidně klesat. Po pár letech začne opět narůstat, až dosáhne druhého vrcholku písmene M, který odráží nejvyšší zaměstnanost vdaných Japonek (tj. v práci na částečném pracovním úvazku).

Nejprve s nabídkou zkráceného úvazku pro ženy přišly banky a podniky vyrábějící elektrospotřebiče (Kanatani 2011: 111). Následovaly je zejména služby v obchodních domech, maloobchodech, supermarketech a restauracích. Motivací firem k vytvoření takových pozic byla hlavně snaha ušetřit na mzdových nákladech. Japonským ženám se naopak poprvé naskytl šance, jak skloubit rodinu a práci. Mohly tak nadále být „dobrou manželkou a moudrou matkou“ a zároveň svým platem přispět do rodinného rozpočtu. Zaměstnání na částečný úvazek bylo navíc pro vdané ženy relativně snadno dostupné, nacházelo se většinou v okolí bydliště a v případě potřeby ho bylo možné kdykoli ukončit.²⁹

O fenoménu rodičů, kteří oba pracovali, se tak začalo hovořit jako o *tomobataraki* („dvojí příjem domácností“). Manžel nadále pracoval v zaměstnání s kariérami a jeho manželka si mezitím našla místo na částečný úvazek, nejlépe někde v supermarketu blízko bydliště. Její plat byl vítanou finanční injekcí zejména v rodinách s dospívajícími dětmi na středních a vysokých školách. O mladších dětech, žácích základních škol, jejichž matky pracovaly, se však hovořilo soucitně jako o

²⁹ Ženám, kterým se nepodařilo najít si brigádu či pracovat nechtěly, se potom začalo říkat *sengiō šufu*, což naznačovalo rozdíl mezi hospodyní *šufu*, která mohla mít nějakou brigádu.

kagikko („dítě, které je stále samo doma“), protože když se vrátily ze školy, jejich rodiče byli oba ještě v práci (Livingstone 2008: 420).³⁰

4.15 Protest vůči roli „dobré manželky a moudré matky“

Vdané Japonky si v šedesátých letech toužily zařídit vlastní domácnost, ale když se jim s manželem podařilo koupit si vlastní dům a usadit se, objevil se nepředpokládaný problém. Role *šufu* jakožto iluze štěstí se stala příčinou nespokojenosti mnohých z nich, protože nebylo jiných cest k seberealizaci žen než se stát „dobrou manželkou a moudrou matkou,“ k čemuž je ostatně vychovávala i rodina a škola. Jeden z pojmů, který proto svobodné pracující Japonky slýchaly, bylo *tekireiki* („vhodný věk na vdávání“) (Takemaru 2010: 157). V určitém věku jim totiž začalo jejich okolí dávat najevo, že by se měly vdát. Mohlo se jednat o skromné přání, ale i přímý nátlak a znamenalo to, že by se žena měla brzy vdát, jinak by hrozilo, že zůstane po zbytek života svobodná. Mnoho firem tak očekávalo, že se většina žen kolem určitého věku vdá a přestane pracovat, a snažilo si toto očekávání pojistit různými způsoby, které měly společnou jednu věc - diskriminaci.

Zabránit takovému zacházení se pokusila nejprve **Suzuki Secuko**. Když v roce 1960 začala pracovat pro firmu *Cementárny Sumitomo* v prefektuře *Fukušima*, byla při podpisu pracovní smlouvy donucena podepsat prohlášení, že pokud se vdá či dosáhne věku třiceti pěti let, podá výpověď (Jolivet 2013: 52). Když se tři roky na to vdala a vrátila ze svatební cesty, bylo jí hned doporučeno, aby podala výpověď. Do sporu se zapojili dokonce lobbisti, kteří vytvářeli nátlak na její rodiče (Kano 2004: 232). Ta se sice nevzdávala, ale za tři měsíce ji sama firma propustila. Secuko se proto rozhodla soudit a v roce 1966 se jí podařilo spor vyhrát. Soud uznal, že systém *kekkon taišoku* („výpověď ze zaměstnání z důvodu manželství“) je protiústavní (Jolivet 2013: 52). Tento případ se tak stal významným mezníkem v tradici systému *kekkon taišoku* a dával ženám naději, že se mohou v podobných případech bránit.

Třebaže na začátku šedesátých let dokázaly vystoupit proti roli *rjósai kenbo* jakožto ženskému ideálu jen naprosté výjimky, na konci desetiletí se povědomí Japonek o nedostatečné seberealizaci v domácnosti rozšiřovalo. Podnětem bylo i vydání překladu knihy *Feminine Mystique* od **Betty Friedanové** (Kano 2004: 238). Tematicky se dotýkala žen ze střední třídy, které nepracovaly a které se jako hospodyně staraly o domácnost. Poukazovala na to, že domácnost, kterou společnost ženám nutí jako

³⁰ Problém se vyřešil tím, že děti chodily po školách do různých kroužků *bukacu* či navštěvovaly doučování *džuku*.

obrázek štěstí, je ve skutečnosti mýtus, který není pravdivý. Japonky tak začaly obdobně jako Američanky hledat způsob, jak vágnost a prázdnotu svých životů strávených v domácnosti zaplnit. Řešením bylo začít bojovat za své osvobození od společenských předsudků a rolí.

Japonské ženy se tak v 70. letech sjednotily pod křídly hnutí za osvobození žen (*úman ribu*), které se rozšířilo ze Spojených států. Na svých demonstracích se ptaly: „Co je to ženskost?“ (*Onnarašisa to wa nanika?*) (ibid.) a snažily se apelovat na japonské ženy, aby se zamyslely nad svoji skutečnou rolí ve společnosti. Existovaly ale i radikální feministické skupiny, mezi které se řadila například Aliance ženského osvobození za antikoncepci a proti zákonu zakazujícímu potraty (*Čupiren*). Radikální feministky z této skupiny nosily růžové helmy a používaly radikální metody, kterými demonstrovaly za své cíle. Například několikrát násilně vnikly na pracoviště různých firem, kde nadávaly nahlas vybraným mužům do darebáků před jejich kolegy (Eto 2008: 124). Méně radikálně smýšlející Japonky se však začaly organizovat kolem univerzit, kde začaly zakládat zájmová hnutí. To postupně vedlo v roce 1979 k ustanovení studií ženské historie (*džoseišigaku*) (ibid.).

Novému oboru připravila půdu v 50. letech již historička a feministka **Takamure Icue**, která psala teoretické práce o ženské historii a o otázce manželství v Japonsku (Kano 2004: 241). Její vzor následovaly v 70. letech různé individuální výzkumy. Například **Ičikawa Fusae** v roce 1976 editovala sbírku *Nihon fudžin mondai širjó šúsei* (Sborník problematiky japonské ženské otázky), která má deset svazků a patří mezi nejobsáhlejší díla v oboru ženské historie. Postavením japonských žen se také zabývala **Mizuta Tamae**, která vydala knihu „Směr myšlenky ženské liberalizace“ (*Džosei kaijó šisó no ajumi*). Dílům napsaným feministkami se však potom částečně vymykala kniha *Sandakanhači banšókan* (angl. Sandakan No. 8), kterou napsala v roce 1972 **Jamazaki Tomoko**. Příběh vypráví o japonské ženě jménem Karajuki-san, kterou její chudá rodina prodala do nevěstince na severu ostrova Borneo, aby je finančně podporovala. Ačkoli se Karajuki-san před začátkem druhé světové války vrací do Japonska, setkává se s předsudky a záští své rodiny a okolí. Žije proto sama, vyvržená na okraji společnosti v *burakumin* ghettě na Kjúšú. Kniha tak popsala do té doby neznámou historii o ženách z Kjúšú.

Ačkoli byly ženy informovány o své problematice, existovaly situace (převelení manžela na jinou pobočku, nemoc příbuzného, narození potomka atd.), kdy se vdané ženy musely obětovat pro rodinu a přestat pracovat. O nespravedlivosti systému, kdy

žena je jako jediná zodpovědná za rodinné záležitosti, psala **Okifudži Noriko**, která se sama musela rozhodnout pro ukončení pracovního poměru, aby se postarala o nemohoucího příbuzného (Kano 2004: 233). Svoji trpkou zkušenost popsala v roce 1979 v knize *Džosei ga šokuba o saru hi* („Den, kdy žena opouští zaměstnání“), čímž se jí podařilo vystihnout problém doby. V roce 1986 k tématu, kdy žena obětuje své zaměstnání pro rodinu, dále napsala knihu *Tenkinzoku cumatači* („Manželky převelených lidí“), která pojednávala o ženách, které musely pro kariéru svého manžela ukončit své zaměstnání a přestěhovat se do jiného města. Obě knihy se velmi dobře prodávaly, protože popisovaly životní situace, které japonské ženy důvěrně znaly.

4.16 Pracující ženy a jejich boj vůči diskriminaci

Možnosti žen se seberealizovat jinak než jako žena v domácnosti byly omezené zažitými společenskými stereotypy. Pomocnou ruku jim podal až zákon o rovných pracovních příležitostech v roce 1985. Ten měl pro ženy spíše psychologický než praktický efekt, ale díky němu začala vznikat a rozšiřovat se rekvalifikační centra, která se zabývala zvyšováním povědomí o pracovních možnostech žen (Kanatani 2011: 58). Mnohé ženy v domácnosti se tak například rozhodly pro to, že si udělají rekvalifikační kurz, díky kterému mohly začít pracovat na částečný úvazek. Jiné ženy se zase rozhodly vytrvat na své současné pozici a zůstat v zaměstnání po celý život. Japonky se jinými slovy přestaly bát pracovat i po tom, co překročily *tekireiki* (viz kap. 4.15).

Avšak obě strany pracujících žen se setkávaly s diskriminací, která byla zejména v oblasti kariérního a platového růstu značná. Diskriminace se zejména po letech, kdy vedle sebe pracovali muži a ženy se stejnou kvalifikací, nedala přehlédnout. Ženy zůstávaly v hierarchii firmy na nástupních pozicích s téměř stejným platem, kdežto mužům platy rostly společně s jejich kariérou. V roce 1987 se proto 13 odvážných žen odhodlalo podat žalobu na svého zaměstnavatele z důvodu diskriminace (ibidem: 76). Případ známý jako „soud s úvěrovou společností Šiba“ (*Šiba šinjó kinko saiban*) trval dlouhých 15 let a během soudních líčení vyplynulo, že v roce 1978 přešla společnost k systému povyšování na základě psaných testů, které měly zaručit ženám možnost kariérního růstu. Bohužel situace i přes nový systém zůstala stejná: prakticky sto procent mužů bylo vždy povýšeno, ale ženy z nějakého důvodu v testu nikdy neuspěly (Rōdōmondai Q&A 1996). Přitom se jednalo o ženy, které ve firmě pracovaly kolem 20 let. V roce 2002 vynesl vrchní soud v Japonsku rozsudek a firma musela ženám zaplatit jak kompenzace, tak uznat jejich rovné postavení v zaměstnání (Kanatani 2011: 77).

V roce 1998 se zase s firmou *Kjó gasu* („Kjótská plynárenská“) začala soudit

Jakabi Fumiko, která byla matkou samoživitelkou, která ve firmě začala pracovat v roce 1981. Ačkoli se několik let snažila svou pracovitostí a samostudiem o povýšení, i přes náročnější úkoly, které dostávala, zůstával její plat stejný (Yakabi 2005). Snažila se svou situaci alespoň trochu změnit a založila proto ve firmě ženskou sekci odborů. Firma ji však od té chvíle začala tlačit k „dobrovolnému“ odchodu ze zaměstnání (ibid.). Fumiko byla nucena podat celou záležitost v roce 1998 k soudu, který nakonec v roce 2005 uznal, že Fumiko byla skutečně obětí platové diskriminace z důvodu, že je ženou, a firma jí proto musela zaplatit kompenzace. Motem jejího boje se stalo heslo: *dóicu kači ródó, dóicu čingin gensoku* („pravidlo za stejnou hodnotu práce, stejný plat“) (Kanatani 2011: 78). V roce 2007 svoji zkušenost popsala v knize *Onna no ródó*³¹ („Ženská práce“).

V roce 1995 také začal soud v Ósace s firmou *Sumitomo Denkó* (angl. *Sumitomo Electric Industries*). Sedm žen, které od 80. let pracovaly ve firmě jako *OL*, se rovněž potýkalo s platovou diskriminací (Shimizu 2004). Muži na stejných pozicích a se stejnými zkušenostmi či dovednostmi totiž vydělávali měsíčně o 200 tisíc jenů více. Po devíti letech (v roce 2004) tak nakonec vrchní soud přikázal firmě zaplatit ženám kompenzace, díky které každá žena dostala 5 miliónů jenů (1 milion korun) (ibid.). Ženy byly dále povýšeny do vedoucích pozic a firma musela přijmout politiku boje proti diskriminaci.

Ačkoli se stal zákon o rovných pracovních příležitostech impulzem projevit svůj nesouhlas s diskriminací, musely ženy během 90. let vést s firmami několik let tvrdý boj. To bylo značně vyčerpávající, ale jistým způsobem to přispělo ke dvojí novelizaci zákona o rovných příležitostech a rozšíření veřejného povědomí o problémech pracujících Japonek.

4.17 Nerovné rozdělení domácích prací a nízká porodnost

Během 90. let začalo být zřejmé, že postavení japonských žen se zlepšuje jen velmi málo, a to navzdory tomu, že díky dostupnosti vzdělávacích institucí se začaly od 70. let zvyšovat počty ženy, které studovaly na institucích vyššího vzdělání (Amano 1997: 215). Čím více byly ženy vzdělané, tím více chtěly své dosažené vzdělání uplatnit, ale pokud se hodlaly vdát a mít děti, nezbývala jim často jiná volba než se buď podříditi tradičnímu stereotypu a přestat pracovat, nebo se s trochou štěstí pokusit po svatbě nadále pracovat, ale za cenu tzv. dvojí směny – tedy plného pracovního nasazení a hlavní odpovědnosti za péči o domácnost a rodinu, která doposud pramení z

³¹ Celým názvem *Kjógasu dandžo čingin sabecu saiban nametara akan de! Onna no ródó*.

nerovného rozdělení domácích povinností mezi manželi.³²

Ačkoli se japonská vláda snažila během 90. let tuto situaci zlepšit pomocí zavedení různých rodinných politik (viz kap. 3.5), tak hypotéka na dům, finanční náklady studia dětí na japonských školách, ekonomická krize a s ní spojený tlak na zaměstnance jakožto na výkonnou jednotku – to vše znemožňovalo mužům trávit více času s rodinou či pomáhat manželce v domácnosti, protože většinu dne strávili v zaměstnání. Neustále tak platilo, že muži v produktivním věku mezi 30 a 40 lety trávily v práci více než 60 hodin týdně (Asahi šimbun 2006 in North 2009: 25) a jejich manželky musely zajišťovat přibližně 90 procent práce spojené s rodinou a domácností samy (North 2009: 24). Pro mnoho vzdělaných žen tak přestala být představa stát se manželkou a matkou lákavá (Nemoto 2008 in ibid.: 25) a snažily se tudíž využít svého potenciálu a pracovat. Rozhodnutí, které se týkalo manželství a rodičovství, začaly odsouvat do pozdějšího věku nebo se mu snažily naprosto vyhnout (Usui 2005: 61). Jinými slovy to znamenalo, že ženy se vdávaly starší (*bankonka*) a měly méně dětí, než bývalo zvykem. To se zásadně projevilo na porodnosti, která se od poloviny 70. let pohybuje pod hranicí hodnoty pro zachování populace (tj. plodnost 2,1 potomků na jednu ženu) a například v roce 2013 dosáhla plodnost v Japonsku hodnoty jen 1,43 potomků na jednu ženu (Statistical Handbook of Japan 2014).

Bylo by však chybou generalizovat a tvrdit, že dnešní mladé Japonky jsou natolik ambiciózní a cílevědomé, že necítí potřebu založit rodinu. Mnoho z nich se naopak hodlá v budoucnosti vdát a mít děti, avšak zatím váhá (Kanatani 2011: 23), protože všechny varianty, jak řešit otázku svého rodinného a pracovního života (tj. vdát se a celý život nepracovat, vdát se a celý život pracovat bez či s přestávkami, nevdat se a pracovat) mají své výhody i nevýhody. Zároveň manželství přestává být v poslední době reálnou jistotou stability, se kterou počítaly starší generace žen, které se vdávaly za účelem toho, aby je manžel finančně živil. Dnes se totiž snižuje procento mužů pracujících na stabilních standardních pozicích (*seišain*), protože se firmy snaží ušetřit na mzdových nákladech za zaměstnance. Japonské ženy, které zastávají tradiční rodinný přístup k rozdělení role muže a ženy, tak musí svého manžela pečlivě vybírat a hledat. V posledních letech tak zažívají boom aktivity *kekkon kacudó* (příp. *konkacu*; angl. marriage hunting activities) (viz Němcová 2011).

32 Stručně řečeno, vzhledem k nízké zapojenosti manželů v domácnosti, nedostatečné kapacity předškolních zařízení, časové náročnosti při dojíždění do práce, povinnosti neplacených přesčasů atd. byla však tato varianta pro ženy téměř nemožná.

4.18 Shrnutí

Tato část diplomové práce se snažila zachytit historický vývoj událostí a společenských trendů, které mohly ovlivnit vyrůstající generace japonských žen. Zaměříme-li se na všechny generace vyrůstající po konci druhé světové války, lze na základě předchozích informací vyvodit, že 1) ženy z generace *jakeato* a *dankai sedai* vyrůstaly v době bouřlivého přerodu společnosti od válkou zdecimované země do prosperující ekonomiky, zatímco 2) ženy z generace *širake* a *baburu sedai* již vyrůstaly v době ekonomické prosperity, jejíž výhody naopak 3) ženy z generace *ušinawareta* a *jutori sedai* už nestihly plně využít, protože vyrůstaly v době ekonomické stagnace.

Nejstarší generace zažila v dětství válku a s ní spojené negativní dopady, jako byly rozpady tradičních rodin, poválečná hyperinflace a chudoba, repatriace japonských obyvatel z Mandžuska, vážná situace válečných vdov, sirotků apod. Slyšela také o problémech, které pramenily z přítomnosti okupační armády (prostitute, případy znásilnění, rasově míšení sirotci), a věděla o tom, že podmínky manuálně pracujících žen nejsou stále vyhovující. Aby na problémy všedního života zapomněla, četla noviny i časopisy, chodila do kin sledovat americké filmy, na základě kterých začala snít o romantických vztazích mezi manželi či o životní úrovni Američanů. S idealizovanou představou o životě tak tato generace začala budovat ekonomicky stabilní společnost, postavenou na principech demokracie, kde ženy plnily roli „dobrých manželek a moudrých matek,“ která nebyla o nic méně důležitá než role mužů. Japonky se tak snažily chránit dobré rodinné hodnoty a ze své pozice se nebály bojovat za svá občanská práva (viz Výbor poválečných kroků žen, kap. 4.2) či za svou komunitu (viz *Učínada tósó*, kap. 4.12), ale také bojovat proti spotřebitelským problémům (viz *Šufuren*, kap.), proti válce (viz *Hahaoja taikai*, kap. 4.10), proti přítomnosti cizí armády (viz *Kanba Mičiko* a *Komura Tomi*, kap. 4.12) nebo proti ekologickým dopadům znečištění (viz *Išimure Mičiko*, kap. 4.11) atd.

Prostřední generace se však narodila v období rychlého ekonomického růstu a nezažila proto problémy, které japonské obyvatelstvo trápily na konci války a během okupace. Ve společnosti se v této době již upevňoval stereotyp otce pracujícího ve firmě a matky v domácnosti (viz kap. 4.13). Tato generace tak vyrůstala v nukleárních rodinách, které žily v domech splňujících nároky moderního bydlení (viz koncept *my home*, kap. 4.13). Vychovávaly je téměř výhradně jejich matky či učitelé ve školách, protože jejich otcové museli většinu dnů trávit v práci mimo domov. Nicméně tato generace si možná i vlivem probíhajících protestů za osvobození žen (viz *úman ribu*,

kap. 4.15) začala uvědomovat, že ne všechny ženy jsou smířené s představou být celý život pouze ženou v domácnosti. Prostřední generace se tak během svého dospívání snažila najít cestu, jak definovat své ženství a roli ve společnosti. Jednou z variant, jak se vymanit ze stereotypu žen v domácnosti, bylo získat univerzitní vzdělání a realizovat se i v pracovním životě. Některé studentky tak během svých středoškolských či vysokoškolských studií začaly uvažovat o možnosti, že nebudou celý život po svatbě jen *sengjó šufu*, ale že se pokusí najít si práci, kterou budou moci vykonávat i při fungující rodině s dětmi. Přivedly je k tomu ostatně i příklady některých matek, které si po letech v domácnosti našly práci na částečný úvazek (viz *tomobataraki*, kap. 4.14). Generace těchto žen se proto snažila pracovat i po svatbě, ale setkávala se s diskriminací spojenou například s *tekireiki* (viz raný příklad *Suzuki Secuko*, kap. 4.15) či s nízkým platovým ohodnocením (viz soudní případy s *Šiba šinjó kinko* a *Kjó gasu*, kap. 4.16). Bohužel v případě, že se ženy rozhodly domáhat spravedlnosti zákonnými prostředky, musely se nejen obrnit trpělivostí, ale i vyzbrojit se dostatkem financí. Většina žen tak za těchto okolností nakonec dospěla k rozhodnutí, že se buď zavedenému společenskému stereotypu podřídí (viz *Okifudži Noriko*, kap. 4.15), anebo bude raději hledat jiné způsoby, jak se seberealizovat mimo domácnost.

Nejmladší generace, která během svého dospívání již nezažila prosperitu japonského hospodářství, a naopak se musela vyrovnat s negativními důsledky ekonomické krize, tak od dětství pozorovala své matky a jiné ženy v okolí, jak se snaží skloubit rodinný život s životem mimo domácnost či s prací na částečný úvazek. Práci na částečný úvazek vykonávaly vdané ženy bez ohledu na své vzdělání obyčejně někde v supermarketu v blízkosti bydliště. Nicméně v mnoha případech se ukázalo, že i některé matky musí ze svých plánů pracovat ustoupit a chtě nechtě následovat stereotypní roli „dobré manželky a moudré matky“ (viz *Okifudži Noriko*, kap. 4.15). Nejmladší generace si rovněž začala uvědomovat, že tradiční podoba manželství přestává být v poslední době reálnou jistotou stability, protože rodinám jeden finanční příjem často nestačí. Navíc se ženy z této generace začaly obávat, že jakmile se stanou matkou, budou prakticky vždy jen v nevýhodě (tzn. ztrácí kariérní možnosti, ponесou téměř veškerou zodpovědnost za výchovu dětí, budou vykonávat většinu domácích prací bez pomoci manžela atd.). U nejmladší generace Japonek se tak projevuje tendence odkládat rozhodnutí týkající se manželství a rodičovství do pozdějšího věku, než tomu bylo u generace předchozí, což se výrazně odráží na nízké porodnosti.

5. Porovnání tří generací japonských žen: babička – matka - dcera

Během posledních sedmi desetiletí prošla japonská společnost obrovským vývojem. Došlo k demokratizaci Japonska a zároveň i k urbanizaci městských oblastí. Několikagenerační rodiny byly prakticky nahrazeny rodinami nukleárními. Změnil se jak životní styl, tak i některé hodnoty Japonců. Utvořil se i stereotyp, že muž pracuje ve firmě jako *sararíman* a žena se stará v domácnosti o děti jako *šufu*. Zdá se proto, že možnosti žen se seberealizovat jinak než v domácnosti byly značně omezené a až v posledních dvaceti letech se nůžky příležitostí otvírají. Jestli tomu však skutečně tak bylo, se můžeme přesvědčit na životech tří generací japonských žen.

Jako konkrétní příklady nám zde poslouží stručné životopisy několika japonských žen, jež pojí příbuzenský vztah babička – matka – dcera. Jedná se o vzorek, který vypracovaly různé studentky ze soukromé dívčí vysoké školy *Gakušúin*. Poskytly údaje o rodinách, ze kterých jejich babičky z matčiny strany, matky i ony samy pocházejí. Některé životopisy navíc obsahují i určité vzpomínky na dětství či názory na různorodé otázky. Dá se však očekávat, že rodiny těchto studentek budou spíše konzervativního městského smýšlení. K této domněnce přispívá názor, že na prestižní soukromou dívčí školu posílají své dcery japonské rodiny, které si váží tradic. Zda to platí, můžeme rovněž posoudit na následujících příkladech.

5.1 Studentka Asami Hajaki a její rodina

a. Babička: **Mičiko** (1936 -)

Narodila se v prefektuře Fukušima jako druhá ze dvou dcer. Matka hrála na *šamisen* a otec pracoval ve firmě, která ho v roce 1943 převedla na pobočku do Šanghaje, kam s ním přestěhovala i manželka s dětmi. Ačkoli Mičiko zrovna v té době nastoupila do první třídy, pokračovala ve studiu na japonské škole v Šanghaji, kde studovala téměř tři roky až do roku 1945. S koncem války se vrátila do Japonska, ale přijela ovšem jen s matkou a starší sestrou, protože otec byl v té době nezvěstný. Ženy potom hledaly pomoc a útočiště u rodiny z otcovi strany na venkově severně od města Sendai. Otec se nakonec po válce objevil a vrátil zdrav zpět do Japonska. Poté se Mičiko s rodiči přestěhovala do města Sendai. Kvůli válce a stěhování navštěvovala Mičiko během svého dětství pět různých základních škol a své vzdělání ukončila na misijní nižší střední škole. Za několik let, kdy žila s rodiči ve městě Sendai, se vdala a stala se ženou v domácnosti. Manžel pracoval jako *sararíman*. V roce 1963 (v 27 letech) se jí narodila první dcera a tři roky poté dcera druhá. V roce 1972 se s manželem

a dcerami přestěhovala do Zairu v Africe, kde rok žila. Od té doby žije stále v Japonsku a věnuje se rodině a domácnosti. Mezi její záliby patří vaření a lisování květin. V posledních letech také jednou týdně navštěvuje přednášky na Univerzitě Waseda. Má také hodně přátel, se kterými ráda tráví svůj volný čas.

b. Matka: Midori (1966 -)

Narodila se jako mladší ze dvou dcer. V první třídě se s rodinou přestěhovala do Zairu, kde navštěvovala místní základní školu. Během dětství celkově vystřídala šest různých základních škol a později vystudovala soukromou nižší a vyšší střední školu. Během těchto let se začala zajímat o umění, kterému se chtěla dále věnovat i na vysoké škole. Začala se proto připravovat na přijímací zkoušky. Chodila tak každý den na přípravné kurzy s uměleckým zaměřením. Díky tomu se následně dostala na katedru výtvarných umění Japonské univerzity (*Nihon Daigaku*), kde se jejím oborem stal design. Začala tedy studovat v Tokiu a tam si posléze našla i práci. Po vysoké škole nastoupila do firmy, kde se věnovala na jedné straně návrhům nábytku a na druhé straně vývoji a prodeji dalšího zboží. V roce 1992 se vdala, přestala pracovat a přestěhovala se s manželem k jeho rodičům. V roce 1993 se jí narodila první a v roce 1996 druhá dcera. Od té doby se stará o domácnost a rodinu jako žena v domácnosti. Mezi její koníčky patří rytecká práce, vyšívání a práce na počítači. Také ráda chodí do kina a občas v domě provozuje výtvarnou dílnu pro děti z okolí, které učí malovat.

c. Dcera: Hajaki (1993 -)

Narodila se jako starší dcera ve městě Hino, kde bydleli rodiče z otcovy strany. Jako malé dítě měla vážné problémy s atopickým ekzémem a musela proto držet přísnou dietu. Chodila do školky, kde se začala věnovat baletu. Ve čtvrté třídě základní školy se s rodiči přestěhovala do jiného města a musela tak změnit i základní školu. Během středoškolských let se věnovala různým sportům (volejbal, twirling) a od roku 2012 začala chodit na dívčí vysokou školu *Gakušūin*, kde se věnuje jazzovému tanci.

d. Analýza:

Babička Mičiko je typickým příkladem ženy, která patří do válečné generace (*jakeato sedai*). Válku zažila v dětství a část dokonce mimo Japonsko v Šanghaji, kde s rodinou tři roky pobývala a odkud se spolu s matkou a sestrou musela repatriovat. Zážitek repatriace připomíná knihu *Nagareru hoši ga ikite iru* (viz kap. 4.6), protože se

Mičiko vracela s matkou a sestrou sama bez otce. Skutečnost, že otec byl nějakou dobu po válce nezvěstný, mohla navíc učinit jejich návrat obtížnějším. Lze se proto jen dohadovat, jak by se jejich život změnil, kdyby se otec později z Číny nevrátil vůbec. Každopádně Mičiko a její rodiče po válce žili nějaký čas u otcovy rodiny na vesnici, která byla pravděpodobně tradiční několikagenerační rodinou. Nicméně se zdá, že společné soužití s otcovou rodinou bylo spíše nouzové řešení. Rodiče Mičiko totiž záhy hledali autonomii ve městě Sendai, kde později Mičiko vyrůstala. V dospělosti se Mičiko chovala se dle obecného očekávání: tj. vdala se a podřídila svůj život roli „dobré manželky a moudré matky.“ Jako dobrá manželka podporovala kariéru svého manžela například tím, že se s ním přestěhovala za prací do Zairu, a jako moudrá matka se stala ženou v domácnosti, která se naplno starala o děti. Nikdy nepracovala a vlastním koníčkům se začala věnovat spíše až ve stáří.

Mičiko předávala rodinný vzor své dceři Midori, která měla umělecké ambice a chtěla studovat umění na vysoké škole. Rodina ji v tom podporovala a Midori tak mohla vystudovat vysokou školu v Tokiu. Následně začala pracovat v galerii umění, ale za několik let podala výpověď při příležitosti své svatby. Její umělecké ambice zdánlivě v tuto chvíli skončily. Midori se však dále sama soukromě věnovala umění tak, že organizovala dílny pro děti z okolí, což spadá mezi *čiiki kacudó* (viz kap. 2.2). Je tak typickým příkladem ženy spadající do generace narozené v 60. letech. Nestačilo jí být jen ženou v domácnosti, a proto hledala naplnění i mimo domácnost. Své dceři Hajaki ukázala, jak být ženou v domácnosti a přitom se věnovat svým zájmům.

Hajaki se však narodila v generaci *jutori sedai*, která vyrůstala celý život v době, kdy růst japonské ekonomiky stagnoval. Zatím sice není jasné, jaká životní rozhodnutí učiní, až dokončí vysokou školu. Jisté ovšem je, že se snažila své dětství aktivně strávit různými činnostmi – zřejmě proto, aby jí později v životě nemrzelo, že se možná kvůli náročnému zaměstnání svým zájmům už nebude moci dále věnovat.

5.2 Studentka Aoki Jui a její rodina

a. Babička: Jóko (1935 -)

Narodila se jako páté dítě v rodině obchodníka se smíšeným zbožím ve čtvrti Edogawa ve městě Higaši Kasai. Byla nejmladším dítětem a jelikož rodinu v té době netrápily žádné závažné finanční problémy, prožila dětství, aniž by více strádala. S koncem druhé světové války dokončila základní vzdělání a poté vystudovala střední oděvní školu. Chvíli pracovala a ve 26 letech se seznámila na schůzce *omiai* s manželem, kterého si téhož roku vzala. Jóko se s manželem přestěhovala do města

Kawaguči v prefektuře Saitama, kde žili společně s jeho matkou. V 31 letech se jí narodila dcera, ale protože manžel trpěl zdravotními problémy a ve věku 50 let zemřel, další děti neměla. Jóko tak zůstala žít pod jednou střechou s tchyní, se kterou bohužel nevyházela dobře. Tchyně byla totiž dosti panovačná a Jóko musela snášet různé útrapy. Po smrti tchyně žije Jóko sama a v posledních letech ji trápí potíže s chůzí. Podstoupila proto operaci a byla hospitalizována. V současnosti proto využívá pečovatelskou službu.

b. Matka: Tomoko (1966 -)

Narodila se jako jedináček ve městě Kawaguči v bydlišti rodiny z otcovy strany. Když ve svých 18 letech dokončovala studium na střední škole, její otec zemřel. Tři roky nato se vdala za spolužáka, se kterým chodila od druhého ročníku nižší střední školy. Jelikož původní rodina neměla mužského dědice, byl její manžel do rodiny adoptován a přijal příjmení Aoki. Žili potom společně v domě rodiny Tomoko ve městě Kawaguči. Tomoko se zanedlouho (ve 22 letech) narodila první dcera a tři roky nato dcera druhá. Celý život je ženou v domácnosti, ráda se baví s kamarádkami a je veselé povahy.

c. Dcera: Jui (1991 -)

Narodila se ve městě Kawaguči. Chodila do školky i základní školy v blízkosti bydliště. Poté složila přijímací zkoušky na nižší dívčí střední školu Bunkjó v Tokiu. V této době se věnovala basketbalu. Ve třetím ročníku vyšší střední školy se musela začít připravovat na přijímací zkoušky na vysokou školu. Hlásila se primárně na smíšené univerzity, protože zastávala názor, že studium na vysoké škole by nemělo být pro chlapce a dívky oddělené. Avšak školy, kam se předně hlásila, ji nepřijaly, a tak ji nezbylo než nastoupit na Dívčí vysokou školu Gakušúin. Hned v prvním ročníku se zapojila do společných klubových aktivit studentů (chlapců a dívek) univerzity Wasedy a Gakušúinu. Jeden semestr chodila hrát tenis, ale brzy toho zanechala. Stala se tzv. *júreibuin* („člen, který je v klubu evidován, ale nechodí tam“). Na vysoké škole se také začala zajímat o teorii genderu a pracujících žen. Přivedla ji k tomu zkušenost z dětství, kdy jí babička, která s nimi doma žila, opakovaně říkala, aby se chovala, „jak se patří na holčičku“ (*onna no ko nano dakara*) a to se Júi přiliš nelíbilo. Jinak ačkoli Júi do školy denně dojíždí, chodí ráno i večer na brigádu. Pokud má volný čas, tráví ho s kamarádkami ze střední školy.

d. Analýza:

Babička Jóko pochází z velké, ale dobře finančně situované rodiny z města. Vyučila se švadlenou, což bylo typicky ženské povolání. Ačkoli po škole chvíli pracovala, její rodina rozhodla, že by se měla vdát a sjednala schůzku *omia*. Jóko se tak přidala do tradiční rodiny manžela a jako poslušná *jome* se snažila celý život vycházet se svou tchyní, se kterou měla pověstný špatný vztah. Bohužel jako matka s jedním dítětem ovdověla, a jak je v Japonsku zvykem, podruhé se neprovdala. Musela tak vyjít se svým vdovským důchodem a podporou své jediné dcery. Její život tak vzdáleně připomíná životy válečných vdov, které zůstaly žít v rodině příbuzných zesnulého manžela (viz kap. 4.6).

Její dcera Tomoko tak neměla mnoho jiných možností, než se brzy vdát a přivést domů manžela. V rodině totiž chyběl pracující muž, a proto rodina Tomičina manžela adoptovala za svého mužského dědice, což je úkon typický pro tradiční systém rodin *ie*. Naznačuje to, že její rodina byla velmi tradiční a konzervativní. Celá rodinná situace potom zřejmě působila i na názory Tomočiny dcery. Ačkoli Jui chodila na dívčí střední školu, kam ji pravděpodobně poslali rodiče, chtěla sama dál studovat na smíšené vysoké škole. Bohužel se jí to nepodařilo, a tak začala studovat na vysoké škole, která byla opět dívčí. Snažila se proto nějakou dobu zapojit do meziuniverzitních klubových aktivit, kterých se účastnili i chlapci, ale nakonec se klubových aktivit přestala účastnit, jakmile její nadšení vyprchalo. Takovéto chování není u její generace *jutori/satori sedai* nezvyklé (viz kap. 2.2). Dále je také zajímavé, že tradiční výchova babičky měla na Jui opačný efekt, než pravděpodobně babička zamýšlela: Jui se totiž začala zajímat o tematiku genderu a stereotypů, které v její tradiční rodině přetrvávaly.

5.3 Studentka Motegi Mariko a její rodina

a. Babička: Mičijo (1934 -)

Narodila se v Tokiu ve čtvrti Tama v rodině obchodníka se smíšeným zbožím jako třetí dítě. Matka však brzy zemřela a otec se do půl roku musel znova oženit. V dětství si často, když šla ze školy, hrávala u řeky s kamarády. Občas chodila i ke kamarádům domů, kde ji sousedé pohostili svačinou. Avšak s propuknutím války bylo mnoho dětí z Tokia evakuováno, protože se jejich rodiče báli leteckých náletů. Mičijo si tak musela hrát na ulici sama. Skákala panáka či přes švihadlo a kreslila křídou na chodník. Po základní škole nastoupila na soukromou střední dívčí školu. Chyběly jí tam však její kamarádky, a proto se rozhodla přestoupit na školu oděvní. Po dokončení studia vypomáhala otci v obchodě. Když jí však bylo asi 26 let, otec onemocněl a bylo

třeba, aby si Mičijo našla ženicha. Příbuzná dojednala schůzku *omia*i a Mičijo se brzy vdala. Rok po svatbě (ve 27 letech) se jí narodilo první ze třech dětí. Manžel byl krejčím, který měl hodně klientů, a tak mu švadlenou vyučená Mičijo s živností vypomáhala. Navíc když bylo potřeba, musela Mičijo kromě vlastních dětí hlídat i mladší sourozence svého manžela. Mičijo na toto období vzpomíná tak, že toho měla tolik, že nebyl čas ani spát. Po svatbě se také přestala vídat se svými kamarádkami. Více času začala mít, až když její děti vyrostly. Mičijo potom začala s manželem či s kamarádkami cestovat a později se také zajímat o kaligrafii. Bohužel ve stáří byl manžel postižen demencí a Mičijo se o něj musela až do jeho smrti s nejstarší dcerou Akemi starat. Poté se konečně její život trochu uklidnil. Dnes se Mičijo naplno věnuje svým koníčkům (hudba, zpěv a tanec) a cestuje.

b. Matka: Akemi (1961 -)

Narodila se v Tokiu ve čtvrti Fučúši jako nejstarší ze tří sourozenců. Otec se živil jako krejčí a měl denně mnoho práce, protože ho doma navštěvovali zákazníci. Doma tak bylo neustále plno ruchu a Akemi si přála, aby její otec raději pracoval jako *sararíman*, protože na této pozici pracovala většina otců jejích kamarádek. Poté Akemi začala chodit do školy a poněvadž se chtěla stát učitelkou, snažila se mít dobré známky. Mezitím začala hrát na škole volejbal, ke kterému ji přilákala televize. Díky své pilné přípravě složila přijímací zkoušky na Národní univerzitu (*Kokuricu daigaku*), kde se zapojila do kruhu studentů věnujících se cyklistice. Tam se seznámila i se svým pozdějším manželem, se kterým se vzali poté, co oba dostudovali učitelství. V následujících letech však oba učili každý na jiné škole. Nemohli tak dobře skloubit svůj pracovní a osobní život, což přinášelo značné obtíže. Když nakonec Akemi ve 27 letech otěhotněla, nebylo lepší řešení než přestat pracovat. Narodili se jí dva synové a jedna dcera, se kterými se později přestěhovala do prefektury Saitama. Akemi však chtěla i po svatbě a při dětech pracovat alespoň na částečný úvazek. Rozhodla se, že dá děti do školky a vystuduje si dvouletý vysokoškolský obor knihovnictví. Jakmile získala kvalifikaci, nastoupila v místní knihovně na místo na částečný úvazek. Pracovala tam však jen pět let, protože manželovi onemocněl otec a bylo potřeba, aby se o něj Akemi každý den starala. Další zaměstnání si hledala až za několik let, když už byly děti starší. Našla si tentokrát místo na částečný úvazek ve školní knihovně. Avšak zanedlouho onemocněl i její vlastní otec a potřeboval rovněž každodenní pomoc a péči. Akemi tak musela opět podat v práci výpověď. Po smrti otce chvíli nepracovala vůbec, ale v

současnosti má novou práci na částečný úvazek v místním supermarketu. Mezi její koníčky patří hlavně chození s kamarádkami po kavárnách.

c. Dcera: Mariko (1992 -)

Narodila se v Tokiu ve čtvrtí Higašimurajama jako nejmladší ze tří dětí. V prvním roce vážně onemocněla a strávila téměř půl roku v nemocnici. Ve svých třech letech se potom s rodiči přestěhovala do nového domu, který rodina koupila v prefektuře Saitama. V sedmi letech začala chodit na základní školu, kde se učila kreslit. Na nižší střední škole se sice nejprve věnovala tenisu, ale ten přestala hrát, jakmile se dozvěděla o uměleckém kroužku. Umění ji začalo natolik zajímat, že se rozhodla přestoupit na uměleckou vyšší střední školu se zaměřením na design. Věnovala se také čajovému obřadu a vaření. Avšak studium, domácí úkoly, kurzy malování a další přípravné kurzy na vysokou školu ji připravily prakticky o veškerý volný čas. I když se následně pokoušela dostat na vysokou školu, kde studovali její rodiče, přijímací zkoušky se jí nepodařilo složit. Na jaře 2011 zažila velké zemětřesení v Tóhoku a posléze nastoupila na dívčí školu Gakušúin. Nyní píše diplomovou práci a v roce 2015 začne pracovat jako vychovatelka v mateřské školce.

d. Analýza:

Mičijo se narodila v generaci *jakeato sedai*, která vyrůstala v Tokiu, a osobně zažila bombardování a letecké nálety v posledních letech války. Nebyla však jako jiné děti z nějakého důvodu evakuována z města na venkov. Pocházela z tradičních poměrů, kde se slušelo, aby se dcery vyučily švadlenou a vdaly se za ženicha, kterého jim rodina vybrala. Mičijo se tak stala „dobrou manželkou a moudrou matkou“ pravděpodobně v několikagenerační rodině manžela, kterému pomáhala jak se živností, tak s hlídáním mladších sourozenců. Sama vychovávala tři děti a cítila únavu z každodenního života. Možná i proto se zdá, že více než manželství byly pro ni důležité přátelské vztahy mezi ženami z okolí, které se snažila udržovat po celý život.

Její nejstarší dcera Akemi spadá do generace, kterou plně ovlivnila televize, a zajímala se proto například o sporty, které v ní viděla. V dětství rovněž toužila, aby i její otec pracoval jako *sararíman* a nezatěžoval matku svojí prací doma. Obrázek znavené matky, která nemá čas sama pro sebe, se stal i impulzem k jejím studijním i pracovním ambicím. Vystudovala učitelský obor na vysoké škole, ale jelikož po svatbě nemohla dobře skloubit práci ve škole s osobním životem, musela Akemi svoji učitelskou kariéru

ukončit. Nechtěla se nicméně stát ženou v domácnosti, jako byla její matka, a proto si vybrala obor knihovnictví, který by mohla jako vdaná žena vykonávat na částečný úvazek a tím pádem i lépe skloubit s rodinou a výchovou dětí. Bohužel s věkem přibýly Akemi starosti týkající se příbuzných. Kvůli péči o svého a také manželova otce musela v práci podat dvakrát výpověď. Zažila tak podobné starosti, jako líčila Okifudži Noriko v knize *Džosei ga šokuba o saru hi* (viz kap. 4.15). V současnosti opět pracuje, ale jedná se pouze o práci v supermarketu, která neodpovídá jejím kvalifikacím.

Potíže matky, která se snažila nějak skloubit práci a rodinu, sledovala i její dcera Mariko, která se na jednu stranu neúspěšně snažila vyrovnat se svým rodičům, co se týká studia na stejné vysoké školy, ale na stranu druhou již od dětství cítila umělecké ambice, které se rozhodla dále rozvíjet. Chce se zaměřit na umění, které jí bude bavit a kterému se bude moci pravděpodobně věnovat po celý život. Své umělecké nadání bude patrně moci uplatnit i v mateřské školce, kde začne pracovat.

5.4 Studentka Tadžima Suzuko a její rodina

a. Babička: Sato (1933 -)

Narodila se ve městě Saganoseki v prefektuře Óita (ostrov Kjúšú). Měla tři nevlastní sourozence – jednoho bratra a dvě sestry. Základní vzdělání získala v místní dívčí škole, kam po dobu trvání druhé světové války docházela. Učila se také hrát na *koto* a věnovala se kaligrafii. Po válce nastoupila na střední školu, která se ovšem nacházela ve vzdáleném městě, kam musela každý den dojíždět čtyři hodiny. Když studium na střední škole dokončila, nastoupila do místní banky. V tomto období se rovněž zajímala o čajový obřad a udělala si dokonce certifikát. V roce 1964 (ve 31 letech) se Sato vdala a podala v práci výpověď. Manžel pracoval v místní továrně na řídicí pozici, a byl proto několikrát převelen do různých poboček firmy. Sato se stěhovala s ním a starala se o domácnost jako žena v domácnosti. V roce 1965 se jim narodila dcera a dva roky nato syn. V roce 1973 se s rodinou usadili v Tokiu. Od svatby sice po zbytek života nepracovala, pouze v letech 1988 – 1993 dobrovolně vypomáhala s výukou čajového obřadu na metropolitní střední škole. Občas si také přivydělala nějaké peníze, když například pomáhala se sčítáním obyvatelstva. Od roku 2008 je vdovou a žije sama v rodinném domě v západní části Tokia. Dvakrát týdně ji navštěvuje ošetřovatelka, která jí pomáhá s koupáním atd.

b. Matka: Ai (1965 -)

Narodila se v prefektuře Óita ve městě Saganoseki blízko rodinného domu své

matky. Otec byl během jejího dětství několikrát převelen do různých poboček firmy. Rodina se tak stěhovala s ním: nejprve v roce 1969 do Tokia, poté v roce 1972 do Ósaky a v roce 1973 opět zpátky do Tokia. Během těchto rušných let vždy bydleli ve firemních bytech, ale jakmile bylo v roce 1976 jisté, že otec bude dlouhodobě pracovat v Tokiu, pořídila si rodina vlastní dům, kde Ai bydlela až do své svatby. Jako dítě si ráda hrála s panenkou Licca-chan, což byla japonská obdoba panenky Barbie. Chodívala si také často hrát ven s kamarády. Později začala číst komiksy *manga* a na základní škole se učila hrát na klavír či chodila na kaligrafii. Od čtvrté třídy začala chodit na doučování do *džuku*. Na nižší střední škole ráda poslouchala rádio a západní hudbu. Pokračovala rovněž ve hře na klavír a navštěvovala doučování. Na vyšší střední škole se zapojila do klubu studentů věnujících se angličtině a chemii. S kamarády založila hudební skupinu, kde hrála na klavír. V roce 1983 nastoupila na soukromou vysokou školu. Na fakultě literatury studovala obor historie estetiky a umění. Soustředila se na studium angličtiny a zapojila se do anglicky mluvící společnosti (*eigokai*) na vysoké škole, která měla okolo 300 členů. Mezi její další koníčky přibýlo moderní umění a sledování filmů. V roce 1988 začala pracovat v galerii umění v jednom obchodním domě v Tokiu. V roce 1992 se vdala a podala v zaměstnání výpověď. Manžel byl obchodníkem s uměním. Tentýž rok se jí narodila dcera a následně v roce 1995 a 1997 se jí narodily další dvě děti. V této době si rovněž pořídila s manželem dům ve čtvrti Taitó. Ačkoli byla ženou v domácnosti, aktivně se zapojovala do veřejně prospěšných prací. Například v roce 2002 pomáhala s organizací koncertů a distribucí občerstvení. V roce 2003 založila organizaci, která se věnovala čtení knih dětem nahlas. V roce 2005 začala pracovat na částečný úvazek na administrativní pozici v základní škole blízko bydliště.

c. Dcera: Suzuko (1992 -)

Narodila se jako nejstarší ze tří dcer v Tokiu ve čtvrti Bunkjó. V pěti letech se ale přestěhovala do čtvrti Taitó, kde rodina koupila dům. Chodila do soukromé školky, kde se začala věnovat baletu. V této činnosti pokračovala i během studia na základní škole a k tomu navíc navštěvovala dvakrát měsíčně hodiny čajového obřadu a *ikebany*. Mezi její další zájmy patřil sborový zpěv, přírodní vědy, badminton a hra na hudební nástroje (*koto*, *wataiko* a dechové nástroje). Na přijímací zkoušky na nižší i vyšší střední školu se připravovala v doučování *džuku*. Na vyšší střední školu už dojížděla do Tokia do metropolitní střední školy, kde byla po tři roky vedoucí kruhu atletiky. Ve druhém ročníku si také našla brigádu v *konbini*. Díky prospěchu a kruhovým aktivitám jí škola

dala doporučení, na jehož základě byla přijata na dívčí vysokou školu Gakušūin. V roce 2011 začala studovat obor japonská kultura a stala se předsedkyní klubu mezinárodních studentů. Na vysoké škole se věnovala také *ikebaně*. V prvním ročníku navíc jela jako dobrovolník pomáhat do Kambodži a rok nato se účastnila měsíčního pobytu ve Washingtonu D.C. Ve čtvrtém ročníku dostala nabídku práce v realitní kanceláři, kde by měla začít pracovat v dubnu 2015. Během studia na vysoké škole měla také brigádu jako lektorka v doučování *džuku*. V současnosti píše diplomovou práci a vypomáhá v útulku pro kočky.

d. Analýza:

V prvé řadě je pozoruhodné, že babička Sato se vdávala na svoji dobu poměrně pozdě (31 let) a to z lásky. Dá se dokonce říct, že to bylo na poslední chvíli, protože ženy, které se do určitého věku nevdaly, zůstaly svobodné po zbytek života. Musela totiž jako nejstarší dcera pracovat několik let v bance, aby finančně pomáhala svým rodičům v době nouze. Po svatbě však přestala pracovat, stala se ženou v domácnosti, stěhovala se s manželem za práci a starala se o dvě děti. Její život tak připomíná problematiku, kterou Okifudži Noriko líčí v knize *Tenkinzoku cumatači* (viz kap. 4.15). Byla tak „dobrou manželkou a moudrou matkou“, která podporovala kariérní růst manžela ve firmě. Jiné aktivity, jako byla výuka čajového obřadu, začala provozovat až po své padesátce.

Její dcera Ai patří do skupiny žen narozených v druhé polovině 60. let, které se chtěly věnovat umění. Jedná se o typické zaměření, které nestaví ženu do konfliktu mezi rodinou a koníčkem či prací. Zároveň se tak možná i počítá s tím, že se žena, která vystuduje umění, stane ženou v domácnosti. Umění totiž tradičně spadá do tzv. ženských oborů, které žena vystuduje a následně si hledá zaměstnání, kterému se věnuje pouze do své svatby. Kromě umění však měla Ai i další zájmy: studium angličtiny a poslouchání západní hudby. Založila dokonce s kamarády hudební skupinu a své dovednosti využívala i během organizace kulturních akcí v okolí svého bydliště. Ve svých 40 letech si k tomu všemu našla práci na částečný úvazek v administrativě. Snažila se tak prozatím žít aktivní život, kdy byla na jedné straně matkou a na straně druhé ženou zapojenou do *čiiki kacudó* (viz kap. 2.2) či ženou pracující na částečný úvazek.

Organizační dovednosti a další ambice inspirovaly i její dceru. Suzuko již na střední a vysoké škole projevuje svůj zájem o vedoucí či manažerskou činnost

zájmových klubů. Její aktivita jí jednak přinesla přijetí na vysokou školu bez přijímacích zkoušek, jednak pracovní místo v realitní kanceláři. Také ráda pomáhá ostatním jako dobrovolník a cestuje. Na své výdaje si navíc sama zodpovědně přivydělává na brigádách. Dá se říct, že patří mezi ambiciózní mladé ženy, které se spoléhají na sebe a své dovednosti.

5.5 Studentka Watanabe Jurie a její rodina

a. Babička: Kijoko (1944 -)

Narodila se v prefektuře Fukušima ve vesnici Šincura jako třetí ze sedmi sourozenců. Jelikož se prarodiče z otcovy strany živili pěstováním rýže, pokračovali v tom i rodiče Kijoko. Nicméně když byl Kijoko jeden rok, skončila druhá světová válka. V šesti letech potom nastoupila do základní školy, ale jelikož byl všude v Japonsku nedostatek potravin, musela pomáhat na poli a do školy nemohla chodit pravidelně. Po absolvování studia na nižší střední škole se přestěhovala do Tokia, kde začala pracovat v tokijských papírnách. Poté potkala svého budoucího manžela, kterého si v 19 letech z lásky vzala. Manžel pracoval ve firmě jako inženýr a měli spolu dvě děti. Později si v Tokiu koupili dům. Překvapivě Kijoko celý svůj život až do svého odchodu do důchodu v 60 letech zůstala pracovat na plný pracovní úvazek a nestala se tak ženou v domácnosti, jak bylo v té době běžné.

b. Matka: Kajoko (1967 -)

Narodila se jako starší sestra ze dvou sourozenců v Tokiu. Jelikož otec pracoval jako inženýr a matka v papírnách, rané dětství strávila ve školce. Na základní škole sportovala (basketbal, házená, plavání) a na střední škole se potom věnovala basketbalu. Stala se dokonce viceprezidentkou studentské rady. Po střední škole začala pracovat v bance. Seznámila se s budoucím manželem, kterého si ve 23 letech vzala. Manžel byl ředitelem rodinné firmy, kterou založil už jeho otec, a oproti Kajoko byl asi o 20 let starší. Po svatbě následně místo v bance opustila a začala se starat o domácnost jako *senjō šufu*. V 25 letech se jí narodilo první ze tří dětí. Od svatby bydlí Kajoko v domě manžela společně s jeho rodiči a věnuje se hlavně domácnosti a výchově dětí.

c. Dcera: Jurie (1992 -)

Narodila se jako nejstarší sestra ze tří sourozenců v prefektuře Saitama. Otec je ředitelem firmy a matka je ženou v domácnosti. Když chodila do školky a základní školy, učila se hře na klavír. Na nižší střední škole se učila hrát na *koto*. Během vyšší

střední školy chodila na doučování do *džuku*. Poté v roce 2011 nastoupila na soukromou dívčí vysokou školu Gakušúin. Ve druhém ročníku absolvovala roční studijní pobyt v USA. Ve třetím ročníku se vrátila zpět a začala si hledat práci. Dostala pracovní nabídku v jedné prestižní obchodní firmě, kam nastoupí na jaře 2015, až dokončí studium. V současné době má brigádu v hotelu a píše diplomovou práci.

d. Analýza:

Babička Kijoko, která se narodila předposlední rok druhé světové války ve velké rolnické rodině, nám ukazuje jiný pohled na japonské ženy. Jako dítě musela rodině vypomáhat na poli a v době, kdy jí bylo 15 či 16 let, se v rámci hromadné migrační vlny mladých lidí přestěhovala do Tokia za práci (viz urbanizace a kap. 4.13). Jako jedna z několika žen zůstala pracovat v zaměstnání na plný úvazek po celý život. Nestala se proto ženou v domácnosti a to i přesto, že se v 19 letech vdala z lásky a měla 2 děti. Všechno zvládala i díky nezvyklé dostupnosti školky, do které její děti chodily.

Dalo by se proto očekávat, že její dcera Kajoko bude následovat vzor své pracující matky, ale opak je pravdou. Kajoko, která zřejmě v dětství zažila, jaké je to být *kagikko* (viz kap. 4.14), se vdala za muže z tradiční rodiny, který byl navíc o mnoho let starší a bydlel v domě rodičů, se kterými spravoval rodinou firmu. Kajoko se tak dobrovolně stala ženou v domácnosti žijící v několikagenerační rodině, kde plní typickou roli „dobré manželky a moudré matky.“

Její dcera Jurie patří do generace *jutori sedai*. Obavy týkající se pracovního uplatnění ji motivují ke studiu angličtiny. Absolvovala proto v rámci vysokoškolského studia roční výměnný pobyt ve Spojených státech, během kterého ji finančně podporovala rodina. Díky tomu sice zmeškala začátek *šúšoku kacudó*, ale i přesto se jí podařilo získat pracovní nabídku od jedné obchodní firmy. Do jaké míry bude následovat naprosto odlišnou životní volbu své matky či babičky, je otázkou. Jejich různé životní cesty nicméně měly své výhody i nevýhody, a proto se pravděpodobně pokusí jít svou vlastní cestou.

5.6 Studentka Hošino Maki a její rodina

a. Babička: Tamako (1933 – 2011)

Narodila se v Tokiu ve čtvrti Asakusa. Když jí byly dva roky, její vlastní matka zemřela. Otec, který provozoval obchod, se proto musel znovu oženit a s druhou manželkou měl další dvě děti. V té době se její rodině v Tokiu natolik dařilo, že si mohla dokonce najímat služebnou. Avšak po velkém leteckém náletu v roce 1945, kdy rodině

šořel dům i obchod, se musela Tamako s rodinou přestěhovat do Saitamy k rodině nevlastní matky. Tamako po základní škole začala studovat na škole oděvní. Při studiu i po něm však musela doma a v obchodě pomáhat. Poté se ve 29 letech na schůzce *omiai* seznámila s manželem, který pracoval jako bankovní úředník. Tamako se stala ženou v domácnosti. Ve 30 letech se jí narodila první a tři roky nato druhá dcera. Když byly děti velké, udělala si kuchařský certifikát a chvíli pracovala na částečný úvazek v restauraci. Dále také s přestávkami pracovala v nemocnici na recepci. Po padesátce začala téměř každý den plavat a plavání se stalo jejím celoživotním koníčkem. Zemřela v 78 letech.

b. Matka: Jajoi (1965 -)

Narodila se v prefektuře Saitama jako mladší ze dvou dcer. Chodila do místní základní a střední školy. Potom se dostala na vysokou dívčí školu, kde čtyři roky studovala. Po celou dobu studií byl jejím koníčkem tenis. Na vysoké škole měla také brigádu v obchodě, kde prodávala zboží. Po dokončení vysoké školy pracovala 3 roky jako *OL* u japonských drah. Ve 26 letech se vdala a rok nato se jí narodila dcera. Poněvadž chtěla dál pracovat, našla si práci na částečný úvazek v doučování *džuku*. Také chodila na kurz pečení chleba, který byl zakončen certifikátem. Jenže manžel byl jakožto státní zaměstnanec na tři roky pracovně převelen do Belgie. Jajoi tak ukončila pracovní poměr v *džuku* a společně s dcerou se za manželem do Evropy přestěhovala. Od svých 31 let je tak stále ženou v domácnosti. Mezi její současné koníčky patří vaření a nedávno se také začala učit bojovým uměním.

c. Dcera: Maki (1992 -)

Narodila se v prefektuře Saitama, ale v roce 1997 se přestěhovala do Belgie, kde tři roky žila. Chodila tam do školky a japonské základní školy. V roce 2000 se vrátila do Japonska a dokončila základní vzdělání. Učila se plavat a chodila na doučování do *džuku*. Potom složila přijímací zkoušky na soukromou nižší i vyšší dívčí střední školu. Ve druhém ročníku vyšší střední školy začala opět chodit na doučování do *džuku*. Jejím hlavním koníčkem se stalo čtení knih. Poté se v roce 2011 dostala na dívčí vysokou školu Gakušūin. Měla krátkodobé brigády (opravy testů, práce v obchodě atd.) a na vysoké škole se také začala více zajímat o cestování. Sama navštívila Laos, Rwandu, Polsko, Českou republiku, Srbsko, Makedonii a USA. V současnosti dopisuje diplomovou práci a v roce 2015 začne pracovat na univerzitě v oblasti výzkumu.

d. Analýza:

Jako mnoho jiných japonských dívek této generace byla i Tamako vyučena švadlenou. Její původně zámožná rodina ve válce přišla o téměř celý majetek. V následujících letech se její rodina pokoušela opět ekonomicky vzchopit a bylo třeba, aby jim i Tamako s živností pomáhala. Vdávala se proto relativně pozdě a s manželem se v 60. letech seznámila na schůzce *omia*, což reflektuje tradiční rodinný přístup k manželství. Po svatbě byla ženou v domácnosti, která plnila roli „dobré manželky a moudré matky.“ V pozdějším věku, když už byly děti na školách, si udělala kuchařský certifikát a chvíli pracovala na částečný úvazek. Jakmile byly děti vystudované, začala se plně věnovat svým koníčkům.

Přestože Jajoi vystudovala vysokou školu, vdávala se oproti své matce v mladším věku. Také tři roky pracovala jako sekretářka, ale po svatbě se brzy stala se ženou v domácnosti, která však ještě nějakou dobu po svatbě pracovala na částečný úvazek jako učitelka v *džuku*. Podobně jako jiné ženy v generaci *širake sedai* ukončila své zaměstnání, jakmile byl manžel převelen (do Evropy). Od té doby neměla jako typická žena v domácnosti žádné placené zaměstnání. Svůj volný čas tak pouze zaplňovala různými zájmovými aktivitami.

Její dcera Maki má však jiné ambice, které jsou spojeny s akademickou půdou. Chce proto zůstat pracovat na univerzitě v oblasti výzkumu, což by jí možná dovolilo mít jak zaměstnání, tak i rodinu.

5.7 Studentka Takeuči Jú a její rodina

a. Babička: Júko (1939 -)

Narodila se jako třetí dcera v bohaté rodině v prefektuře Fukujama. Peníze vydělával otec, který v 30. letech 20. století začal pracovat na pozici *sararimana* u drah, což bylo v té době poměrně neobvyklé zaměstnání. Avšak po válce rodina přišla o dům a později také o všechny osobní věci včetně oblečení a kimon. Když následně v roce 1946 Júko nastoupila do základní školy, neměla na sebe žádné slušné oblečení. Do školy proto chodila v pantoflích *zóri* a zemědělských kalhotách *monpe*. Aby nedělala ostudu, matka jí ušila jedny šaty, které nakonec mohla každý den do školy nosit. Ve škole potom dostávala během přestávek (*miruku no džikan*) sklenici nízkotučného mléka, které mělo zabránit dětské podvýživě. Dětem však vůbec nechutnalo, a proto předstíraly, že jsou nemocné, aby ho nemusely pít. Školní pomůcky a učebnice také nebyly. Používaly se buď zápisy z hodin psané přes kopírovací papír nebo staré černě lakované učebnice ze začátku 30. let. Júko posléze studovala i na nižší a vyšší střední

škole. To bylo v jejím okolí neobvyklé, protože většina žen a dívek musela pomáhat s prací na polích a nemohla dál studovat. Na střední škole také začala závodně hrát tenis a dokonce se dostala do národního výběru. Po absolvování studia získala práci na policejní stanici a pracovala v administrativě v oblasti bezpečnosti. V roce 1965 si (ve 26 letech) vzala z lásky svého manžela, který byl bankovním úředníkem. Po svatbě přestala pracovat a s manželem se přestěhovala do prefektury Gifu, kde se jí narodila dcera a poté syn. Zbytek života se starala o domácnost jako žena v domácnosti (*sengjó ťufu*). V roce 1998 se stala vdovou a od té doby se věnuje různorodým koníčkům a aktivitám.

b. Matka: Juka (1967 -)

Narodila se v rodině jako starší dcera v prefektuře Gifu. Již v dětství chodila na hodiny čajovému obřadu, *ikebany* a hry na elektronické varhany. Základní a střední vzdělání získala v místě bydliště. Chtěla studovat na vysoké škole, ale její otec byl proti tomu, a proto si našla práci v nemocnici. Ve 23 letech se vdala a přestala pracovat. V 25 letech se jí narodila první dcera, načež se s manželem přestěhovali do nového domu, který koupili v prefektuře Kanagawa. Dva roky potom se Juce narodila druhá dcera a ve 29 letech syn. Po svatbě je prakticky stále ženou v domácnosti. Má však různé koníčky, kterým se věnuje v kurzech, a také ráda vaří. Ve 38 letech si udělala certifikát na výuku ručních prací patchwork. V současné době vyučuje patchwork doma a účastní se aktivit sdružení rodičů a učitelů.

c. Dcera: Jú (1993 -)

Narodila se v domě prarodičů v Gifu jako nejstarší dcera. Když jí byl jeden rok, rodina koupila dům a přestěhovala se do prefektury Kanagawa. Dětství trávila převážně s matkou, která ji často s sebou vodila na různé kurzy, které byly určeny ženám v domácnosti. Potom Jú nastoupila do místní základní školy a v místě bydliště navštěvovala i nižší střední školu. Za vyšší střední školu si však už zvolila soukromou školu, která se nacházela v Šibuji. Soukromá střední škola jí poskytla možnosti vycestovat do různých zemí, zlepšit si jazykové dovednosti a rozšířit si obzory. Potom složila přijímací zkoušky na vysokou školu a v roce 2012 začala studovat na vysoké dívčí škole Gakušuin. Nyní píše diplomovou práci.

d. Analýza:

Júko patřila k dívkám, které se narodily do bohaté rodiny. Ačkoli je válka připravila o všechno a pravděpodobně musela rodina rozprodávat i své osobní věci ve stylu *takenoko seikacu* (viz kap. 4.4), nemusela však jako většina dívek v jejím okolí pomáhat doma na poli. Mohla dále studovat, protože její otec, který již před válkou pracoval jako *sararíman*, rodinu dokázal uživit. Júko se tak mohla dokonce závodně věnovat tenisu. Když se ve 26 letech vdala z lásky, stala se ženou v domácnosti a po zbytek života již nepracovala. Její muž byl bankovním úředníkem z tradiční rodiny, a tak když později chtěla jejich dcera Juka studovat na vysoké škole, byl proti tomu. Mohl za to možná předsudek, že žena se stejně jednou vdá a vzdělání více neuplatní. Juka tak po střední škole začala pracovat v nemocnici a skutečně když se ve 23 letech vdala, což bylo oproti své matce o tři roky dříve, přestala pracovat. Juka následovala příklad své matky Júko a chovala se jako typická žena v domácnosti, která svůj volný čas tráví různými kreativními činnostmi či návštěvami kurzů.

Takovéto chování má opět patrně vliv i na Jú, která poměrně pozitivně vnímá poklidný život své babičky i matky v roli ženy v domácnosti. Je navíc zvyklá již od dětství spolu s matkou navštěvovat různé kurzy, které jsou určeny pro ženy v domácnosti, a proto se zdá, že Jú nebude nic bránit v tom, aby následovala vzor své matky a babičky a stala se ženou v domácnosti.

5.8 Shrnutí

Na vzorku několika japonských žen, které pojí příbuzenské vztahy babička – matka – dcera a jejichž nejmladší generace dcer chodí na dívčí vysokou školu *Gakušúin*, je patrné několik podobností. Jedná se za prvé o rodiny, které kromě období po konci druhé světové války nikdy příliš netrápily finanční nesnáze. Za druhé ve většině případů jsou to rodiny konzervativní, které svou práci živí otec. Za třetí u generací babiček a matek téměř ve všech případech platilo, že když se žena vdala, přestala pracovat a do roka se jí narodilo první dítě.

Nejstarší generace babiček, pocházející často z venkova, byla v dětství ovlivněna druhou světovou válkou. Vzdělání zakončovaly nižší střední školou či se vyučily švadlenami. Některé z nich potom pracovaly jako *OL*, aby do doby, než se vdaly, finančně pomáhaly své rodině. Manželství tak často uzavíraly až v pozdějším věku, téměř na poslední chvíli. Bylo také zvykem, že se s manželem seznámily přes schůzku *omiaí*, ale objevily se i ženy, které se vdaly z lásky. Až na výjimky se staly ženou v domácnosti, po svatbě dále nepracovaly a později se začaly věnovat svým koníčkům.

Život generace jejich dcer se mírně lišil. Narodily se v šedesátých letech a patří proto do *širake sedai*. Některé vystudovaly i vysokou (dívčí) školu, na které studovaly humanitní obor, který je předurčoval k zaměstnání na typicky ženských pozicích. Pracovaly však jen do své svatby a potom se jako jejich matky staly ženami v domácnosti. Nicméně některé z nich se snažily najít si práci na částečný úvazek, kterou by mohly dobře sladit s rodinou. Jiné se zase zapojily do různých veřejně prospěšných činností v okolí svého bydliště. Žádná z těchto žen však nezůstala pracovat na plný úvazek po svatbě, a proto se dá předpokládat, že jejich rodiny živí zejména manželé.

Nejmladší generace v tomto porovnání má své největší životní volby ještě před sebou. Nyní dívky dokončují vysokou školu a některé z nich už vědí, kde následně začnou pracovat. Jedná se o generaci vyrostlou v tzv. „školách beze stresu.“ Mnoho z nich chodilo do školky a už v té době se začaly věnovat různým zájmovým činnostem. Také vyrostly pod systémem přijímacích zkoušek na školy, kvůli kterým se musely ustavičně připravovat v doučování *džuku*. Jednají proto cílevědomě a zodpovědně v souladu se svými ambicemi. Nedá se ovšem říct, že všechny chtěly studovat na dívčí vysoké škole. Na některé tato možnost pouze zbyla, protože se na jinou vysokou školu nedostaly. Škola jim však přináší i možnosti vycestovat, což mohou uplatnit i ve svém profesním životě. V současné době čekají, co jim pracovní zkušenost přinese.

6. Závěr

Tradiční role japonské ženy ve společnosti má hluboké kořeny v několikageneračních rodinách *ie*, ve kterých ženy zastávaly nejnižší postavení, a byla vymezena v rámci manželství a mateřství. Nerovné postavení žen však bylo oficiálně zrušeno novou ústavou v roce 1947, která ženy zrovnoprávnila. Se zrovnoprávněním žen se dále pojilo jednak zlepšení pozice žen ve společnosti (tj. zejména zrušení role *jome* a z ní vyplývajících povinností), jednak rozšíření životních možností, které ženám otvíraly dveře ke vzdělání a zaměstnání. Na jednotlivé podněty doby, které výrazně měnily pohled na tradičních hodnoty, potom reagovaly dospívající generace japonských žen různými životními volbami. Snažily se tak najít si vlastní cestu k definici svého ženství, čímž měnily pohled na roli ženy ve společnosti.

Jedním z projevů proměny pohledu jednotlivých generací na roli ženy ve společnosti bylo i genderové rozdělení rolí v nově se tvořících nukleárních rodinách. Utvořil se stereotyp, že muž je „finančním živitelem“ rodiny a žena rodinu zabezpečuje jako „žena v domácnosti.“ Postupem času nicméně docházelo i ke zpochybnění těchto dvou komplementárních rolí. Čím vyšší vzdělání a lepší zaměstnání totiž žena získala, tím ji samotná role ženy v domácnosti naplňovala méně. Pokud se tedy žena vdala, hledala často nějaké další uplatnění i mimo domácnost. Chtěla být například prospěšná své místní komunitě, chtěla po svatbě pracovat v placeném zaměstnání či chtěla veřejnost upozornit prostřednictvím médií na ekologické či společenské problémy doby. Ženské hlasy se ozývaly z různých míst a ženy se snažily prosadit i v oblastech, které dříve patřily vysloveně jen mužům.

Ukázalo se však, že i přes jednotlivá zlepšení a vyšší uplatnění žen jsou jejich možnosti a příležitosti nadále omezovány stereotypem, diskriminací a volbou mezi rolí pracující ženy v plném nasazení, anebo rolí vdané matky, která si nanejvýše přivydělává prací na částečný úvazek. Pro vdané Japonky, které jsou matkami, je tak v současnosti téměř nemožné proniknout do oblastí (např. vysoké politiky či byznysu), které ovládají muži, a tak stále narážejí na zeď, která rozděluje sféry *uchi* a *soto*. Jenže zkušenost, kterou ženy jakožto matky získávají, je součástí jejich ženství a díky ní mají možná i jiný pohled na určité otázky než muži, neboť cítí vyšší zodpovědnost za budoucí generace a svět, který jim přenecháváme. Element ženství by proto neměl chybět ve všech oblastech lidského života a zde je opět podstatné zabývat se otázkou rovných příležitostí, protože ženy a jejich potenciál by neměly být ve společnosti přehlíženy či

utlumeny.

Závěrem bych chtěla říct, že ač se různé generace japonských žen snažily hledat vlastní cestu k definování své role ve společnosti, shodly by se zřejmě na tom, že jejich role bude vždy propojená s rolí mateřskou, ale také, že vzdát se možnosti stát se matkou bude stejnou obětí jako vzdát se možnosti být pracující ženou. Ve svém bádání jsem proto pochopila, že hodnoty různých generací japonských žen se v podstatě natolik nelišily, protože se japonské ženy snažily v průběhu života realizovat ideálně nejen v rodině či domácnosti, ale i mimo ni.

Summary

Name of author:	Kristýna Němcová
University, Faculty and Department:	Palacký University Olomouc, Philosophical Faculty, Department of Asian Studies,
Title:	Generation Differences in Understanding of Role of Japanese Woman in Society
Advisor:	Mgr. Ivona Barešová, PhD.
Number of signs:	185937
Number of pages:	80
Number of reference titles:	82
Key words:	Japan, gender, generations, stereotypes, generation gap, roles, laws, <i>ie</i> families, role of women in society,

The thesis is concerned with differences between several generations of Japanese women, who were growing up in the second half of the 20. century and were making various life decisions according to their understanding of the role of Japanese woman and according to the opportunities of their time. The thesis is based on gender, stereotype and feminism issues and describes Japanese laws that were fundamental to a reevaluation of the role of woman in the society as well as their effect on the amount of opportunities for Japanese women. The thesis also pays attention to the presentation of women's opinions in Japanese medias and describes the change of family and social life of Japanese women too. Later the thesis analyzes the lives of Japanese women, on which it tries to prove, how the priorities, lifestyle and attitudes to traditional role of women changed in the past 70 years.

Seznam literatury

- AMANO, Masako. Women in Higher Education. *Higher Education*. 1997, roč. 34, č. 2.
Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3448178>
- AVENELL, Simon Andrew. *Making Japanese Citizens: Civil Society and the Mythology of the Shimin in Postwar Japan*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2010.
- BEAUCHAMP, Edward R. *Women and Women's Issues in Post World War II Japan*. New York and London: Garland publishing, Inc., 1998.
- BERKOVITCH, Nitza. *From Motherhood to Citizenship/Women's Rights and International Organizations*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1999.
- BROADBENT, Kaye. *Women's Employment in Japan: The Experience of Part-time Workers*. London: Routledge, 2003.
- CHERRY, Kittredge. *Womansword: what Japanese words say about women*. 1st ed. New York: Kodansha International, 1987. ISBN 08-701-1794-7.
- Chiiki katsudō to wa?[Co to je komunitní činnost?]. *Nagoya shiyakusho* [Městský úřad Nagoja] [online]. 2010, roč. 19, č. 3 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.city.nagoya.jp/shiminkeizai/cmsfiles/contents/0000050/50923/02tiikikatsudou.pdf>
- Chokubaisho mo mōkeru [Bude i přímé prodejní místo]: Shufuren "jū-en gyūnyū" o mamorinuku [Šufuren bude garantovat "mléko za 10 jenů"]. *Yomiuri shinbun*. 30.3.1956. [cit. 2012-18-05]Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- CLAREMONT, Yasuko (ed.);ROSENBAUM, Roman (ed.). *Legacies of the Asia-Pacific War*. London: Routledge, 2010. ISBN 04-155-7951-1.
- DE DE ZEPETNEK, Steven Tötösy; JAY, Jennifer W. (ed.). *East Asian Cultural and Historical Perspectives: Histories and Society--culture and Literatures*. Research Institute for Comparative Literature, 1997.
- DEPAZ, Catherina. Tei: A Memoir of the End of War and Beginning of Peace. In: *The Japan Times* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.japantimes.co.jp/culture/2014/10/11/books/book-reviews/tei-memoir-end-war-beginning-peace/>
- DOWER, John W. *Embracing defeat: Japan in the wake of World War II*. 1st ed. New York: W.W. Norton, 1999. ISBN 03-930-4686-9.
- DUNCAN, Lauren E.; STEWART, Abigail J. A generational analysis of women's rights activists. *Psychology of Women Quarterly*, 2000, 24.4: 297-308.
- ETO, Mikiko. Vitalizing democracy at the grassroots: A contribution of post-war women's movements in Japan. *East Asia*, 2008, 25.2: 115-143.
- Fujin sansei-ken [Volební právo ženám]: Senji no taiken ga rippa shikaku: riyō sa renai dokuji no tachiba de [Válečnou zkušeností úctyhodná způsobilost: Ve zvláštním postavení, které není využito]. *Asahi shinbun*. 18.9.1945. [cit. 2012-26-05]Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]

- Fukugō osen [Kombinované znečištění]: Kurashi no kōgai o kokuhaku [Přiznat se ke znečištění života]. *Asahi shinbun*. 15.1.1975, č. 11. [cit. 2012-26-05] Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- Furyō matchi taiji [Odstranění špatných zápalek]: Bukka hikisage undō no kuchibi to naru [Stane se jiskrou hnutí za snížení cen]. *Shufuren tayori* [Zpravodaj Šufurenu]. 1948, č. 1. [cit. 2012-26-05] Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- GELB, Joyce. The Equal Employment Opportunity Law: a decade of change for Japanese women?. *Law & Policy*, 2000, 22.3-4: 385-407.
- GORDENKER, Alice. Sewing and cookery aren't just for the girls. In: *The Japan Times* [online]. 2001 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.japantimes.co.jp/life/2001/11/16/lifestyle/sewing-and-cookery-arent-just-for-the-girls-2/>
- HENSELER, Christine (ed.). *Generation X goes global: mapping a youth culture in motion*. New York: Routledge, 2012. ISBN 04-156-9944-4.
- HEWLETT, Richard G a Jack M HOLL. *Atoms for peace and war, 1953-1961: Eisenhower and the Atomic Energy Commission*. Berkeley: University of California Press, 1989, xxix, 696 p. History of the United States Atomic Energy Commission, v. 3. ISBN 05-200-6018-0.
- HÖHN, Maria; MOON, Seungsook. *Over there: living with the U.S. military empire from World War Two to the present*. Durham [N.C.]: Duke University Press, 2010, xviii, 453 p. ISBN 08-223-4827-6.
- HOPPER, Helen M. *Katō Shidzue: a Japanese feminist*. New York: Pearson Longman, c2004, xv, 206 p. ISBN 03-210-7804-7.
- HSIEH, Pei-tseng Jenny (ed.). *Education in East Asia*. London: Continuum, 2013. ISBN 14-411-8193-8.
- Women in national parliaments: Situation as of 1st October 2014. In: *Inter-Parliamentary Union* [online]. 2014 [cit. 2014-11-27]. Dostupné z: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>
- ISHII-KUNTZ, Masako. Sharing of housework and childcare in contemporary Japan. *United Nations division for the advancement of women*, 2008.
- Ishimure Michiko. In: *Ramon Magsaysay Award Foundation* [online]. 2012 [cit. 2014-11-27]. Dostupné z: <http://www.rmaf.org.ph/newrmaf/main/awardees/awardee/profile/183>
- JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4722-849.
- JOLIVET, Muriel. *Japan, the childless society?: the crisis of motherhood*. New York: Routledge, 1997. ISBN 04-151-4647-X.
- Josei no katsuyaku suishin ni kansuru seronchōsa [Výzkum veřejného mínění ve vztahu k podpoře ženských činností]: 2 Chōsa kekka no gaiyō [2 shrnutí výsledků výzkumu]. In: *Naikaku-fu [Úřad vlády]: Seronchōsa [Anketa]* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://survey.gov-online.go.jp/h26/h26-joseikatsuyaku/zh/z04.html>
- KALNICKÁ, Zdeňka. *Úvod do gender studies: otázky rodové identity*. Vyd. 1. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a

- psychologických věd, 2009. ISBN 978-807-2485-284.
- KANATANI, Chieko. "*Hataraku koto*" to *jendā* [Práce a Gender]: *bijinesu no hen'yō to kyaria no sōzō* [Přeměna podnikání a tvorba kariéry]. Shohan. Tōkyō: Akashi Shoten, 2011. ISBN 47-503-3375-1.
- KANO, Masanao a Kiyoko HORIBA. *Sobo haha musume no jidai* [Doba babiček, matek a dcer]. Tōkyō: Iwanamishoten, 2004. ISBN 4-00-500096-7.
- KELSKY, Karen. *Women on the verge: Japanese women, Western dreams*. Durham [N.C.]: Duke University Press, 2001. ISBN 08-223-2816-X.
- KOMORI, Naoko. The "hidden" history of accounting in Japan: a historical examination of the relationship between Japanese women and accounting. *Accounting History*, 2007, 12.3: 329-358.
- KOVNER, Sarah. *Occupying power: sex workers and servicemen in postwar Japan*. Stanford, California: Stanford University Press, 2012. ISBN 08-047-7691-1.
- KOYAMA, Takashi. *The changing social position of women in Japan*. Geneve: Unesco, 1961.
- KUMAGAI, Fumie. *Family Issues on Marriage, Divorce, and Older Adults in Japan: With Special Attention to Regional Variations*. Singapore: Springer, 2014. ISBN 987-981-287-185-5
- LEBRA Joyce (ed.); PAULSON, Joy. *Women in changing Japan*. Paperback ed. Stanford, Calif: Stanford University Press, 1978. ISBN 08-047-0971-8.
- LIVINGSTONE, Sonia M.; DROTNER, Kirsten. *The international handbook of children, media and culture*. Los Angeles: SAGE, 2008. ISBN 14-129-2832-X.
- MACKIE, Vera C. *Feminism in modern Japan: citizenship, embodiment, and sexuality*. New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 05-215-2719-8.
- MADDOCK, Shane J. *Nuclear apartheid: the quest for american atomic supremacy from world war ii to the present*. S.l.: The University of North Carolina Press, 2014. ISBN 14-696-1393-X.
- MAKI, Atsushi. Postwar Private Consumption Patterns of Japanese Households: The Role of Consumer Durables. *Pacific economic papers* [online]. 1996, č. 262 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <https://crawford.anu.edu.au/pdf/pep/pep-262.pdf>
- MASON, Mike. *Global shift: Asia, Africa, and Latin America, 1945-2007*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2013. ISBN 07-735-4063-6.
- MASUOKA, Edna Cooper; MASUOKA, Jitsuichi; KAWAMURA, Nozomu. Role conflicts in the modern Japanese family. *Social Forces*, 1962, 41.1: 1-6.
- MCLELLAND, Mark J. "Kissing Is a Symbol of Democracy!" Dating, Democracy and Romance in Occupied Japan 1945-1952. *Journal of the History of Sexuality* [online]. 2010, roč. 19, č. 3 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1233&context=artspapers>
- Mikon josei no risō to yotei no raifukōsu [Plánovaný a ideální průběh života neprovdaných žen]. In: *Kōsei Rōdōshō* [Ministerstvo zdravotnictví, práce a sociálního zabezpečení]

- [online]. 1998 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z:
http://www2.mhlw.go.jp/info/hakusyo/josei/990126/990126_04_j_zu22.html
- Minpō [občanských zákoník]. In: *Hōmushō* [Ministerstvo spravedlnosti] [online]. [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.moj.go.jp/content/000056024.pdf>
- MOUER, Ross E.; SUGIMOTO, Yoshio. *Images of Japanese society: a study in the social construction of reality*. New York: Kegan Paul, 2002. ISBN 07-103-0809-4.
- NĚMCOVÁ, Kristýna. *Proměny pohledu japonských žen na manželství na pozadí novodobých a současných společenských změn*. Olomouc, 2011. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta filozofická.
- NORTH, Scott. Negotiating What's 'Natural': Persistent Domestic Gender Role Inequality in Japan. *Social Science Japan Journal*, 2009.
- OGAWA, Akihiro. *The failure of civil society?: the third sector and the state in contemporary Japan*. Albany, N.Y: SUNY Press, 2010. ISBN 07-914-9396-2.
- Ōmi kenshi no jokō-san-ra 90-mei jōkyō[90 pracovníků z Ōmi kenshi v Tokiu]. *Yomiuri shinbun*. 19.6.1954a. [cit. 2012-18-05]Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- Ōmi kenshi suto[Stávka v Ōmi kenshi]: Genchi ni miru `ningenrashī jiyū o' rōdō uta, akahata mo shiranu jūdai no kōgi [Přímo na místě je vidět píseň práce "o lidské svobodě"- vážný protest, který nezná konce]. *Yomiuri shinbun*. 11.6.1954. [cit. 2012-01-05]Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- RINDFUSS, Ronald R.; LIAO, Tim Futing; TSUYA, Noriko O. Contact with parents in Japan: Effects on opinions toward gender and intergenerational roles. *Journal of Marriage and the Family*, 1992.
- Rōdōmondai Q&A [Pracovní problémy Q&A]: Rōdō hanrei: Shiba shin'yōkinko jiken [Pracovní precedenty: případ úvěrové společnosti Šiba]. In: *Rōdō seisaku kenkyū kenshū kikō* [The Japan Institute for Labour Policy and Training] [online]. 1996 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.jil.go.jp/rodoqa/kikaku-qa/hanrei/data/086.htm>
- RYDER, Norman B. The cohort as a concept in the study of social change. *American sociological review*, 1965, 843-861.
- SCHUKNECHT, Catherine. Hanamori Yasuji and the politics of post-war Japanese culture. *UCLA International Institute: Asia Institute* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.international.ucla.edu/asia/article/137760>
- SERAFINO, Nina, Curt TARNOFF a Dick K. NANTO. U.S. Occupation Assistance: Iraq, Germany and Japan Compared. *Congressional Research Service Reports: on General National Security Topics* [online]. 2006, RL33331 [cit. 2014-11-28]. Dostupné z: <http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/index.html>
- SHIMIZU, Yūta a Hiroyuki KUBOTA. Josei rōdō soshō de rekishi-teki wakai: Sumitomodenkō saiban. In: *Kokusaikirisutokyōdaigaku jendā kenkyū sentā*[Center for Gender Studies, International Christian University] [online]. 2004 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: http://web.icu.ac.jp/cgs/2004/04/nl001_09.html
- SHINOHARA, Chika. *Equal Employment Opportunity Policies and Attitudes Toward Gender-roles in Japan Since 1985*. Minneapolis, 2008. Dissertation. The University of Minnesota.

- The faculty of the graduate school.
- SHINOHARA, Chika. *Fueling Even Further Fertility Decline!? The Equal Employment Opportunity Law and Reproduction of Gender Role Attitudes in Japan 1985-2004*. Paper presented at Conference on Reproduction in Modern Japan at Yale University, 2004.
- SHOJI, Kaori. Womanlike, manlike — beware what you ask for. In: *The Japan Times* [online]. 2004 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.japantimes.co.jp/life/2004/09/16/language/womanlike-manlike-beware-what-you-ask-for/#.Utf6TfTuKAg>
- Shufu machi ni sakebu[Křičím ve městě žen v domácností]: Denryoku neage hantai ni chomei atsume[Sbírání podpisů proti zvýšení ceny elektrické energie]. *Yomiuri shinbun*. 8.4.1952a. [cit. 2012-01-05]Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- Sōsenkyo ijō? no kanshin[Větší zájem než o všeobecné volby?]: "Shufu no mise" tōhyō kōchō [Velké hlasování o "obchod ženy v domácnosti"]. *Yomiuri shinbun*. 16.3.1949. [cit. 2012-26-05]Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- STARICH, Megan L. The 2006 Revisions To Japan's Equal Opportunity Employment Law: A Narrow Approach To A Pervasive Problem. *Pacific Rim Law & Policy Journal Association* [online]. 2007, roč. 16, č. 2 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <https://digital.lib.washington.edu/dspace-law/bitstream/handle/1773.1/599/16PacRimLPolyJ551.pdf?sequence=1>
- Statistical Handbook of Japan 2014. In: *Statistic Bureau: Ministry of Internal Affairs and Communication* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c0117.htm>
- STEWART, Abigail J. a Joseph M. HEALY. Linking individual development and social changes. *American Psychologist*. 1989, vol. 44, issue 1, s. 30-42. DOI: 10.1037//0003-066x.44.1.30.
- TAKAGUCHI, Asako. Companies try to fire up bubble generation. In: *The Japan Times* [online]. 2013 [cit. 2014-11-28]. Dostupné z: <http://www.japantimes.co.jp/news/2013/09/16/national/companies-try-to-fire-up-bubble-generation/#.VHh3cDHF9S0>
- TAKANASHI, Shigeru (ed.). "Ibaraki Noriko." In *Gendai no shijin* 7. Tokyo: Chūō kōronsha, 1983.
- TAKEMARU, Naoko. *Women in the language and society of Japan: the linguistic roots of bias*. Jefferson, N.C.: McFarland, 2010. ISBN 07-864-4003-1.
- TAMANOI, Mariko Asano. Women's Voices: Their Critique of the Anthropology of Japan. *Annual Review of Anthropology* [online]. 1990, Vol. 19 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2155957>
- TANJI, Miyume. *Myth, protest and struggle in Okinawa*. 1. ed. London: Routledge, 2009. ISBN 04-155-4688-5.
- TOMIDA, Hiroko. The Association of New Women and its contribution to the Japanese women's movement. *Japan Forum*. 2005, vol. 17, issue 1, s. 49-68. DOI: 10.1080/0955580052000337468. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0955580052000337468>

- UI, Miyoko; MATSUI, Yutaka. Japanese adults' sex role attitudes and judgment criteria concerning gender equality: The diversity of gender egalitarianism. *Sex Roles*[online]. 2008, 58.5-6: 412-422[cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://lib.scnu.edu.cn/ngw/ngw/xwbk/Japanese%20Adults%A1%AF%20Sex%20Role%20Attitudes%20and%20Judgment%20Criteria.pdf>
- URBAIN, Olivier. *Daisaku Ikeda's philosophy of peace dialogue, transformation and global civilization*[ebook]. London: I.B. Tauris in association with the Toda Institute for Global Peace and Policy Research, 2010.
- USUI, Chicako. „Japan's Frozen Future: Why Are Women Withholding Investment in Work and Family?“ In *Japanese women: lineage and legacies*. Edited by Amy McCreedy THERNSTROM. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2005. ISBN 19-335-4902-5.
- VANDERBILT, Greg. “Your Own Sensitivity, At Least”: Remembering the Postwar Poet Ibaragi Noriko, an Appreciation and Four Translations. In: *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus* [online]. 2011 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://www.japanfocus.org/-Greg-Vanderbilt/3484>
- Wakai jokō-san-ra no mezame[Probuzení mladých pracovníc]: Ōmi kenshi fujin omiya kōjō o tazuneru[Ženy z Ōmi kenši navštíví továrnu v Ōmiji]. *Yomiuri shinbun*. 20.9.1954. [cit. 2012-18-05]Dostupné z: [Gakushūindaigaku toshokan]
- WATT, Lori. *When empire comes home: repatriation and reintegration in postwar Japan*. Cambridge, MA: Harvard University Asia Center, 2009. ISBN 978-067-4033-429.
- WHITE, Bruce(ed.) a Gordon MATHEWS(ed.). *Japan's changing generations: are Japanese young people creating a new society?*. Digital printing. London: RoutledgeCurzon, 2006. ISBN 04-153-8491-5.
- YAKABI, Fumiko. Iken chinjutsu-sho yakabi fumiko 2005-nen 11 tsuki 16-nichi [angl. Opinion statement Yakabi Fumiko November 16, 2005]. In: *Hataraku josei jinken sentā* [Středisko pro lidská práva pracujících žen][online]. 2005 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://homepage3.nifty.com/hatarakujosei/kikansi0-1/7kyogasu.html>